

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND
POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΦΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η ανάλυση της μισθωτής σχέσης με βάση τη μαρξική κριτική της
πολιτικής οικονομίας

A.M.5119M019

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Παναγιώτης-Νικόλαος Τζαβάρας

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Διονύσης Γράβαρης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Χρήστος Παπαθεοδώρου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Σταύρος Μαυρουδέας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Παναγιώτης Νικόλαος Τζαβάρας, 2021

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Στους θείους μου: Νίκο, Αντρέα, Κώστα και Στέφανο

Ευχαριστίες:

Με την εκπλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Δάσκαλό μου Διονύσιο Γράβαρη. Η συμβολή του και η βοήθειά του, ήταν καταλυτική για να φέρω εις πέρας την παρούσα διπλωματική εργασία.

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	3
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
2. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ, ΣΤΟΧΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	6
3. Η ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ «ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΔΥΝΑΜΗ»	8
3.1 Τα όρια της απλής κυκλοφορίας.....	8
3.2 Το εμπόρευμα εργασιακή δύναμη.....	14
3.3 Συμπεράσματα κεφαλαίου:	21
4. ΑΓΟΡΑ ΚΑΙ ΠΩΛΗΣΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ ΕΡΓΑΔΙΑΚΗ ΔΥΝΑΜΗ	23
4.1 Οι βασικοί όροι αγοράς και πώλησης του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη	23
4.2 Η έννοια της ιστορικότητας ως προς το εμπόρευμα, το χρήμα και το κεφάλαιο	32
4.3 Η αξία της εργασιακής δύναμης στην ανταλλαγή κεφαλαίου και εργασίας	36
4.4 Συμπεράσματα κεφαλαίου:	47
5. Ο ΕΡΓΑΤΙΚΟΣ ΜΙΣΘΟΣ.....	50
5.1 Η μετατροπή της αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» σε εργατικό μισθό	50
5.2 Η έννοια «αξία της εργασίας» και η παραγωγή της υπεραξίας	56
5.3 Ο επαναπροσδιορισμός της «επιφάνειας» και οι διαφορετικές θέσεις του εργάτη και του κεφαλαιοκράτη.....	68
5.4 Συμπεράσματα κεφαλαίου	81
6. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	84
7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	96

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εστιάζοντας στο περιεχόμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, στο δεύτερο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί να παρουσιασθεί το αντικείμενο, ο σκοπός και η μεθοδολογία της παρούσας εργασίας, προκειμένου να αναδειχθεί ο στόχος των ερευνητικών ερωτημάτων που εστιάζουν στο εάν και κατά πόσο η διαμόρφωση της μισθωτής σχέσης κατά τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο της παραγωγής υποκρύπτει την ταξική εκμετάλλευση και εάν αυτό συμβαίνει, τότε ποιες είναι οι προϋποθέσεις που συντέιναν στην προαναφερθείσα διαδικασία.

Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται να εξετασθεί η απλή κυκλοφορία, ως μία προσπάθεια κατανόησης των ορίων της αλλά και των ειδών της, προκειμένου να γίνει κατανοητός ο τρόπος κατά τον οποίο προσδιορίζεται και εμφανίζεται η αξία στο πεδίο της κυκλοφορίας λαμβάνοντας τη μορφή του χρήματος, του εμπορεύματος, του κεφαλαίου και της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», προσδίδοντας σε κάθε μία από τις προαναφερθείσες οικονομικές μορφές διαφορετικό ρόλο εντός του πεδίου της κυκλοφορίας. Προς την ίδια κατεύθυνση, επιχειρείται να εξετασθεί ο επαναπροσδιορισμός των ορίων της που συμβαίνει μέσα από την εμφάνιση των οικονομικών μορφών του κεφαλαίου και κυρίως της χρηστικής αξίας της εργασιακής δύναμης, θέτοντας τις βάσεις για την κατανόηση της διαδικασίας της μετατροπής του χρήματος σε κεφάλαιο.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, περιλαμβάνεται η απεικόνιση του μετασχηματισμού των ορίων της κυκλοφορίας σε όρους της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, οι οποίοι εδραιώνονται πάνω στα ηθικοπολιτικά θεμέλια της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, απεικονίζοντας μία «επιφάνεια». Οι όροι οι οποίοι προσδιορίζουν τη σχέση ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, εμφανίζουν στο εσωτερικό τους αντιφάσεις, οι οποίες δύναται να ξεπεραστούν μέσα από τη χρήση της διάστασης της ιστορικότητας κατά την οποία τονίζεται ο πρωταγωνιστικός ρόλος που διαδραματίζει ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος της παραγωγής στη δημιουργία των αντιφάσεων αυτών, καλλιεργώντας παράλληλα και το έδαφος πάνω στο οποίο θα δοθούν και οι απαντήσεις σχετικά με όσα φαίνονται ως αντιφάσεις στη σφαίρα της κυκλοφορίας. Το όχημα με το οποίο θα αποσαφηνιστούν οι αντιφάσεις αυτές, τονίζοντας τον ταξικό χαρακτήρα των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών, θα αποτελέσει η αξία της εργασιακής δύναμης όπως παρουσιάζεται κατά τη δεύτερη πράξη ανταλλαγής κεφαλαίου και εργασίας, ολοκληρώνοντας την ανταλλαγή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, αλλά και της

μετάβασης από το πεδίο της κυκλοφορίας στο πεδίο της παραγωγής, όπου και διαμορφώνονται αυτοί οι όροι.

Στο πέμπτο κεφάλαιο θα επιδιωχθεί να εξεταστεί η ανταλλαγή κεφαλαίου και εργασίας, μέσα από τη μετατροπή της αξίας της εργασιακής δύναμης σε εργατικό μισθό, ο οποίος εμφανίζεται ως ανταλλακτική αξία της εργασιακής δύναμης, αλλά και ως τιμή της εργασίας του εργάτη. Το προαναφερθέν, σε συνδυασμό με την εμφάνιση της έκφρασης «αξία της εργασίας» διαμορφώνει μία σχέση μεταξύ ψεύδους και αναγκαιότητας, η οποία τίθεται αναγκαία για την ανάδειξη των μηχανισμών που διαμορφώνουν με αναγκαίο τρόπο το ψεύδος αυτό. Κατά αυτόν τον τρόπο διαμορφώνονται ψευδείς μορφές συνείδησης, οι οποίες αποκρύπτουν τόσο τον χαρακτήρα της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας όσο και τις διακεκριμένες παραγωγικές σχέσεις εκμετάλλευσης.

Οι ψευδείς αυτές μορφές, λαμβάνουν χαρακτηριστικά ανορθολογικότητας και αντινομίας, δημιουργώντας ανεστραμμένες σχέσεις οι οποίες έρχονται να επαναπροσδιορίσουν την «επιφάνεια». Η επαναπροσδιορισμένη αυτή «νέα» επιφάνεια, συγκροτείται από τις ανεστραμμένες σχέσεις, οι οποίες με τη σειρά τους συγκροτούν τη μισθωτή σχέση, από την οποία παράγονται κανόνες, ολοκληρώνοντας με αυτόν τον τρόπο τη διαδικασία της μετάβασης από τη «δομή βάθους» στην «επιφάνεια». Η απόκρυψη των σχέσεων εκμετάλλευσης κατά την ανταλλαγή του κεφαλαίου και της εργασίας παράγει ψευδείς και αναγκαίες συνειδήσεις, οι οποίες διαμορφώνουν στο εσωτερικό της μισθωτής σχέσης ένα πεδίο αντιπαράθεσης, το οποίο διαχωρίζει την οπτική του εργάτη από την οπτική του κεφαλαιοκράτη. Ολοκληρώνοντας, σκοπός του έκτου κεφαλαίου είναι να πραγματοποιηθεί μία σύνοψη της βιβλιογραφικής επισκόπησης, προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο.

2. ANTIKEIMENO, ΣΤΟΧΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στον ερμηνευτικό και πρακτικό ορίζοντα των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών η μισθωτή σχέση ερμηνεύεται ως σχέση κυρίως δύο συμβαλλόμενων, όπου ο πρώτος συμβαλλόμενος θα προσλάβει τον δεύτερο, προκειμένου ο τελευταίος να προσφέρει την εργασιακή του δύναμη αντί καταβολής ενός συγκεκριμένου αντιτίμου, του εργατικού μισθού. Κατά αυτόν τον τρόπο η μισθωτή σχέση εκλαμβάνεται ως κάτι αυτονόητο και δεδομένο, υπό την οπτική ότι εκφράζεται κυρίως μέσα από το αποτέλεσμα της τελικής της έκβασης που αποτελεί η καταβολή του εργατικού μισθού, γεγονός το οποίο εάν δεν αναζητηθεί κυρίως στις βαθιές ρίζες της ιστορίας της μετεξέλιξης των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών, καθώς και των αιτιών αυτής της αναδιάρθρωσής τους μέσα από τη σφαίρα της παραγωγής, μπορεί να αποτελέσει και κεραυνό εν αιθρία.

Απόρροια του προαναφερθέντος επιχειρήματος αποτελεί το γεγονός ότι η σχέση ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, εκλαμβάνεται και ερμηνεύεται κυρίως στο εσωτερικό της μισθωτής σχέσης, γεγονός το οποίο περιορίζει τη διάσταση της εννοιολόγησης και ανάλυσής της, εάν εικάσουμε ότι η μισθωτή σχέση στην ουσία αποτελεί εγγενές στοιχείο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής με διαφορετικές μορφές ανά ιστορική περίοδο, και όχι ένα γεγονός το οποίο λαμβάνει χώρα στις κεφαλαιοκρατικές κοινωνίες, ανεξάρτητα και αυτόνομα από τον τρόπο οργάνωσης της παραγωγής τους. Σε αντίθεση, με τις απόψεις όπου εκλαμβάνουν το φαινόμενο της μισθωτής σχέσης ως κάτι αυτοτελές και μεμονωμένο από τη σφαίρα του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, τίθεται το μαρξικό έργο, αντικείμενο του οποίου αποτελεί κατά κόρον ο ορίζοντας της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας.

Εστιάζοντας στη σχέση ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, της οποίας αποτέλεσμα είναι ο εργατικός μισθός, ο Μαρξ διακρίνει δύο διαφορετικές πράξεις ή διαδικασίες ανταλλαγής. Στην πρώτη πράξη, η οποία εντάσσεται στο πλαίσιο της συνηθισμένης κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών, ο εργάτης ανταλλάσσει το εμπόρευμα εργασιακή δύναμη λαμβάνοντας ένα καθορισμένο ποσό χρήματος (X-E), το οποίο ποσό αποτελεί μέσο ανταλλαγής. Στη δεύτερη πράξη (E-X) ο κεφαλαιοκράτης παίρνει την ικανότητα προς εργασία (ε.δ.) που στη συνέχεια, υπό τον έλεγχο του (διευθυντικό δικαίωμα) εφαρμόζεται σε εργασία που καλύπτει το κόστος της και δημιουργεί και υπεραξία.

Οι δύο αυτές πράξεις ανταλλαγής κεφαλαίου και εργασίας, δηλώνουν κινήσεις των εννοιών σε διαφορετικά επίπεδα αφαίρεσης. Πιο συγκεκριμένα η πρώτη μετατροπή, η

μετατροπή δηλαδή του χρήματος σε κεφάλαιο, δηλώνει τη μετάβαση από τη σφαίρα της κυκλοφορίας των εργασιακών αξιών στη σφαίρα της παραγωγής, και σε αυτήν εμπεριέχεται η πρώτη πράξη ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, ενώ η δεύτερη μετατροπή, η μετατροπή της αξίας της εργασιακής δύναμης σε εργατικό μισθό, προσδιορίζει τη μετάβαση από τη σφαίρα της παραγωγής των οικονομικών αξιών και πάλι στη σφαίρα της κυκλοφορίας. Βέβαια κατά τη δεύτερη μετατροπή έχουν ήδη τεθεί οι όροι παραγωγής των οικονομικών αξιών και συνεπώς έχουν ήδη διαμορφωθεί οι όροι και οι προϋποθέσεις που προωθούν τη διανομή τους και την κυκλοφορία τους. Οι δύο αυτές διαφορετικές μετατροπές θα αποτελέσουν το αντικείμενο έρευνας της παρούσας εργασίας.

Ο βασικός στόχος της διπλωματικής εργασίας είναι να διερευνηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που εστιάζουν στο εάν και κατά πόσο η εμφάνιση της μισθωτής σχέσης στο κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής νομιμοποιεί την εκμετάλλευση του εργάτη από τον κεφαλαιοκράτη, και αν αυτό συμβαίνει τότε ποιες είναι οι προϋποθέσεις με τις οποίες επιτυγχάνεται το παραπάνω. Τέλος, η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί για τη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία, θα πραγματοποιηθεί μέσα από τη βιβλιογραφική επισκόπηση και τη μελέτη πρωτογενών δεδομένων και πηγών από αρχειακό υλικό.

3. Η ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΣΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ «ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΔΥΝΑΜΗ»

3.1 Τα όρια της απλής κυκλοφορίας

Εστιάζοντας στη διαδικασία κατά την οποία το χρήμα μετατρέπεται σε κεφάλαιο, μέσα από την ανταλλαγή του με το εμπόρευμα «εργασιακή δύναμη», θα ήταν βοηθητικό, σε πρώτο επίπεδο, να αποσαφηνιστεί η έννοια «εμπόρευμα», προκειμένου να κατανοηθούν τα επιμέρους στοιχεία του, αλλά και η κίνησή του εντός του πεδίου της κυκλοφορίας. Προς την ίδια κατεύθυνση, ως εμπόρευμα ονομάζουμε κάτι το οποίο γίνεται να ανταλλαχθεί, κάτι το οποίο εκτός από τη χρηστική του αξία έχει επίσης και ανταλλακτική αξία. Η χρηστική αξία του εμπορεύματος δεν είναι τίποτε άλλο παρά η χρησιμότητά του. Για παράδειγμα η χρηστική αξία μίας καρέκλας έγκειται στο ότι μπορεί κάποιος να καθίσει σε αυτήν. Η χρηστική αξία υφίσταται ανεξάρτητα από το εάν ένα πράγμα ανταλλάσσεται ή όχι, και πηγάζει από την υλικότητα του εμπορεύματος (Χάινριχ, 2017, σελ.48).

Το να λογίζεται κάτι ως εμπόρευμα, να έχει δηλαδή εκτός από τη χρηστική αξία και ανταλλακτική αξία, δεν αποτελεί φυσική ιδιότητα των πραγμάτων αλλά κοινωνική, δεδομένου ότι μόνο σε κοινωνίες όπου τα πράγματα ανταλλάσσονται αποκτούν ανταλλακτική αξία, και μόνον τότε είναι εμπορεύματα. Η φυσική μορφή μίας καρέκλας υποδηλώνει το υλικό το οποίο έχει φτιαχτεί, ενώ η κοινωνική της μορφή, υποδηλώνει ότι η καρέκλα είναι εμπόρευμα, ένα πράγμα που ανταλλάσσεται και αποκτά ανταλλακτική αξία. Το γεγονός ότι η καρέκλα αποτελεί εμπόρευμα δεν είναι χαρακτηριστικό της ίδιας της καρέκλας ως πράγματος, αλλά της κοινωνίας στην οποία αυτό το πράγμα υπάρχει (Χάινριχ, 2017, σελ.48).

Εστιάζοντας στο ζήτημα της μετατροπής του χρήματος σε κεφάλαιο, το οποίο συνάγει τη μετάβαση από τη διαδικασία της κυκλοφορίας στην παραγωγή των οικονομικών αξιών, γίνονται αντιληπτά στο εσωτερικό του δύο αιτήματα, γεγονός το οποίο φανερώνεται στο εξής απόσπασμα: *«Το κεφάλαιο δεν μπορεί λοιπόν να πηγάζει από την κυκλοφορία και εξίσου λίγο μπορεί να μην πηγάζει από την κυκλοφορία. Πρέπει ταυτόχρονα να πηγάζει και να μην πηγάζει από την κυκλοφορία. Έχει προκύψει ως εκ τούτου ένα διπλό συμπέρασμα. Η μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο θα πρέπει να εξηγηθεί στη βάση των νόμων που είναι εγγενείς στην εμπορευματική ανταλλαγή, έτσι ώστε η ανταλλαγή ισοδυνάμων να ισχύει ως αφετηρία. Ο χρηματοκάτοχος μας, ο οποίος*

υπάρχει εδώ ακόμη ως κεφαλαιοκρατική νόμψη, πρέπει να αγοράζει τα εμπορεύματα στην αξία τους, να τα πουλά στην αξία τους και εντούτοις στο τέλος της διαδικασίας, θα πρέπει να αντλεί περισσότερη αξία από εκείνη που έριξε. Η κνοφορία του ως χρυσασλλίδας πρέπει να συντελείται στη σφαίρα της κυκλοφορίας και δεν πρέπει να συντελείται στη σφαίρα της κυκλοφορίας. Αυτοί είναι οι όροι του προβλήματος» (Μαρξ, 2016, σελ.141, παρ.2 και 3).

Ως πρώτο αίτημα μπορεί να θεωρηθεί η προσπάθεια για τη διατήρηση των οικονομικών μορφών, όπως αυτές προσδιορίστηκαν μέσα από την εμφάνιση της ανάπτυξης της απλής κυκλοφορίας, η οποία προϋποθέτει ότι τα εμπορεύματα τα οποία ανταλλάσσονται, εμφανίζονται ως ίσης αξίας μεταξύ τους και ότι αυτά πρέπει να αγοράζονται και να πωλούνται στην αξία τους. Για να μετατραπεί το χρήμα σε κεφάλαιο ωστόσο, είναι αναγκαίο αυτά τα όρια τα οποία στοιχειοθετούν τη διαδικασία της απλής κυκλοφορίας να μετασχηματιστούν σε όρους πάντα υπό τη σφαίρα της κυκλοφορίας, γεγονός το οποίο συνάγει το δεύτερο αίτημα του συγκεκριμένου αποσπάσματος (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Κατά το δεύτερο αίτημα λοιπόν, ο μετασχηματισμός των ορίων της απλής κυκλοφορίας σε όρους, συνοδεύεται από δύο απόψεις που είναι αντιφατικές σχετικά με τη διαδικασία της απλής κυκλοφορίας. Έτσι, ενώ από τη μια μεριά τα εμπορεύματα πρέπει να πωλούνται και να αγοράζονται στην αξία τους, να ισχύει δηλαδή η ανταλλαγή των ισοδύναμων όπως αυτή απορρέει από την απλή κυκλοφορία, από την άλλη μεριά εισβάλλει στο πεδίο της απλής κυκλοφορίας και η ύπαρξη του κεφαλαίου, του οποίου η εμφάνιση έγκειται στη διατήρηση του χρήματος και στην περαιτέρω αυτοαξιοποίησή του. Κατά αυτόν τον τρόπο το κεφάλαιο στη χρηματική του μορφή φαίνεται ως υποκείμενο και αυτοαξιοποιημένη αξία (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο), μετασχηματίζοντας στην ουσία την ανταλλαγή των ισοδύναμων, ως όρο της απλής εμπορευματικής κυκλοφορίας. Με άλλα λόγια, εφόσον, η απλή εμπορευματική κυκλοφορία θέτει ως εσωτερικό της όριο την αγορά και την πώληση των εμπορευμάτων στην αξία τους, το παραπάνω όριο αναιρείται και μετασχηματίζεται σε όρο με διαφορετική περιεχομενική διάσταση, από τη στιγμή που ο χρηματοκάτοχος είναι αναγκαίο να λαμβάνει αξία περισσότερη από εκείνη που ξοδεύει.

Στην απλή κυκλοφορία, η ανταλλακτική αξία, μπορεί να μετατραπεί σε κεφάλαιο μέσα από τη μεταβολή της ίδιας της ανταλλακτικής αξίας. Πιο συγκεκριμένα,

η ανταλλακτική αξία δύναται να εκφραστεί με δύο μορφές: είτε με τη μορφή του χρήματος, είτε με τη μορφή του εμπορεύματος. Ωστόσο, η ύπαρξη της ανταλλακτικής αξίας ως έννοιας, προσδιορίζει τόσο το χρήμα όσο και το εμπόρευμα διατηρώντας στο εσωτερικό τους την ύπαρξή της. Αναλυτικότερα, η ανταλλακτική αξία μπορεί να μεταφράζεται μέσα στο εμπόρευμα ως χρήμα και μέσα στο χρήμα ως εμπόρευμα. Το κεφάλαιο όμως, μεταφράζεται ως αποτέλεσμα της ενότητας του εμπορεύματος και του χρήματος, γεγονός που οφείλεται στην κίνηση του χρήματος κατά την απλή κυκλοφορία (Μαρξ, 1990, σελ. 195).

Συνεπώς, η κίνηση του χρήματος στη συνολική διαδικασία της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών του επιτρέπει να μετατραπεί σε κεφάλαιο, σαν ενότητα χρήματος και εμπορεύματος, χωρίς ωστόσο να έχουν αναπτυχθεί οι όροι αυτής της ενότητας (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Από την άλλη μεριά, η ύπαρξη των προϋποθέσεων κατά την οποία δηλώνεται, ότι το κεφάλαιο στην απλή κυκλοφορία αποτελεί αποτέλεσμα της ενότητας χρήματος και εμπορεύματος, στοιχειοθετεί την παρουσία των ορίων στην απλή κυκλοφορία, γεγονός στο οποίο θα αναφερθούμε διεξοδικά στο ακόλουθο κεφάλαιο.

Στον πρώτο τόμο του Κεφαλαίου γίνονται διακριτές δύο μορφές απλής κυκλοφορίας. Κατά την πρώτη μορφή παρασταίνεται η κυκλοφορία των οικονομικών αξιών στο κύκλωμα E-X-E κατά την οποία, το χρήμα είναι μέσο ανταλλαγής, χάνει την ιδιότητά της αυτοαξιοποίησής του και εξαφανίζεται. Τα εμπορεύματα μπορεί να έχουν διαφορετικές αξίες χρήσης, αλλά ίδια οικονομική αξία. Με άλλα λόγια η ενότητα μεταξύ του εμπορεύματος και του χρήματος είναι φευγαλέα και αδιαμεσολάβητη και η διαμεσολάβηση της χρηστικής με την ανταλλακτική αξία δεν είναι συμβάσιμη (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα: «Οι αυτοτελείς μορφές, οι χρηματικές μορφές τις οποίες προσλαμβάνει η αξία των εμπορευμάτων στην απλή κυκλοφορία, διαμεσολαβούν μόνο την εμπορευματική ανταλλαγή και εξαφανίζονται στο τελικό αποτέλεσμα αυτής της κίνησης» (Μαρξ, 2016, σελ. 130, παρ. 1). Στο σημείο αυτό, η ενότητα εμπορεύματος και χρήματος, καταλήγουν εκτός του πεδίου της κυκλοφορίας εκεί όπου και το εμπόρευμα καταναλώνεται.

Ο δεύτερος τύπος της απλής κυκλοφορίας παριστάνει την κυκλοφορία των οικονομικών αξιών στο κύκλωμα X-E-X. Στο κύκλωμα αυτό η ενότητα χρήματος και

εμπορεύματος, προσδιορίζεται από τη σχέση του γενικού που εστιάζει στην ύπαρξη της αξίας του χρήματος και του ιδιαίτερου, που προσδιορίζεται από την ύπαρξη της αξίας του εμπορεύματος (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Η προαναφερθείσα συλλογιστική αποτυπώνεται στο εξής απόσπασμα του Κεφαλαίου: *«Αντιθέτως στην κυκλοφορία X-E-X λειτουργούν και τα δύο, το εμπόρευμα και το χρήμα, μόνο ως διαφορετικοί τρόποι ύπαρξης της ίδιας της αξίας, το χρήμα ως ο γενικός τρόπος ύπαρξης και το εμπόρευμα ως ο ιδιαίτερος, τρόπον τινά, απλώς μεταμφιεσμένος τρόπος ύπαρξης. Η αξία μεταβαίνει διαρκώς από τη μια μορφή στην άλλη, χωρίς να χάνεται σ' αυτή την κίνηση και μετατρέπεται έτσι σε ένα αυτόνομο υποκείμενο»* (Μαρξ, 2016, σελ. 130, παρ. 1).

Συνεπώς τόσο το χρήμα όσο και το εμπόρευμα στη χρηματική κυκλοφορία αποτελούν διαφορετικές μορφές αξίας και διαφορετικά μέτρα αξίας. Το χρήμα αποτελεί εσωτερικό μέτρο της αξίας, ενώ το εμπόρευμα αποτελεί εξωτερικό μέτρο της αξίας. Η θέση του χρήματος ως γενικής μορφής ύπαρξης της αξίας, επιτρέπει στην αξία εντός του πλαισίου της κυκλοφορίας να εμφανισθεί ως ένα αυτόνομο υποκείμενο, το οποίο έχει τη δυνατότητα της συνεχούς αναπαραγωγής (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Στο κύκλωμα X-E-X, το χρήμα είναι μέσο πληρωμής, όχι μέσο ανταλλαγής και δεν «εξαφανίζεται». Το χρήμα έχει την ίδια αξία χρήσης, αυξάνεται όμως η ποσότητά του, καθώς εάν δεν αυξανόταν η αρχική αξία της χρηματικής μορφής, μοιραία θα καταστρεφόταν η οικονομική μορφή του χρήματος ως γενική μορφή ύπαρξης της αξίας.

Για την αποφυγή λοιπόν, του προαναφερθέντος ενδεχόμενου, το κύκλωμα X-E-X μετασχηματίζεται σε X-E-X', όπου το μέγεθος της αξίας του X' είναι μεγαλύτερο από το μέγεθος της αξίας του X, με αποτέλεσμα $X' = X + \Delta X$. Όπως αναφέρεται στο ακόλουθο απόσπασμα: *«Στην πραγματικότητα όμως η αξία γίνεται εδώ το υποκείμενο μιας διαδικασίας στην οποία, εναλλάσσοντας διαρκώς μορφή, άλλοτε παίρνοντας τη μορφή του χρήματος και άλλοτε του εμπορεύματος, μεταβάλλει το ίδιο το μέγεθός της, απωθείται ως υπεραξία από τον ίδιο τον εαυτό της ως αρχική αξία, αυτοαξιοποιείται. Διότι η κίνηση μέσω της οποίας προσθέτει υπεραξία είναι η ίδια η κίνησή της, η αξιοποίησή της είναι συνεπώς αυτοαξιοποίηση. Έχει αποκτήσει την απόκρυφη ιδιότητα να θέτει αξία επειδή είναι αξία. Γεννά ζωντανά νεογνά ή γεννά τουλάχιστον χρυσά αβγά»* (Μαρξ, 2016, σελ. 130, παρ.1).

Η αξία λοιπόν ως αυτόνομο υποκείμενο εντός της κυκλοφορίας, μπορεί να λάβει τη μορφή είτε του χρήματος, είτε τη μορφή του εμπορεύματος και να μεταβάλλει η ίδια το μέγεθός της μέσα από τη διαδικασία της αξιοποίησης. Ο τρόπος κατά τον οποίο επιτυγχάνεται το προαναφερθέν εξετάζεται στο εξής απόσπασμα: *«Ως το αυθυπερβαίνον υποκείμενο μιας τέτοιας διαδικασίας, εντός της οποίας πότε προσλαμβάνει και πότε αποβάλλει τη χρηματική και την εμπορευματική μορφή, διατηρώντας και εκτείνοντας όμως τον εαυτό της σ' αυτή την εναλλαγή, η αξία χρειάζεται προπάντων μια αυτοτελή μορφή με την οποία να διαπιστώνεται η ταυτότητα με τον ίδιο τον εαυτό της. Αυτή δε τη μορφή την κατέχει μόνο στο χρήμα. Ως εκ τούτου αυτό αποτελεί την αφετηρία και την κατάληξη κάθε αξιοποιητικής διαδικασίας»* (Μαρξ, 2016, σελ. 130, παρ.2).

Συνεπώς, η μετάβαση από τον τύπο X-E-X στον τύπο X-E-X', αναπροσδιορίζει τη διαδικασία της κυκλοφορίας, μετατρέποντάς τη σε διαδικασία αύξησης της αξίας, μέσα από την ιδιότητα της ίδιας να αυτοαξιοποιείται, δηλαδή να διατηρείται και να προεκτείνεται. Τη μορφή αυτής της διατήρησης και προέκτασης της αξίας, η αξία την λαμβάνει μέσα από την ύπαρξη του χρήματος, το οποίο χρήμα έχει μετατραπεί πλέον σε κεφάλαιο. Με βάση το προαναφερθέν, γίνεται αντιληπτό ότι η μετάβαση από τον τύπο X-E-X στον τύπο X-E-X', στην ουσία διατηρεί τις υπάρχουσες μορφές της κυκλοφορίας, του χρήματος και του εμπορεύματος, προσδίδοντας σε αυτές και νέο προσδιορισμό, καθώς πέρα από τη χρηματική και την εμπορευματική της μορφή, η αξία ορίζεται πλέον και ως κεφάλαιο (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Για την επιβεβαίωση του προαναφερθέντος επιχειρήματος χρήσιμο είναι το εξής απόσπασμα: *«Ενώ στην απλή κυκλοφορία η αξία των εμπορευμάτων αποκτά απέναντι στη χρηστική αξία τους το πολύ την αυτοτελή μορφή του χρήματος, εδώ παρασταίνεται αίφνης ως μία προβαίνουσα, αυτοκινούμενη υπόσταση, για την οποία το εμπόρευμα και το χρήμα αποτελούν απλές μορφές... Η αξία γίνεται λοιπόν προβαίνουσα αξία, προβαίνον χρήμα και ως τέτοιο γίνεται κεφάλαιο. Προέρχεται από την κυκλοφορία, επανεισάγεται σ' αυτή, διατηρείται και πολλαπλασιάζεται εντός της, επανεξέρχεται από αυτήν επαυξημένη και αρχίζει ξανά εκ νέου την ίδια κυκλική πορεία»* (Μαρξ, 2016, σελ.131, παρ. 2). Ενώ λοιπόν στην απλή χρηματική κυκλοφορία, η χρηστική αξία των εμπορευμάτων αποκτά τη μορφή του χρήματος, στη διαδικασία της κυκλοφορίας ως διαδικασίας αξιοποίησης μέσα από την ίδια την αυτοαξιοποίησή της η αξία

μετατρέπεται σε υπόσταση που μετατρέπει πλέον το κεφάλαιο σε υποκείμενο με δική του ταυτότητα (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Ο προσδιορισμός της διαδικασίας της κυκλοφορίας ως διαδικασίας αξιοποίησης, επιχειρηματολογείται μέσα από την αύξηση της αξίας, χωρίς την οποία ο προσδιορισμός της έννοιας του κεφαλαίου θα ήταν δύσκολος. Στην ουσία όμως, η αύξηση της αξίας δεν εξαρτάται από την ύπαρξη του κεφαλαίου. Αντιθέτως, αποτελεί εγγενές στοιχείο της ταυτότητας του κεφαλαίου (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο), γεγονός το οποίο αποτυπώνεται και στο εξής απόσπασμα: *«Όντως λοιπόν το $X - E - X'$ είναι ο γενικός τύπος του κεφαλαίου, όπως εμφανίζεται με άμεσο τρόπο στη σφαίρα της κυκλοφορίας»* (Μαρξ, 2016, σελ.131, παρ.4). Ωστόσο, αυτός ο γενικός τύπος δεν μπορεί να δώσει τις απαντήσεις στα ερωτήματα που εγείρονται γύρω από τον τρόπο που επιτυγχάνεται η αύξηση της αξίας, καθώς δεν θέτει τους όρους με τους οποίους αυτό πραγματοποιείται.

Οι όροι αυτοί πρέπει να αναζητηθούν στη σφαίρα της κυκλοφορίας όπως γίνονται αντιληπτοί στο εξής απόσπασμα: *«Αποδείχτηκε ότι η υπεραξία δεν μπορεί να πηγάζει από την κυκλοφορία, ότι συνεπώς κατά τη δημιουργία της θα πρέπει να συμβαίνει κάτι πίσω από τις πλάτες της το οποίο είναι αόρατο σ' αυτή την ίδια. Μπορεί όμως η υπεραξία να πηγάζει από κάποιο άλλο μέρος, διαφορετικό από την κυκλοφορία; Η κυκλοφορία είναι το σύνολο όλων των αμοιβαίων σχέσεων των εμπορευματοκατόχων. Έξω από αυτήν ο εμπορευματοκάτοχος βρίσκεται σε σχέση μόνο με το δικό του εμπόρευμα...Είναι συνεπώς αδύνατον ο εμπορευματοκάτοχος έξω από τη σφαίρα της κυκλοφορίας, και χωρίς να έλθει σε επαφή με άλλους εμπορευματοκάτοχους, να αξιοποιεί αξία και συνεπώς να μετατρέπει χρήμα ή εμπόρευμα σε κεφάλαιο»* (Μαρξ, 2016, σελ. 140-141, παρ.2).

Επομένως, το γεγονός ότι η υπεραξία δεν προέρχεται από τη σφαίρα της κυκλοφορίας δεν σηματοδοτεί σε καμία περίπτωση ότι η κυκλοφορία δεν συμβάλλει στην εμφάνιση του κεφαλαίου και συνεπώς στην αύξηση της αξίας ως εγγενούς πλέον στοιχείου του. Με άλλα λόγια, παρά το γεγονός ότι η υπεραξία δεν πηγάζει από την κυκλοφορία, η διαδικασία της κυκλοφορίας αποτελεί την αφετηρία προκειμένου κάποιος να μπορέσει να κατανοήσει την προέλευση του κεφαλαίου. Και αυτό διότι, εφόσον η κυκλοφορία σηματοδοτεί τις αμοιβαίες σχέσεις των εμπορευματοκατόχων, δηλαδή τις σχέσεις ανταλλαγής και κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών μεταξύ τους,

είναι αναγκαίο να τεθούν εκείνοι οι όροι, οι οποίοι θα εξηγήσουν τους λόγους που η διαδικασία της κυκλοφορίας αποτελεί ιστορική μορφή εμφάνισης και θα εστιάσουν στη σημασία που διαδραματίζει ο ρόλος του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη εντός της σφαίρας της κυκλοφορίας, προκειμένου να απαντηθεί οποιοδήποτε ερώτημα γεννηθεί σχετικά με τον τρόπο προέλευσης της υπεραξίας.

Αναφορικά με το παραπάνω, βαρύνουσας σημασίας αποτελεί το συγκεκριμένο απόσπασμα: *«Μολονότι, λοιπόν, η υπεραξία δεν πηγάζει ούτε προέρχεται από την κυκλοφορία, εντούτοις η αναζήτηση της προέλευσής της πρέπει να έχει ως αφετηρία την κυκλοφορία. Πρέπει, με άλλα λόγια, μέσα από την αδιαφάνεια των «δυνάμεων που ενεργούν πίσω από τις πλάτες» των μεμονωμένων εμπορευματοκατόχων, αδιαφάνεια που δεν γίνεται ορατή εξαιτίας της αμοιβαιότητας των σχέσεων ανταλλαγής και κυκλοφορίας, να αναζητηθεί εκείνο το σημείο, το οποίο όχι μόνο θα απαντήσει στο ερώτημα σχετικά με την προέλευση της υπεραξίας αλλά ταυτόχρονα θα θέσει και τους όρους εκείνους ώστε να παρασταθεί η διαδικασία της κυκλοφορίας ως μορφή εμφάνισης. Το σημείο αυτό δεν είναι άλλο από την εισαγωγή στη διαδικασία της κυκλοφορίας ενός διαφορετικού από τα άλλα εμπορεύματος, του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη»* (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

3.2 Το εμπόρευμα εργασιακή δύναμη

Η εισαγωγή του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» στο κύκλωμα X-E-X', αποτελεί χαρακτηριστικό της μαρξικής πολιτικής οικονομίας ως εσωτερικής κριτικής. Η μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο δεν μπορεί να επιτευχθεί άμεσα από την ήδη υπάρχουσα αξία του χρήματος. Τόσο στο κύκλωμα E-X-E όπου το χρήμα αποτελεί μέσο ανταλλαγής, όσο και στο κύκλωμα X-E-X όπου το χρήμα αποτελεί μέσο πληρωμής, το χρήμα στην ουσία αγοράζει ή πληρώνει την αξία του εμπορεύματος στην τιμή του. Επιπλέον, εάν το χρήμα παραμείνει στη μορφή την οποία προείχε, μετατρέπεται σε απολίθωμα, γεγονός το οποίο εμποδίζει την αύξηση του αξιακού του μεγέθους, διατηρώντας την αξία του στο ίδιο επίπεδο πριν την πώλησή του ή αγορά του (Μαρξ, 2016, σελ. 141, παρ. 4).

Ως συνέχεια του προαναφερθέντος συλλογισμού, η αξιακή μεταβολή του χρήματος δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τη δεύτερη κυκλοφοριακή πράξη E-X του κυκλώματος X-E-X, κατά την οποία το εμπόρευμα επαναπωλείται, διότι εάν δούμε την πράξη αυτή μεμονωμένα, το εμπόρευμα στην ουσία μετατρέπεται σε χρήμα χωρίς

αυτό να στοιχειοθετεί και την αύξηση του αξιακού του μεγέθους. Η αξιακή μεταβολή του χρήματος πρέπει να πραγματοποιείται κατά την πρώτη κυκλοφοριακή πράξη X-E του κυκλώματος X-E-X, εκεί όπου το εμπόρευμα αγοράζεται. Ωστόσο, και σε αυτό το σημείο διακρίνεται μία δυσκολία, καθώς το εμπόρευμα πρέπει να πωλείται στην τιμή του (Μαρξ, 2016, σελ. 142, παρ. 1).

Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα: «*Η αξιακή μεταβολή του χρήματος που πρόκειται να μετατραπεί σε κεφάλαιο δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί σ' αυτό το ίδιο το χρήμα, διότι ως μέσο αγοράς και ως μέσο πληρωμής πραγματοποιεί απλώς την τιμή του εμπορεύματος το οποίο αγοράζει ή πληρώνει, ενώ, εάν παραμείνει στη δική του μορφή, παγιώνεται σε απολίθωμα με αξιακό μέγεθος που παραμένει το ίδιο. Εξίσου λίγο μπορεί να προέλθει αυτή η μεταβολή από τη δεύτερη κυκλοφοριακή πράξη, την επαναπώληση του εμπορεύματος, διότι η πράξη αυτή μετατρέπει απλώς το εμπόρευμα από τη φυσική μορφή πάλι στη χρηματική μορφή. Η μεταβολή πρέπει λοιπόν να πραγματοποιείται με το εμπόρευμα που πωλείται στην πρώτη πράξη X-E, αλλά όχι στην αξία του, διότι ανταλλάσσονται ισοδύναμα, το εμπόρευμα πληρώνεται στην αξία του. Η μεταβολή μπορεί λοιπόν να πηγάζει από τη χρηστική του αξία ως τέτοια, δηλαδή από την κατανάλωσή του» (Μαρξ, 2016, σελ. 141-142, παρ. 4 και 1).*

Το επιχείρημα λοιπόν της μεταβολής της αξίας, ενσωματώνει την εμφάνιση της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος ως βασική προϋπόθεση της επίτευξής της, και όλο αυτό γίνεται υπό τη μορφή ενός έμμεσου ερωτήματος. Ενώ λοιπόν η εισαγωγή στην κυκλοφορία μεταφράζεται με την πρώτη πράξη ανταλλαγής X-E ως αναπόσπαστου τμήματος του κυκλώματος X-E-X', η αξιακή μεταβολή του χρήματος δεν επιτυγχάνεται μέσα από την ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος. Αντίθετα, στο προσκήνιο εισέρχεται η χρηστική αξία του εμπορεύματος, η οποία ανταλλάσσεται με χρήμα, και η ανταλλαγή αυτή χρήματος και χρηστικής αξίας του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, προωθεί την αξιακή μεταβολή του χρήματος (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Πιο συγκεκριμένα, η αξιακή μεταβολή του χρήματος δεν πηγάζει από την ανταλλακτική αξία διότι το εμπόρευμα «εργασιακή δύναμη», όπως άλλωστε κάθε άλλο εμπόρευμα, πωλείται και αγοράζεται στην αξία του.. Επομένως η αξιακή μεταβολή του χρήματος πηγάζει από την ιδιογενή χρηστική αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη και όχι από την ανταλλακτική του αξία. Έως τώρα τα εμπόρευμα, ως προς

την ανταλλακτική τους και τη χρηστική τους αξία, προσδιορίζονταν ως ιδιαίτερα εμπορεύματα πιο αφηρημένα στο βαθμό όπου η γενική τους μορφή αντιπροσωπεύεται από τη χρηματική μορφή. Από την άλλη πλευρά, η αξία στη χρηματική μορφή, γίνεται αυτόνομο υποκείμενο της διαδικασίας της κυκλοφορίας μετατρέποντάς την από διαδικασία κυκλοφορίας σε διαδικασία αξιοποίησης, μέσα από την ιδιότητα της ίδιας της αξίας να αυτοαξιοποιείται, δηλαδή να διατηρείται και να επεκτείνεται, λαμβάνοντας τη μορφή του κεφαλαίου (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Εφόσον, λοιπόν για την αξιακή μεταβολή του χρήματος είναι αναγκαίο να ανταλλαχθεί το χρήμα με τη χρηστική αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη (X-E), είναι απαραίτητο να εξεταστεί η σχέση μεταξύ του κεφαλαίου ως αυτοαξιοποιούμενης αξίας του χρήματος και της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, όπως αυτή αποτυπώνεται κατά τα Grundrisse.

Χαρακτηριστικό είναι το εξής απόσπασμα: *«Πρώτα-πρώτα, σαν αξία χρήσης για το κεφάλαιο δεν χάνει τον αξιακό του προσδιορισμό – όπως τον χάνει, για παράδειγμα, το χρήμα όταν ανταλλάσσεται μ' ένα συγκεκριμένο εμπόρευμα. Και γενικά, η μοναδική ωφελιμότητα που μπορεί να έχει ένα αντικείμενο για το κεφάλαιο δεν μπορεί παρά να το διατηρεί ή να το αυξάνει. Είδαμε κιόλας στο χρήμα πώς η αξία που έχει ανεξαρτητοποιηθεί σαν τέτοια – μ' άλλα λόγια, η γενική μορφή του πλούτου – δεν είναι ικανή για καμιά άλλη κίνηση εκτός από ποσοτική: να αυξάνεται. Σύμφωνα με την έννοιά της, η αξία αυτή είναι η συμπερίληψη όλων των αξιών χρήσης. Καθώς όμως δεν είναι πάντα παρά ένας καθορισμένο ποσό χρήματος (εδώ κεφαλαίου), το ποσοτικό της όριο βρίσκεται σε αντίφαση με την ποιότητά της. Άρα από τη φύση της τείνει ολοένα να ξεπεράσει το ίδιο της το όριο... Διατηρημένο σαν πλούτος, σαν γενική μορφή του πλούτου, σαν αξία που ισχύει σαν αξία, το χρήμα είναι λοιπόν η αδιάκοπη τάση να ξεπερνά το ποσοτικό του όριο: ατέρμονη διαδικασία. Η ζωτικότητα του βρίσκεται αποκλειστικά στο ότι διατηρείται σαν ανταλλακτική αξία που ισχύει δι' αυτήν, σε διάκριση από την αξία χρήσης, μόνο με τον αδιάκοπο πολλαπλασιασμό του... Όλα όσα λέγονται εδώ για το χρήμα ισχύουν ακόμα πιο πολύ για το κεφάλαιο, όπου το χρήμα για πρώτη φορά αναπτύσσεται στον ολοκληρωμένο του προσδιορισμό. Σαν αξία χρήσης, δηλαδή σαν ωφέλιμο, το μόνο πράγμα που μπορεί να βρίσκεται απέναντι στο κεφάλαιο σαν τέτοιο είναι εκείνο που το αυξάνει, το πολλαπλασιάζει και άρα το διατηρεί σαν κεφάλαιο»* (Μαρξ, 1990, σελ. 198-199).

Σε πρώτο επίπεδο έχουμε ήδη αναφερθεί στην ιδιότητα, την εγγενής τάση που έχει το χρήμα να αυξάνεται ποσοτικά με σκοπό τη διατήρηση της οικονομικής του μορφής, ως γενικής μορφής ύπαρξης της αξίας. Η ίδια επομένως εγγενής τάση για αύξηση του χρήματος εμπεριέχεται και στον πιο ολοκληρωμένο προσδιορισμό του χρήματος, το κεφάλαιο. Για την ομαλή διαιώνιση της τάσης του κεφαλαίου στη χρηματική του μορφή που σηματοδοτεί τη διατήρηση και την αύξηση της ποσότητάς του, είναι αναγκαίο να βρεθεί ένα εμπόρευμα, η χρηστική αξία του οποίου θα έχει τη δυνατότητα να διατηρεί αλλά κυρίως να αυξάνει το κεφάλαιο, να μετατρέπει δηλαδή το X σε X'. Σε κάθε περίπτωση όμως ο προσδιορισμός του εμπορεύματος που πρέπει να πωληθεί στο κεφάλαιο είναι ακόμα αφηρημένος, εξαιτίας της ιδιότητας του κεφαλαίου να αποτελεί τη γενική μορφή των εμπορευμάτων και στη διαδικασία της κυκλοφορίας-αξιοποίησης να αποτελεί το υποκείμενο όλων των εμπορευμάτων

Όπως αναφέρεται: «Η ίδια, επομένως, η εγγενής τάση για διαρκή αύξηση τόσο του χρήματος όσο και του κεφαλαίου στον πιο ολοκληρωμένο του προσδιορισμό – το κεφάλαιο – μία τάση που έχει διαπιστωθεί ήδη στο επίπεδο της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών θέτει το ζήτημα μιας χρηστικής αξίας με την οποία πρέπει να ανταλλαγεί το κεφάλαιο στη χρηματική του μορφή. Αυτή η χρηστική αξία πρέπει να διατηρεί αλλά κυρίως να αυξάνει το κεφάλαιο, πρέπει με άλλα λόγια να αυξάνει το X σε X'. Ωστόσο, η ταυτότητα του εμπορεύματος που πρέπει να πωληθεί στο κεφάλαιο δεν είναι ακόμα προσδιορισμένη. Και τούτο επειδή το κεφάλαιο είναι ο γενικός εκπρόσωπος, η γενική μορφή – και στη διαδικασία κυκλοφορίας / αξιοποίησης το υποκείμενο – όλων των εμπορευμάτων. Και ως γενικός εκπρόσωπος όλων των εμπορευμάτων το κεφάλαιο περιέχει και ταυτίζεται με την κοινή τους – αξιακή – υπόσταση» (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Συνεπώς, η γενική μορφή που λαμβάνει το κεφάλαιο ως εκπρόσωπος όλων των εμπορευμάτων και ο ρόλος του ως υποκειμένου στη διαδικασία της κυκλοφορίας-αξιοποίησης, συμβάλλουν στην ταύτιση και τον προσδιορισμό της συγκεκριμένης εργασίας ως κοινής αξιακής υπόστασης των εμπορευμάτων. Αναφορικά με το προαναφερθέν, χαρακτηριστικό είναι το εξής απόσπασμα: «*Η κοινή υπόσταση όλων των εμπορευμάτων – δηλαδή η υπόστασή τους όχι πάλι σαν το υλικό τους περιεχόμενο, ο υλικός τους προσδιορισμός, αλλά η κοινή τους υπόσταση σαν εμπορευμάτων και ανταλλακτικών αξιών – είναι ότι αποτελούν αντικειμενοποιημένη εργασία*» (Μαρξ, 1990, σελ. 200).

Σε αυτό το σημείο, γίνεται αισθητή η αξιακή υπόσταση της αντικειμενοποιημένης εργασίας, που προσδιορίζει τα εμπορεύματα, τόσο ως προϊόντων κοινωνικής εργασίας, όσο και ως ανταλλακτικές αξίες. Το εμπόρευμα, ως προϊόν κοινωνικής εργασίας ανταλλάσσεται με άλλα εμπορεύματα, και η ανταλλαγή αυτή ρυθμίζεται από την ανταλλακτική αξία του. Όταν γίνεται αναφορά στην ανταλλακτική αξία ενός εμπορεύματος εννοούμε τις ποσοτικές αναλογίες στις οποίες ανταλλάσσεται με όλα τα άλλα εμπορεύματα. Ωστόσο, οι αναλογίες αυτές ποικίλουν. Αντ' αυτού οι ποικίλες αυτές ποσοτικές αναλογίες με ποικίλα εμπορεύματα πρέπει να εκφράζονται από μία μορφή, που να διαφέρει πολύ από αυτές (Μαρξ, 2019, σελ. 34).

Επιστρέφοντας στο απόσπασμα που προηγήθηκε, Η εισαγωγή της αξιακής υπόστασης της «αντικειμενοποιημένης εργασίας» μαρτυρά ότι η αξία όλων των εμπορευμάτων μεταφράζεται σε χρήμα. Η ταυτότητα λοιπόν του εμπορεύματος που ανταλλάσσεται με το κεφάλαιο δεν μπορεί να έχει την ίδια αξιακή υπόσταση με όλα τα άλλα εμπορεύματα, καθώς η χρηστική αξία του εμπορεύματος που θα πωληθεί στο κεφάλαιο, είναι αναγκαίο να μπορεί να διασφαλίζει τη διατήρηση και τον πολλαπλασιασμό του κεφαλαίου, και για την επίτευξη του προαναφερθέντος δεν μπορεί το εμπόρευμα αυτό να αποτελεί προϊόν στο οποίο θα έχει εξαντικειμενικευτεί εργασία.

Συνεπώς, το εμπόρευμα το οποίο πρόκειται να ανταλλαχθεί με το κεφάλαιο είναι αναγκαίο να μην προσδιορίζεται από την υπόσταση της αντικειμενοποιημένης εργασίας, όπως συμβαίνει με όλα τα άλλα εμπορεύματα. Σχετικά με το προαναφερθέν βαρύνουσας σημασίας αποτελεί το εξής απόσπασμα: *«Το μόνο πράγμα που διαφέρει από την αντικειμενοποιημένη εργασία είναι η εργασία που δεν έχει αντικειμενοποιηθεί...η εργασία σαν υποκειμενικότητα. Με άλλα λόγια, η αντικειμενοποιημένη, δηλαδή υπαρκτή στο χώρο εργασία, μπορεί να αντιπαρατεθεί σαν παρωχημένη εργασία στην χρονικά υπαρκτή...Στο μέτρο που πρέπει να υπάρχει χρονικά, σαν ζωντανή εργασία, η εργασία μπορεί να υπάρχει σαν ζωντανό υποκείμενο, όπου υπάρχει σαν ικανότητα, σαν δυνατότητα: άρα σαν εργάτης. Άρα η μοναδική αξία χρήσης που μπορεί να αποτελεί αντίθεση στο κεφάλαιο είναι η εργασία (και μάλιστα η εργασία που δημιουργεί αξίες, δηλαδή η παραγωγική εργασία)»* (Μαρξ, 1990, σελ. 200).

Επομένως, το μόνο εμπόρευμα το οποίο έχει διαφορετική αξιακή υπόσταση από την υπόσταση της αντικειμενοποιημένης εργασίας που προσδιορίζει όλα τα

εμπορεύματα, είναι η ζωντανή εργασία, η οποία λειτουργεί ως υποκείμενο στη σφαίρα κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών μέσα από την δυνατότητά της να παράγει αξία ως «παραγωγική εργασία» και προσδιορίζεται ως δυνατότητα, δηλαδή ικανότητα, η οποία εκδηλώνεται από τη ζωντανή ύπαρξη του εργάτη. Άρα η ιδιότητα του κεφαλαίου να αποτελεί εκπρόσωπο όλων των εμπορευμάτων και η ταυτότητά του που ορίζεται μέσα από την αξιακή τους υπόσταση, που είναι η εξαντικευμένη εργασία, παύει να αποτελεί τον κανόνα ισχύς όταν πλέον εμφανίζεται στον ορίζοντα της κυκλοφορίας η ζωντανή εργασία, η οποία φέρνει στην επιφάνεια την ταυτότητα αυτού του εμπορεύματος που θα επιτρέψει στο κεφάλαιο να διατηρείται και να αυξάνεται.

Συνδυαστικά με τα προαναφερθέντα, αναφέρεται: *«Η ταυτότητα, επομένως, του εμπορεύματος που ανταλλάσσεται με το κεφάλαιο, δεν είναι δυνατό να έχει την ίδια αξιακή υπόσταση με όλα τα λοιπά εμπορεύματα, δεν μπορεί δηλαδή να είναι εξαντικειμενικευμένη εργασία... Η αντιπαράθεση του κεφαλαίου ως εκπροσώπου όλων των εμπορευμάτων και η ταυτότητά του με την αξιακή τους υπόσταση, την εξαντικειμενικευμένη εργασία, με τη ζωντανή εργασία παγιώνει πλέον την ταυτότητα του εμπορεύματος εκείνου που είναι «ωφέλιμο» για το κεφάλαιο και την εγγενή του τάση να αυξάνεται. Και το εμπόρευμα αυτό δεν είναι άλλο από την εργασιακή δύναμη»* (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Ως προέκταση των προαναφερθέντων, η μεταβολή λοιπόν της αξίας του χρήματος, δύναται να πηγάζει από τη χρηστική αξία του εμπορεύματος και όχι από την ανταλλακτική του αξία. Εφόσον λοιπόν τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται ισοδύναμα, τίθενται η ανάγκη γέννησης ενός εμπορεύματος το οποίο όταν θα καταναλώνεται δεν θα εμποδίζει τον χρηματοκάτοχο να αντλεί αξία από την κατανάλωσή του. Για την επίτευξη του παραπάνω, χρειάζεται η χρηστική αξία ενός εμπορεύματος να αποτελεί αξία και να δημιουργεί αξία, δηλαδή όσο και αν καταναλώνεται ένα εμπόρευμα, θα συνεχίσει να υπάρχει, και η κατανάλωση αυτή θα τροφοδοτεί την αέναη αναπαραγωγή και αύξηση της αξίας του κεφαλαίου (Μαρξ, 2016, σελ. 142, παρ. 1). Και το εμπόρευμα αυτό δεν είναι άλλο από το εμπόρευμα της εργασιακής δύναμης.

Όπως αναφέρεται στο ακόλουθο απόσπασμα: *«Για να μπορέσει να αντλήσει αξία από την κατανάλωση ενός εμπορεύματος, ο χρηματοκάτοχος μας θα έπρεπε να είναι τόσο τυχερός ώστε να ανακαλύψει εντός της σφαίρας της κυκλοφορίας, στην αγορά, ένα εμπόρευμα η χρηστική αξία του οποίου θα κατείχε την ιδιόμορφη ιδιότητα να είναι πηγή*

αξίας, δηλαδή η πραγματική του κατανάλωση θα ήταν αυτή η ίδια εξαντικειμενίκευση εργασίας και συνεπώς γέννηση αξίας. Και ο χρηματοκάτοχος βρίσκεται στην αγορά ένα τέτοιο ειδικό εμπόρευμα – την εργασιακή ικανότητα ή την εργασιακή δύναμη» (Μαρξ, 2016, σελ. 142, παρ. 1).

Κατά το παραπάνω απόσπασμα γίνεται αντιληπτό το εξής. Η εργασιακή δύναμη ως εμπόρευμα είναι αξία, μέσα από τη δυνατότητα της αξίας να λαμβάνει τη μορφή εμπορεύματος, όπως εντοπίσαμε στην ανάλυση της θεωρίας της αξίας. Εκτός από αξία, η εργασιακή δύναμη ως εμπόρευμα αποτελεί και πηγή αξίας, γεγονός που δικαιολογείται μέσα από τον προσδιορισμό της αξιακής της υπόστασης, η οποία διαφέρει από των άλλων εμπορευμάτων. Ενώ για τα άλλα εμπορεύματα, τα οποία θεωρούνται προϊόντα κοινωνικής εργασίας, η αξιακή τους υπόσταση είναι η συγκεκριμένη-εξαντικειμενικευμένη εργασία, για το εμπόρευμα εργασιακή δύναμη, η αξιακή του υπόσταση είναι η αφηρημένη-παραγωγική εργασία. Η εργασία δηλαδή ως δραστηριότητα, που παράγει αξίες.

Κατά αυτόν τον τρόπο το εμπόρευμα εργασιακή δύναμη λαμβάνει ρόλο υποκειμένου στο πεδίο της κυκλοφορίας, επιτρέποντας την παραγωγή και την περαιτέρω διατήρηση των οικονομικών αξιών όπως είναι το κεφάλαιο, για τη διατήρηση και συντήρηση του οποίου πρέπει να καταναλωθεί η χρηστική αξία της εργασιακής δύναμης. Επομένως, για την εμφάνιση του κεφαλαίου δεν οφείλεται μόνο η κίνηση του χρήματος να αυξάνεται διαρκώς για να αποτελεί γενική μορφή ανταλλαγής της αξίας. Και αυτό διότι, χωρίς την ανταλλαγή του κεφαλαίου με τη χρηστική αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, η διατήρηση και προέκταση της αξίας του κεφαλαίου, δηλαδή της ποσότητάς του, δεν θα τελούταν δυνατή.

3.3 Συμπεράσματα κεφαλαίου:

Στο παρόν κεφάλαιο εστιάσαμε στη διαδικασία της απλής κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών, αλλά και στη θεωρία της αξίας, προκειμένου να κατανοήσουμε τον τρόπο κατά τον οποίο εμφανίζονται οι οικονομικές μορφές του χρήματος και του εμπορεύματος, μετατρέποντας την διαδικασία της κυκλοφορίας σε διαδικασία αξιοποίησης των οικονομικών αξιών, γεγονός που συνάγεται από τον επαναπροσδιορισμό των ήδη υπαρχόντων οικονομικών μορφών μέσω της εμφάνισης του κεφαλαίου και της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη. Μέσα από τη σχέση ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και την εμφάνιση της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη ως οικονομικής αξίας, γίνονται αντιληπτές οι εξής παράμετροι.

Σε πρώτο στάδιο, με την εμφάνιση του εμπορεύματος της εργασιακής δύναμης στη σφαίρα της κυκλοφορίας, αναπροσδιορίζεται το εύρος των οικονομικών μορφών που εντάσσονται στην τελευταία. Στον ορίζοντα των αξιών, εκτός από το χρήμα, το εμπόρευμα και το κεφάλαιο, εισέρχεται και η χρηστική αξία του εμπορεύματος της εργασιακής δύναμης, από την κατανάλωση της οποίας πηγάζει η αξιακή μεταβολή στο κύκλωμα X-E-X'. Μέσα από την κατανάλωση της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, δίνεται η δυνατότητα στο κεφάλαιο να διατηρείται και να πολλαπλασιάζεται εντός της κυκλοφορίας, γεγονός το οποίο φαίνεται να λύνει το γρίφο σχετικά με την προέλευση της αξιακής μεταβολής στο κύκλωμα X-E-X'.

Συνεπώς, σε δεύτερο επίπεδο το κεφάλαιο δεν προσδιορίζεται μόνο κατά τη χρηματική του μορφή, δηλαδή ως αξία η οποία δημιουργήθηκε μέσα από την εγγενή ιδιότητα της αξίας του χρήματος να αυτοαξιοποιείται και συνεπώς να διατηρείται και να προεκτείνεται. Αντιθέτως, για τη διατήρηση της ύπαρξης και του πολλαπλασιασμού του κεφαλαίου, δίνεται έμφαση στο ρόλο που διαδραματίζει η διαδικασία της ανταλλαγής μεταξύ του κεφαλαίου και της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, αναπροσδιορίζοντας παράλληλα και τα όρια των σχέσεων των οικονομικών μορφών στη διαδικασία της κυκλοφορίας-αξιοποίησης.

Ωστόσο, σε τρίτο επίπεδο γίνεται αντιληπτό πως η σχέση της ανταλλαγής των ισοδύναμων εξακολουθεί και υφίσταται, παρά την εμφάνιση της εργασιακής δύναμης στο πεδίο της κυκλοφορίας. Με άλλα λόγια, η αύξηση της αξίας δεν πηγάζει μέσα από την ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη. Αντίθετα, προέρχεται

από τη χρηστική αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, η οποία ανταλλάσσεται με το κεφάλαιο. Τέλος, η χρηστική αξία ως υλικό στοιχείο των εμπορευμάτων δεν εξαφανίζεται, δεν αφαιρείται στο εμπόρευμα της εργασιακής δύναμης. Αντιθέτως, η κατανάλωσή της χρηστικής αξίας της εργασιακής δύναμης, που προϋποθέτει την ανταλλαγή της με κεφάλαιο, πλέον σηματοδοτεί βασικό όρο λειτουργίας της διαδικασίας της κυκλοφορίας-αξιοποίησης.

4. ΑΓΟΡΑ ΚΑΙ ΠΩΛΗΣΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΔΥΝΑΜΗ

4.1 Οι βασικοί όροι αγοράς και πώλησης του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη

Η δυνατότητα εύρεσης της εργασιακής δύναμης στην αγορά ως εμπορεύματος από το χρηματοκάτοχο, προϋποθέτει την εκπλήρωση ορισμένων όρων, οι οποίοι προσδιορίζονται από το στοιχείο της ιστορικότητας, το οποίο αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό του εμπορεύματος. Το ζήτημα της ιστορικότητας, μας βοηθά να κατανοήσουμε τους ιστορικούς όρους δυνατότητας των εννοιών και του γνωστικού αντικειμένου, αλλά και να αντιληφθούμε την ανάπτυξη των εννοιών όπως εκτυλίσσονται στο Κεφάλαιο, καθώς και την ιστορική κίνηση του αντικειμένου.

Με βάση τα παραπάνω, η έννοια της εμπορευματικής ανταλλαγής, δηλαδή της πώλησης και της αγοράς του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», λαμβάνει συγκεκριμένο περιεχόμενο. Αναφορικά με την εμπορευματική ανταλλαγή, εννοείτε μία διαδικασία η οποία λαμβάνει συγκεκριμένες σχέσεις εξάρτησης, οι οποίες πηγάζουν από την ίδια τη φύση της. Πιο συγκεκριμένα, το προαναφερθέν προϋποθέτει την εμφάνιση της εργασιακής δύναμης στην αγορά ως εμπορεύματος, από το πρόσωπο το οποίο την κατέχει και την πουλά ως εμπόρευμα. Για να νοείται λοιπόν η εργασιακή δύναμη ως εμπόρευμα, είναι απαραίτητο να εμφανίζεται στην αγορά από το άτομο το οποίο όχι μόνο την κατέχει, αλλά και είναι διατεθειμένο να την πουλήσει ή να την προσφέρει ως εμπόρευμα (Μαρξ, 2016, σελ. 142, παρ. 3).

Η κατοχή της εργασιακής δύναμης από το άτομο που επιθυμεί να την πουλήσει, σηματοδοτεί ότι το άτομο αυτό είναι ελεύθερος ιδιοκτήτης της ίδιας εκείνης της εργασιακής δύναμης που πηγάει από το πρόσωπό του, και πρόκειται να πουληθεί από αυτό, σε καθεστώς ελευθερίας. Έτσι, ο κάτοχος της εργασιακής δύναμης και ο χρηματοκάτοχος συναντώνται στην αγορά ως ισοδύναμοι κάτοχοι εμπορεύματος και ισάξιοι από νομικής φύσεως, υπό τη διαφορά ότι ο πρώτος δύναται να πουλήσει το εμπόρευμα εργασιακή δύναμη και ο δεύτερος να το αγοράσει, σκιαγραφώντας έτσι το πλαίσιο πάνω στο οποίο θα εξελιχθεί η εμπορευματική ανταλλαγή (Μαρξ, 2016, σελ. 142, παρ. 3).

Για να καταστεί εφικτή η συνέχιση της εμπορευματικής ανταλλαγής μεταξύ του κατόχου της εργασιακής δύναμης και του χρηματοκατόχου, είναι αναγκαίο ο πρώτος το εμπόρευσμά του που στην προκειμένη περίπτωση προσδιορίζεται μέσα από την ύπαρξη της εργασιακής δύναμης, να το πουλά για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και

όχι δια παντός. Εάν συνέβαινε το αντίθετο, τότε ο εργάτης ως κάτοχος της εργασιακής δύναμης, εφόσον όπως προαναφέραμε πρέπει να είναι σε θέση να πουλάει ελεύθερα το εμπόρευσμά του, θα πουλούσε τον ίδιο του τον εαυτό ως πλέον ανελεύθερος και θα μετατρεπόταν σε δούλο (Μαρξ, 2016, σελ. 142, παρ. 3).

Συνεπώς, σημαντικό στοιχείο της ελευθερίας του ατόμου που κατέχει την εργασιακή δύναμη και θέλει να την πουλήσει διατηρώντας αυτήν την υπάρχουσα προαναφερθείσα ελευθερία στην κατοχή του, αποτελεί το να αντιλαμβάνεται το εμπόρευμα αυτό ως ιδιοκτησία του. Βέβαια, για να επιτευχθεί το παραπάνω, θα πρέπει αυτός ο οποίος κατέχει εκ προοιμίου το εμπόρευμα εργασιακή δύναμη να το πουλά προς κατανάλωση για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, ώστε η κατανάλωση αυτή να πραγματοποιείται στο βαθμό όπου δεν θα σηματοδοτήσει την αποχή του από το δικαίωμα της ιδιοκτησίας πάνω στην εργασιακή του δύναμη (Μαρξ, 2016, σελ. 142-143, παρ. 3).

Αναφορικά λοιπόν με τον πρώτο όρο κατά τον οποίο αναφέρονται οι προϋποθέσεις της αγοράς και πώλησης του εμπορεύματος της εργασιακής δύναμης χαρακτηριστικό είναι το εξής απόσπασμα: *«Η εμπορευματική ανταλλαγή καθ' εαυτήν και δι' εαυτήν δεν περιλαμβάνει άλλες σχέσεις εξάρτησης εκτός από εκείνες που πηγάζουν από την ίδια τη φύση της. Υπό αυτή την προϋπόθεση, η εργασιακή δύναμη μπορεί να εμφανιστεί στην αγορά μόνον εφόσον κι επειδή ο ίδιος ο κάτοχός της, το πρόσωπο το οποίο είναι η εργασιακή δύναμη, την προσφέρει ή την πουλά ως εμπόρευμα. Για να την πουλά ως εμπόρευμα ο κάτοχός της θα πρέπει να μπορεί να την διαθέτει ελεύθερα, δηλαδή να είναι ελεύθερος ιδιοκτήτης της εργασιακής του ικανότητας, του προσώπου του. Αυτός και ο χρηματοκάτοχος συναντώνται στην αγορά και εισέρχονται σε μια αμοιβαία σχέση ως ισότιμοι εμπορευματοκάτοχοι, διαφέροντας μόνο στο ότι ο ένας είναι αγοραστής και ο άλλος πωλητής, όντας συνεπώς νομικώς ίσα πρόσωπα. Η συνέχιση αυτής της σχέσης απαιτεί ο ιδιοκτήτης της εργασιακής δύναμης να την πουλά μόνο για ορισμένο χρόνο, διότι, εάν την πωλήσει εν συνόλω, άπαξ δια παντός, τότε πουλά τον εαυτό του και μετατρέπεται από ελεύθερο σε δούλο, από εμπορευματοκάτοχος σε εμπόρευμα. Αυτός ο ίδιος ως πρόσωπο πρέπει να φέρεται διαρκώς στην εργασιακή δύναμή του ως ιδιοκτησία του και συνεπώς ως το δικό του εμπόρευμα, και αυτό μπορεί να το κάνει μόνον εφόσον το διαθέτει στον αγοραστή, του το παραχωρεί προς κατανάλωση μόνο προσωρινά, για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, ώστε μέσα από*

την εκποίησή του να μην παραιτείται από το δικαίωμα ιδιοκτησίας του πάνω σε αυτό το εμπόρευμα» (Μαρξ, 2016, σελ.142-143).

Στο σημείο αυτό η εργασιακή δύναμη φαίνεται να λαμβάνει έναν ενεργητικό ρόλο υποκειμένου εντός του πεδίου της κυκλοφορίας. Στην ουσία, η εργασιακή δύναμη ως πλέον ζωντανή εργασία προσωποποιείται μέσα από την ύπαρξη του μεμονωμένου εμπορευματοκότοχου, ο οποίος την κατέχει και επιλέγει να την προσφέρει, διαδικασία που απορρέει ως φυσικό αποτέλεσμα της ταυτότητας που έχει λάβει πλέον η σχέση της εμπορευματικής ανταλλαγής εντός πάντοτε του πεδίου της κυκλοφορίας. Στο σημείο αυτό αναφέρεται ο πρώτος ιστορικός όρος, κατά τον οποίο επιδιώκεται να αποσαφηνιστούν οι αφετηριακές βάσεις που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της εμπορευματικής ανταλλαγής, μέσα από τη μετατροπή της εργασιακής δύναμης σε εμπόρευμα, που συνεπάγεται από τη δυνατότητα πώλησης και αγοράς της ως εμπορεύματος.

Και οι αφετηριακές αυτές βάσεις, βρίσκουν αντίκρισμα στα ιδεώδη και τα ιδανικά πάνω στα οποία θεμελιώθηκε η εμφάνιση του αστικού ορίζοντα της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας. Με άλλα λόγια ο πρώτος ιστορικός όρος που καθιστά δυνατή τη διαμόρφωση της σχέσης ανταλλαγής μεταξύ εμπορευματοκότοχου και χρηματοκότοχου, αποτελεί και ιστορική προϋπόθεση που επιτρέπει την εμφάνιση της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, ως κοινωνίας στην οποία όλα τα κοινωνικά υποκείμενα δύναται να απομονωθούν και να εξατομικευθούν (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Η διάσταση της προαναφερθείσας εξατομικευσης διαμορφώνει ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο κάθε άτομο της κοινωνίας ξεχωριστά, φαίνεται ως φορέας των ίδιων ατομικών δικαιωμάτων. Πιο συγκεκριμένα, τα κοινωνικά υποκείμενα φαίνονται ως ίσα, ελεύθερα, κάτοχοι ιδιοκτησίας και απαλλαγμένα από κάθε σχέση εξάρτησης, η οποία δεν προέρχεται από την εμπορευματική ανταλλαγή.

Συνδυαστικά με τα προαναφερθέντα, και αναφορικά με τις κατηγορίες που εγκοιλώνουν τον πρώτο όρο αγοραπωλησίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», καθοριστικό είναι το εξής απόσπασμα: *«Στην πρώτη από αυτές τις κατηγορίες περιέχονται εκείνοι οι όροι και εκείνες οι προϋποθέσεις που επιτρέπουν στο υποκείμενο ζωντανή εργασία να εμφανιστεί ως μεμονωμένος εμπορευματοκότοχος (ακριβέστερα: ως μεμονωμένοι εμπορευματοκότοχοι). Στην προκείμενη περίπτωση οι όροι και οι προϋποθέσεις απορρέουν με τρόπο αυτονόητο από τη «λογική» της εμπορευματικής*

ανταλλαγής... Ο πρώτος ιστορικός όρος που κάνει δυνατή τη «συνάντηση» του χρηματοκάτοχου με τον κάτοχο του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη συμπίπτει με τον αστικό ορίζοντα της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας. Με άλλα λόγια, συμπίπτει με εκείνες τις ιστορικές προϋποθέσεις, οι οποίες επιτρέπουν στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία να εμφανιστεί ως κοινωνία εξατομίκευσης. Στο εσωτερικό αυτού του πρακτικού ορίζοντα όλα τα κοινωνικά υποκείμενα εμφανίζονται και είναι εξατομικευμένα. Κατά συνέπεια, όλα αυτά τα υποκείμενα είναι ελεύθερα, ίσα και κάτοχοι ιδιοκτησίας. Σε αυτήν την κοινωνία των ελεύθερων, ίσων, και εξατομικευμένων ιδιοκτητών μετέχει και ο κάτοχος του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, χωρίς να δεσμεύεται από άλλες σχέσεις εξάρτησης εκτός από όσες απορρέουν από την ίδια την ανταλλαγή εμπορευμάτων» (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Όλα τα παραπάνω στοιχειοθετούν τον πρώτο βασικό όρο που καταστά εφικτή την πώληση και την αγορά του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη στη σφαίρα της κυκλοφορίας, μέσα από τη διαμόρφωση της σχέσης της εμπορευματικής ανταλλαγής. Σε αντίθεση με τον πρώτο όρο, ο οποίος αποτελεί μία απεικόνιση της λειτουργίας της πρώιμης-φιλελεύθερης οικονομίας πάνω στα ιδανικά των ατομικών δικαιωμάτων που αυτή θεμελιώθηκε, βρίσκεται ο δεύτερος όρος. Όπως αναφέρεται: «Ο δεύτερος ουσιώδης όρος για να βρει ο χρηματοκάτοχος την εργασιακή δύναμη στην αγορά ως εμπόρευμα είναι ότι ο κάτοχός της, αντί να μπορεί να πουλά εμπορεύματα στα οποία έχει εξαντικειμενικευτεί η εργασία του, πρέπει, πολύ περισσότερο, να προσφέρει ως εμπόρευμα την ίδια την εργασιακή δύναμή του, η οποία υπάρχει μόνο στη ζωντανή σωματικότητά του» (Μαρξ, 1883, σελ. 143, παρ. 2).

Υπό μία διαφορετική οπτική, στόχος του κατόχου της εργασιακής δύναμης είναι η προσφορά αυτής της ίδιας, με καθεστώς αυτοπρόσωπης σχέσης, όπως τουλάχιστον γνωρίσαμε τη μισθωτή σχέση στο σύγχρονο κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Το προαναφερθέν επιχείρημα εδράζεται σε μία διαφορετική θεωρητική βάση από το επιχείρημα το οποίο πρόκειται να εστιάσει στην ανάγκη του διαχωρισμού μεταξύ της εξαντικειμενικευμένης και της ζωντανής εργασίας, όπως άλλωστε απορρέει από τη μαρξική κριτική. Πιο συγκεκριμένα, για την επίτευξη της συνάντησης του χρηματοκατόχου και του κατόχου του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» στην αγορά, ως δεύτερος όρος τίθεται ο διαχωρισμός της ζωντανής από την εξαντικειμενικευμένη εργασία.

Εάν ο κάτοχος της εργασιακής δύναμης, αποτελεί και κάτοχο άλλων εμπορευμάτων, προϊόντων στα οποία έχει εξαντικειμενικευτεί η εργασία του, εξομοιώνεται με οποιοδήποτε άλλο εμπορευματοκάτοχο. Συνεπώς, αυτή η διάκριση μεταξύ του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη με τα άλλα εμπορεύματα, κατά την οποία η εργασιακή δύναμη χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερο εμπόρευμα, παύει να ισχύει. Στο σημείο αυτό αποσαφηνίζεται η διαφορά μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου όρου σχετικά με την εύρεση της εργασιακής δύναμης ως εμπόρευμα. Διαφορά, η οποία έγκειται στο γεγονός ότι στον ορίζοντα των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών στον οποίο εμπεριέχονται οι σχέσεις εξατομίκευσης, εισέρχεται πλέον μία οπτική των κεφαλαιοκρατικών παραγωγικών σχέσεων (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Οπτική, η οποία διακρίνει την εργασία ως υποκείμενο παραγωγής των οικονομικών αξιών από το προϊόν, που αποτελεί αποτέλεσμα της παραγωγής αυτής και των παραγωγικών σχέσεων που την προσδιορίζουν (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Αναφορικά, με το δεύτερο όρο γίνεται αντιληπτή η προσπάθεια μίας περαιτέρω συγκεκριμενοποίησης των προϋποθέσεων για να βρεθεί η εργασιακή δύναμη ως εμπόρευμα στην αγορά. Η ανάγκη προσφοράς της αποκλειστικά από τη ζωντανή σωματικότητα του εργάτη σε πρώτο επίπεδο επιβεβαιώνει το πρόσημο της αυτοπρόσωπης σχέσης, μέσα από την οποία γνωρίσαμε και τη μισθωτή σχέση στο σύγχρονο κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής.

Ωστόσο, η παραπάνω προϋπόθεση σε συνδυασμό με μία επιπρόσθετη προϋπόθεση, κατά την οποία επιδιώκεται η διάκριση μεταξύ της ζωντανής και της εξαντικειμενικευμένης εργασίας, προκειμένου να αναδειχθεί το διαφορετικό πρόσημο που η εργασία λαμβάνει στο πεδίο της κυκλοφορίας, άλλοτε ως υποκειμένου αξιοποίησης και άλλοτε ως αντικείμενου, διακρίνοντας την παράλληλα με αυτόν τον τρόπο από το προϊόν παραγωγής, αφήνει τα πρώτα ψήγματα τα οποία επικυρώνουν την προσπάθεια εδραίωσης μίας εκ προοιμίου άνισης σχέσης μεταξύ εργάτη και κεφαλαιοκράτη, με όρους σταθερής υποτέλειας του πρώτου προς το δεύτερο, γεγονός στο οποίο θα εστιάσουμε στα παρακάτω κεφάλαια.

Αναφορικά με το στοιχείο της υποτέλειας, για να μπορεί κάποιος να πουλά εμπορεύματα στα οποία έχει εξαντικειμενικευτεί η εργασία του και ταυτόχρονα να μην είναι υποτελής, είναι αναγκαίο να κατέχει τα μέσα παραγωγής. Για να παράξει δηλαδή κάποιος ένα ρούχο θα πρέπει να κατέχει δέρμα, αλλά και είδη διαβίωσης, προκειμένου

να φέρει σε πέρας την παραγωγική του δραστηριότητα. Τα είδη διαβίωσης, αποτελούν προϊόντα τα οποία για να μπορέσουν να καλύψουν τις ανάγκες του παραγωγού πρέπει να ανταλλαχθούν στην αγορά, να πωληθούν και να αγοραστούν, ώστε μετά την πώλησή τους να καλύψουν τις ανάγκες του οποιαδήποτε παραγωγού. Το παραπάνω επιβεβαιώνει ότι οι βασικές ανάγκες των ανθρώπων δεν μπορούν να καλυφθούν από τις μη ολοκληρωμένες παραγόμενες χρηστικές αξίες (Μαρξ, 2016, σελ. 143, παρ. 3), επισημαίνοντας τη σημασία που διαδραματίζει το πεδίο της κυκλοφορίας στην ανταλλαγή των εμπορευμάτων, με σκοπό την εκπλήρωση των ανθρώπινων αναγκών.

Συνοπτικά, όπως αναφέρεται: *«Για τη μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο θα πρέπει λοιπόν ο χρηματοκάτοχος να βρίσκει τον ελεύθερο εργάτη στην αγορά εμπορευμάτων, ελεύθερο με το διπλό νόημα ότι (αφενός) ως ελεύθερο πρόσωπο διαθέτει την εργασιακή δύναμή του ως εμπόρευμα και ότι από την άλλη πλευρά δεν έχει άλλα εμπορεύματα να πουλήσει, είναι τελείως ελεύθερος και αδέσμευτος από όλα τα πράγματα που του είναι απαραίτητα για την πραγματοποίηση της εργασιακής δύναμής του»* (Μαρξ, 2016, σελ. 144, παρ. 1).

Για να μετατραπεί λοιπόν το χρήμα σε κεφάλαιο, ως αναγκαία προϋπόθεση τίθεται, ότι ο χρηματοκάτοχος πρέπει να βρίσκει τον εργάτη στην αγορά ελεύθερο. Σε αυτό το σημείο γίνεται αντιληπτό το διττό και αντιφατικό νόημα της ελευθερίας, αλλά και η δυναμική η οποία προσδιορίζει τις μαρξικές εννοιολογήσεις. Υπό έναν πρόχειρο συλλογισμό, η ελευθερία του εργάτη, στην ουσία υποκρύπτει τον κίνδυνο που πρόκειται να προκληθεί από τη δημιουργία ψευδαισθήσεων περί ελευθερίας του. Κατά αυτό το πλαίσιο, ο εργάτης εισέρχεται σε μία διαδικασία να πουλήσει την εργασιακή του δύναμη με καθεστώς ελευθερίας, υπό το σκεπτικό, ότι αυτή αποτελεί ιδιοκτησία του, και θα συνεχίσει να παραμένει ιδιοκτησία του, εφόσον την προσφέρει για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.

Το στοιχείο της ελευθερίας συνδέεται άμεσα με το στοιχείο της ιδιοκτησίας. Η ελευθερία του εργάτη έγκειται στο ότι μπορεί να φέρεται σε αυτήν ως ιδιοκτησία του. Εάν εικάσουμε ότι η ατομική ιδιοκτησία αποτέλεσε το πρώτο ουσιαστικά ατομικό δικαίωμα πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η ελευθερία του ατόμου, γίνεται αντιληπτή η δημιουργία ενός πλαισίου που θα λειτουργεί ως κίνητρο μίας ασφαλούς, εκούσιας προσφοράς της εργασιακής δύναμης από την πλευρά του εργάτη. Την πώληση δηλαδή του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη πάντα υπό το πλαίσιο του προστατευτικού

μανδύα της ιδιοκτησίας, διαμορφώνοντας ένα καθεστώς «πλασματικής» ελευθερίας για τον ουσιαστικά ανελεύθερο εργάτη.

Προς την ίδια κατεύθυνση, ο χρηματοκάτοχος δεν πρέπει μόνο να βρίσκει τον εργάτη ως ελεύθερο στην αγορά εμπορευμάτων, αλλά και ως αδέσμευτο-ελεύθερο από τα μέσα παραγωγής και διαβίωσης. Εάν ο εργάτης διέθετε άλλα εμπορεύματα πέραν της εργασιακής του δύναμης, τότε θα είχε τη δυνατότητα να έχει μία επιπλέον διαπραγματευτική ισχύ απέναντι στο χρηματοκάτοχο, με αποτέλεσμα η πλέον καταπιεστική άνιση μισθωτή σχέση για την οποία θα αναφερθούμε διεξοδικά στα παρακάτω κεφάλαια, να μην αποτελούσε μονόδρομο επιβίωσης.

Υπό μία άλλη οπτική, ο συνδυασμός εκπλήρωσης των δύο βασικών όρων για την εμπορευματοποίηση της εργασιακής δύναμης και της μετατροπής του χρήματος σε κεφάλαιο δεν αποτελούν κεραυνό εν αιθρία. Τόσο η ελεύθερη πώληση της εργασιακής δύναμης από την πλευρά του εργάτη, που συνδέεται με την ανάγκη καθορισμού του χρόνου εργασίας για την προστασία του από τη δουλεία, όπως αποτυπώνεται στο Κεφάλαιο, όσο και η αυτοπρόσωπη προσφορά της εργασίας του η οποία θα είναι απαλλαγμένη από την προσφορά άλλων εμπορευμάτων πέραν της εργασιακής του δύναμης, δεν αποτελούν τυχαία περιστατικά. Ο συλλογισμός που εγκολπώνει το επιχείρημα ότι η εργασία ανεξαρτήτως και μη συγκεκριμενοποιημένου χρόνου αποτελεί δουλεία, ουσιαστικά θέτει την αφετηριακή βάση της κριτικής της μαρξικής πολιτικής οικονομίας για αυτό που ονομάζεται «μισθωτή σχέση».

Συνεχίζοντας, υπό μία διαφορετική προσέγγιση, στην ουσία η εισαγωγή της δεύτερης σημασίας για την ελευθερία όπως εκτυλίσσεται στο δεύτερο όρο, φαίνεται να σχετικοποιεί τη σημασία της ελευθερίας (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο), όπως αυτή αποτυπώνεται κατά τον πρώτο όρο, προσδιορίζοντάς της ως θεμέλιο πάνω στο οποίο, στηρίχθηκε, η εμφάνιση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, αλλά και η λειτουργία της φιλελεύθερης οικονομίας λαμβάνοντας δικαιωματικά χαρακτηριστικά. Τόσο η διάκριση ανάμεσα σε εξαντικειμενικευμένη και ζωντανή εργασία, όσο και η προϋπόθεση ότι ο εργάτης πρέπει να είναι απαλλαγμένος από την κατοχή των μέσων που είναι απαραίτητα για την παραγωγή της εργασιακής του δύναμης, όπως είναι τα μέσα παραγωγής και τα μέσα διαβίωσης, φαίνεται να σχετικοποιούν τα ιδανικά και τα ιδεώδη της ισότητας, της ελευθερίας, της κατοχής της ιδιοκτησίας, όπως αυτά αναφέρονται κατά τον πρώτο όρο, χωρίς παράλληλα να τα αναιρούν. Στην ουσία

πρόκειται για την ταυτόχρονη ύπαρξη δύο διαφορετικών πραγματικοτήτων, οι οποίες είναι αντιφατικές μεταξύ τους, αλλά μπορούν και υπάρχουν από τη στιγμή που και οι δύο ισχύουν (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Απλώς η συνύπαρξή τους, είναι αντιφατική στο βαθμό που η εξαντικειμενικευμένη εργασία διαχωρίζεται από τη ζωντανή εργασία. Αντιφατικότητα όμως, η οποία πλέον έχει λάβει τη μορφή ενός όρου αναγκαίου για την ανταλλαγή των εμπορευμάτων και την κυκλοφορία των οικονομικών αξιών, διατηρώντας σε ισχύ την ύπαρξη των διαφορετικών κατηγοριών¹ και των σχέσεων που ενυπάρχουν μέσα από αυτές. Συνεπώς, η αντίφαση της ελευθερίας, τόσο ως ελευθερία διάθεσης του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, όσο και ως ελευθερία που επιχειρηματολογείται μέσα από το χωρισμό της ζωντανής εργασίας από όλα εκείνα τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για την πραγματοποίηση της εργασιακής δύναμης, εγκολπώνει στο εσωτερικό της μεταξύ άλλων, κυρίως τη διάκριση μεταξύ ζωντανής και εξαντικειμενικευμένης εργασίας. Διάκριση, η οποία αποτελεί δομικό στοιχείο των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών και των σχέσεων που απορρέουν από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής και η οποία προϋποθέτει το διαχωρισμό μεταξύ ιδιοκτησίας και εργασίας.

Ουσιαστικά το αντιφατικό νόημα που λαμβάνει η έννοια της ελευθερίας, επικυρώνει κατά ένα τρόπο την απαλλοτρίωση των άμεσων παραγωγών-εργατών από την προσωπική τους εργασία-ιδιοκτησία, διαλύοντας την ατομική ιδιοκτησία που εδράζεται στην προσωπική τους εργασία. Η ατομική ιδιοκτησία του εργάτη στα μέσα της παραγωγής λαμβάνει τη μορφή μικρής επιχείρησης, η οποία αποτελεί απαραίτητο όρο για την κοινωνική παραγωγή και την ανάπτυξη της ελεύθερης ατομικότητας του ίδιου του εργάτη. Η αποξένωση του εργάτη από τη «μικρή του επιχείρηση», σηματοδοτεί την ολοκληρωτική πλέον αποξένωση του εργάτη τόσο από τα μέσα παραγωγής, όσο και από την ατομική του εργασία ως ιδιοκτησία, γεγονός που επιβεβαιώνει τη μετάβαση σε ένα νέο πλέον καθεστώς (Μαρξ, 2019, σελ.89), στο οποίο επικρατεί ο διαχωρισμός μεταξύ της εργασίας και της ιδιοκτησίας.

Ο παραπάνω διαχωρισμός μεταξύ εργασίας και ιδιοκτησίας εστιάζεται κυρίως στο εξής απόσπασμα: *«Ο αποχωρισμός της ιδιοκτησίας από την εργασία εμφανίζεται σαν αναγκαίος νόμος αυτής της ανταλλαγής ανάμεσα σε κεφάλαιο και εργασία. Η*

¹ Κάτοχοι του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη και χρηματοκάτοχοι.

εργασία, σαν το μη-κεφάλαιο τοποθετημένο σαν τέτοιο είναι: (1) Μη-αντικειμενοποιημένη εργασία, νοημένη αρνητικά. Σαν τέτοια είναι μη-πρώτη-ύλη, μη-εργαλείο-δουλειάς, μη-ακαθάριστο-προϊόν: είναι η εργασία που έχει αποχωριστεί από όλα τα μέσα και αντικείμενα εργασίας, η εργασία που έχει χωριστεί από όλη την αντικειμενικότητα. Είναι η ζωντανή εργασία που υπάρχει σαν αφαίρεση από όλα τα συνθετικά στοιχεία της υλικής της πραγματικότητας (άρα σαν μη-αξία). Η ολοκληρωτική αυτή απογύμνωση, η καθαρά υποκειμενική, γυμνωμένη από κάθε αντικειμενικότητα, ύπαρξη της εργασίας. Η εργασία σαν η απόλυτη ένδεια: η ένδεια όχι σαν έλλειψη, αλλά σαν απόλυτος αποκλεισμός του υλικού πλούτου....(2) Μη-αντικειμενοποιημένη εργασία, μη-αξία νοημένη θετικά, δηλαδή αρνητικότητα που αναφέρεται στον εαυτό της. Είναι η μη-αντικειμενοποιημένη, άρα μη-αντικειμενική, δηλαδή υποκειμενική ύπαρξη της ίδιας της εργασίας. Η εργασία όχι σαν αντικείμενο, αλλά σαν δραστηριότητα. Όχι σαν αξία η ίδια, αλλά σαν η ζωντανή πηγή της αξίας. Αποτελεί τον γενικό πλούτο – απέναντι στο κεφάλαιο, μέσα στο οποίο υπάρχει αντικειμενικά, σαν πραγματικότητα – σαν γενική δυνατότητα πλούτου, που επαληθεύεται σαν τέτοια στη δράση» (Μαρξ, 1990, σελ. 217).

Στο απόσπασμα που προηγήθηκε, γίνεται αντιληπτή η διάκριση της ζωντανής εργασίας ως πηγής αξίας από την εξαντικειμενευμένη εργασία. Και η διάκριση αυτή δίνει στη ζωντανή εργασία ρόλο υποκειμένου στην παραγωγή του υλικού πλούτου. Ωστόσο ο ρόλος αυτός του υποκειμένου της ζωντανής-υποκειμενικής εργασίας, υπάρχει μόνο στην ιστορικότητα των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών ως όριο δυνατότητας (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Στην πραγματικότητα η ζωντανή-υποκειμενική εργασία υπάρχει μόνο μέσα στο κεφάλαιο ως εξαντικειμενευμένη, και το κεφάλαιο αποτελεί το υποκείμενο παραγωγής του υλικού πλούτου και των οικονομικών αξιών στις καπιταλιστικές σχέσεις της παραγωγής, γεγονός στο οποίο θα εστιάσουμε αναλυτικότερα στα ακόλουθα κεφάλαια.

Εφόσον λοιπόν το υποκείμενο του υλικού πλούτου είναι το κεφάλαιο, η αντικειμενική εργασία αποτελεί σημάδι του απόλυτου αποκλεισμού του υλικού πλούτου, καθώς μέσα από την υπαγωγή της στο εσωτερικό του κεφαλαίου προκλήθηκε η αντικειμενοποίησή της, δηλαδή η αφαίρεση της ιδιότητάς της να γεννά αξία. Κατά αυτόν τον τρόπο, η εργασία ως αντικειμενική πια, αποτελεί στοιχείο του υποκειμένου «κεφάλαιο» και αναγκαίο μέσο για τη διατήρηση και προέκταση του. Επομένως, για την αντικειμενοποίηση της ζωντανής εργασίας και τη μετατροπή της σε κατηγορημα του κεφαλαίου, είναι αναγκαίος ο χωρισμός από τον κάτοχό της.

4.2 Η έννοια της ιστορικότητας ως προς το εμπόρευμα, το χρήμα και το κεφάλαιο

Το ζήτημα του χωρισμού της εργασίας και της ιδιοκτησίας αλλά και των σχέσεων που απορρέουν από την παραπάνω διαδικασία απασχόλησε τον Κ. Μαρξ στο έργο του το «Κεφάλαιο», γεγονός το οποίο επιβεβαιώνεται από το εξής απόσπασμα: *«Η φύση δεν παράγει από τη μία πλευρά χρηματοκατόχους ή εμπορευματοκατόχους και από την άλλη απλώς κατόχους των ίδιων εργασιακών δυνάμεων. Η σχέση αυτή δεν είναι σχέση φυσική ιστορίας και είναι εξίσου λίγο μια σχέση κοινή σε όλες τις ιστορικές περιόδους. Προφανώς είναι η ίδια το αποτέλεσμα μιας προηγούμενης ιστορικής ανάπτυξης, το προϊόν πολλών οικονομικών ανατροπών, της καταστροφής μιας ολόκληρης σειράς παλαιότερων σχηματισμών της κοινωνικής παραγωγής. Επίσης και οι οικονομικές κατηγορίες, τις οποίες εξετάσαμε προηγουμένως, φέρουν το ιστορικό ίχνος τους»* (Μαρξ, 2016, σελ. 144, παρ. 2).

Η ύπαρξη δηλαδή, από τη μία πλευρά χρηματοκατόχων ή εμπορευματοκατόχων και από την άλλη πλευρά κατόχων των ίδιων εργασιακών δυνάμεων, δεν αποτελεί αποτέλεσμα που απορρέει από τη φυσική εξέλιξη των πραγμάτων. Η σχέση αυτή έχει όμοια χαρακτηριστικά ανά ιστορική περίοδο και προσδιορίζεται ως το αποτέλεσμα οικονομικών μετατροπών, αλλά και παλαιότερων μετασχηματισμών του τρόπου που οργανώνεται η παραγωγή κάθε κοινωνίας. Το παραπάνω, σε συνδυασμό με τις προαναφερθείσες οικονομικές κατηγορίες προσδιορίζονται από το ιστορικό τους ίχνος (Μαρξ, 2016, σελ. 144, παρ. 2).

Με τη χρήση του όρου «φύση» στην ουσία, επιχειρείται η προσπάθεια μίας αναγωγής των σχέσεων εξατομίκευσης μεταξύ της κοινωνίας αλλά και των ειδικότερων κατηγοριών που ενσωματώνονται στο εσωτερικό της, σε μία γενικότερη φυσική κατάσταση, διαμορφώνοντας ένα πεδίο φυσικού συστήματος πολιτικής οικονομίας, εντός του οποίου όλες οι παραπάνω συνιστώσες αλληλοϋπάρχουν και αλληλοεπιδρούν. Η ύπαρξη του όρου «φύση» χρησιμοποιούνταν στο θεωρητικό ορίζοντα κατανόησης των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών, είτε για να δώσει απαντήσεις σε ερωτήματα ανεξήγητα για την εποχή, είτε πολύ περισσότερο για να νομιμοποιήσει τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις, νομιμοποιώντας παράλληλα και τις ανισότητες ως αποτελέσματα, αλλά και εγγενή στοιχεία αυτών. Η φυσικοποίηση λοιπόν των κοινωνικών σχέσεων, αποτέλεσε βασικό ερέθισμα διαμόρφωσης ενός είδους κριτικής, το οποίο άρχισε να προσεγγίζει το ζήτημα της λειτουργίας των κοινωνιών και των

κοινωνικών σχέσεων από εντελώς διαφορετική θεωρητική βάση από αυτήν της φυσικής νομοτέλειας (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο)

Κατά αυτόν τον τρόπο, η εμφάνιση των κοινωνικών μορφών στο μαρξικό έργο, εκλαμβάνεται ως προϊόν μεταβάσεων και όχι ως προϊόν που απορρέει από τη φυσικοποίηση των πραγμάτων. Απέναντι σε αυτή τη φυσική νομοτέλεια, η οποία λαμβάνει χαρακτηριστικά γενίκευσης μέσα από την ύπαρξη της κανονικοποίησης ως αποτελέσματος που πηγάζει από την ομαλή εναλλαγή των ιστορικών κύκλων, έρχεται και τοποθετείται στο θεωρητικό ορίζοντα η μαρξική κριτική, η οποία εστιάζει στη διάσταση της ιστορικότητας. Η ιστορικότητα δεν ισοδυναμεί ούτε ταυτίζεται ως προς τη σημασία της με την ιστορία και με τον τρόπο που γεννήθηκαν οι έννοιες. Αντίθετα, ταυτίζεται με το σύνολο των ιστορικών όρων δυνατότητας των εννοιών και του αντικειμένου, διαδικασία η οποία δεν αντιστοιχεί με την παρακολούθηση της πορείας του ιστορικού τους ίχνους (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά: *«Στην ύπαρξη του προϊόντος ως εμπορεύματος περικαλύπτονται ορισμένοι ιστορικοί όροι. Για να γίνει εμπόρευμα το προϊόν δεν μπορεί να παράγεται ως άμεσο μέσο διαβίωσης του ίδιου του παραγωγού. Εάν ερευνούσαμε περαιτέρω υπό ποιες συνθήκες προσλαμβάνουν όλα τα εμπορεύματα ή έστω η πλειονότητά τους τη μορφή του εμπορεύματος, τότε θα ανακαλύπταμε ότι αυτό συμβαίνει μόνο στη βάση ενός τελείως ειδικού τρόπου παραγωγής, του κεφαλαιοκρατικού. Ωστόσο, μια τέτοια έρευνα θα βρισκόταν μακριά από την ανάλυση του εμπορεύματος. Η εμπορευματική παραγωγή και η εμπορευματική κυκλοφορία μπορούν να πραγματοποιούνται έστω και εάν το σημαντικά μεγαλύτερο τμήμα της μάζας του προϊόντος είναι προσανατολισμένο στην ίδια ανάγκη και δεν μετατρέπεται σε εμπόρευμα, δηλαδή ακόμα κι όταν η κοινωνική διαδικασία της παραγωγής δεν κυριαρχείται ακόμα σε όλο το πλάτος και το βάθος της από την ανταλλακτική αξία»* (Μαρξ, 2016, σελ. 144, παρ. 3).

Η εμφάνιση λοιπόν του προϊόντος της κοινωνικής παραγωγής ως εμπορεύματος συνοδεύεται μέσα από την ύπαρξη ορισμένων ιστορικών όρων. Για τη διατήρηση της ύπαρξης του κεφαλαίου ως υποκειμένου αξιοποίησης στη διαδικασία της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών, και υπό την οπτική ότι το κεφάλαιο αποτελεί την ενότητα χρήματος και εμπορεύματος, για να συνεχίσει να υπάρχει στο πεδίο της κυκλοφορίας-αξιοποίησης, δεδομένου ότι το εμπόρευμα αποτελεί εγγενές στοιχείο του αλλά και

μορφή έκφρασής του, είναι αναγκαίο το εμπόρευμα να μην καταναλώνεται άμεσα από τον παραγωγό του. Να μην καταναλώνεται δηλαδή αυτόματα η χρηστική του αξία από αυτόν που την παράγει, ακόμη και εάν η παραπάνω διαδικασία δεν λειτουργεί ως τροχοπέδη για την πραγματοποίηση της εμπορευματικής ανταλλαγής και κυκλοφορίας. Ένα εμπόρευμα με την παραπάνω δυνατότητα αποτελεί η εργασιακή δύναμη. Προς την ίδια κατεύθυνση, οι όροι που επιτρέπουν την ολοκληρωμένη εμφάνιση του προϊόντος της κοινωνικής παραγωγής ως εμπορεύματος πρέπει να αναζητηθούν στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο της παραγωγής.

Επομένως, η ιστορικότητα τόσο του εμπορεύματος όσο και των σχέσεων που απορρέουν από την εμπορευματική ανταλλαγή και κυκλοφορία, οφείλει να αναζητηθεί εντός της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας και του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, εκεί όπου η χρηστική αξία του εμπορεύματος έχει πλήρως αποχωριστεί από την ανταλλακτική του αξία, και όχι στα ιστορικά ίχνη που έχει σημαδέψει η ύπαρξη της εμπορευματικής ανταλλαγής σε προγενέστερες κοινωνίες (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Το παραπάνω επιχείρημα επιβεβαιώνεται από το ακόλουθο απόσπασμα: *«Η παράσταση του προϊόντος ως εμπορεύματος έχει ως όρο έναν τόσο ανεπτυγμένο καταμερισμό της εργασίας εντός της κοινωνίας, ώστε να έχει ήδη ολοκληρωθεί η διάκριση μεταξύ χρηστικής και ανταλλακτικής αξίας, η οποία ξεκινά μόλις στο εμπόριο της άμεσης ανταλλαγής. Μια τέτοια όμως βαθμίδα ανάπτυξης είναι κοινή στους ιστορικά πλέον διαφορετικούς οικονομικούς κοινωνικούς σχηματισμούς»* (Μαρξ, 2016, σελ. 144, παρ. 3).

Προς την ίδια κατεύθυνση με την ιστορικότητα του εμπορεύματος κυμαίνεται και η ιστορικότητα του χρήματος: *«Η, εάν εξετάσουμε το χρήμα, βλέπουμε ότι προϋποθέτει ένα ορισμένο επίπεδο εμπορευματικής ανταλλαγής. Οι ιδιαίτερες χρηματικές μορφές, το απλό εμπορευματικό ισοδύναμο ή το μέσο κυκλοφορίας ή το μέσο πληρωμής, ο θησαυρός και το παγκόσμιο χρήμα, υποδηλώνουν, ανάλογα με το διαφορετικό εύρος και τη σχετική υπερίσχυση της μιας ή της άλλης λειτουργίας, πολύ διαφορετικές βαθμίδες της κοινωνικής διαδικασίας παραγωγής. Ωστόσο, σύμφωνα με την εμπειρία, αρκεί μια σχετικά λίγο ανεπτυγμένη εμπορευματική κυκλοφορία για να δημιουργηθούν όλες αυτές οι μορφές. Αλλιώς έχει το πράγμα με το κεφάλαιο. Οι ιστορικοί όροι ύπαρξής του δεν είναι διόλου δεδομένοι με την εμπορευματική και τη χρηματική κυκλοφορία. Γεννιέται μόνο εκεί όπου ο κάτοχος των μέσων παραγωγής και διαβίωσης συναντά τον ελεύθερο εργάτη ως πωλητή της εργασιακής δύναμής του στην*

αγορά, και αυτός ο ένας ιστορικός όρος εμπεριέχει μια παγκόσμια ιστορία» (2016, σελ.144-145, παρ.4-1).

Όπως και στην περίπτωση του εμπορεύματος, όπου για να νοηθεί το εμπόρευμα ως μορφή πλούτου είναι αναγκαίο να έχει προέλθει ο διαχωρισμός της ανταλλακτικής και της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος, κάτι που επιτυγχάνεται μόνο στο εσωτερικό του ιδιαίτερου εμπορεύματος της εργασιακής δύναμης, έτσι και το χρήμα, ανεξάρτητα από τις διαφορετικές μορφές που αυτό λαμβάνει², βρίσκει την πιο ολοκληρωμένη του μορφή στην ύπαρξη του κεφαλαίου (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο), το οποίο κεφάλαιο δύναται να λάβει τη μορφή του χρήματος όπως άλλωστε και του εμπορεύματος, αλλά πολύ περισσότερο έχει εσωτερικεύσει τη λειτουργία του χρήματος, μέσα από την κίνηση του οποίου επιτυγχάνεται η δυνατότητά του να διατηρείται και να αυξάνεται.

Στο σημείο αυτό, γίνεται αντιληπτό ότι η ιστορικότητα τόσο του χρήματος όσο και του εμπορεύματος ταυτίζεται με τους ιστορικούς εκείνους όρους του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και όχι με εκείνα τα ιστορικά ίχνη των εννοιών που λάμβαναν τα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες τόσο του χρήματος όσο και του εμπορεύματος, στην πορεία των διαφορετικών ιστορικών κύκλων και συνεπώς των διαφορετικών βαθμίδων που αναπτυσσόταν η κοινωνική παραγωγή κατά το πέρασ των ιστορικών ετών (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο)

Από τα προαναφερθέντα, συνάγεται αφενός, ότι η θέση του ζητήματος της ιστορικότητας τίθεται ενάντια στη φυσικοποίηση που προσδιορίζει την ύπαρξη των κοινωνικών σχέσεων και αφετέρου ότι η ιστορικότητα δεν ταυτίζεται με τα ιστορικά ίχνη των εννοιών ανά διαφορετικές ιστορικές περιόδους και διαφορετικές βαθμίδες ανάπτυξης της κοινωνικής παραγωγής. Ο τρόπος κατά τον οποίο «κινούνται» οι έννοιες στη μαρξική πολιτική οικονομία, κατά τη μετάβαση από το εμπόρευμα στο χρήμα και από το χρήμα στο κεφάλαιο, αλλά και από τη σφαίρα της παραγωγής στη σφαίρα της κυκλοφορίας, σε πρώτο επίπεδο εγκαθιδρύουν το πλαίσιο εντός του οποίου ξεδιπλώνεται η διαλεκτική έκθεση των επιχειρημάτων αλλά και των εννοιών (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

² Εμπορευματικό ισοδύναμο, μέσο κυκλοφορίας, μέσο πληρωμής, θησαυρός, παγκόσμιο χρήμα.

Σε δεύτερο επίπεδο, η γραμμικότητα που προσδιορίζει τις κινήσεις των εννοιών μέσα από τη μετάβαση τους, εκτός από χαρακτηριστικό της μαρξικής διαλεκτικής, αποτελεί και έναν τρόπο κατά τον οποίο τονίζεται η σημασία που διαδραματίζει ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος της παραγωγής στην παραγωγή και στην κυκλοφορία των οικονομικών αξιών, ξεπερνώντας τα όρια που θέτει η απεικόνιση και ανάλυση του πεδίου της κυκλοφορίας, καλλιεργώντας παράλληλα και το έδαφος πάνω στο οποίο, θα δοθούν και οι απαντήσεις σχετικά με όσα φαίνονται ως αντιφάσεις στη σφαίρα της κυκλοφορίας.

Στην προκειμένη περίπτωση οι ιστορικοί όροι δυνατότητας του χρήματος ανιχνεύονται στην ύπαρξη της έννοιας του κεφαλαίου, ενώ οι ιστορικοί όροι δυνατότητας της ζωντανής εργασίας ανιχνεύονται στην ύπαρξη του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη. Και αυτό το οποίο δίνει τροφή ώστε να κινηθούν οι έννοιες είναι οι αντιφάσεις που εκδηλώνονται κατά τη διαδικασία της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, όπως θα φανεί και παρακάτω από τον τρόπο που ορίζεται η αξία της εργασιακής δύναμης (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

4.3 Η αξία της εργασιακής δύναμης στην ανταλλαγή κεφαλαίου και εργασίας

Κατά την πρώτη πράξη της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας X-E, ο χρηματοκάτοχος, δηλαδή ο κεφαλαιοκράτης συναντάει τον κάτοχο του εμπορεύματος της εργασιακής δύναμης, δηλαδή τον εργάτη, προκειμένου αντί ενός αντιτίμου να αγοράσει το εμπόρευμα εργασιακή δύναμη, σύμφωνα με τους όρους που έχουμε ήδη αναφέρει. Το αντίτιμο αυτό το οποίο λαμβάνει τη μορφή του χρήματος, αποτελεί την ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, ακολουθώντας την αρχή της ανταλλαγής των ισοδύναμων, κατά την οποία όλα τα εμπορεύματα πρέπει να αγοράζονται και να πωλούνται στην αξία τους (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Υπό τη διάσταση της εργασιακής θεωρίας της αξίας ο Μαρξ αναφέρει: *«Η αξία της εργασιακής δύναμης, όπως και κάθε άλλου εμπορεύματος, καθορίζεται από τον αναγκαίο εργάσιμο χρόνο για την παραγωγή, δηλαδή για την αναπαραγωγή αυτού του ειδικού είδους. Από τη στιγμή που αντιπροσωπεύει αξία, η εργασιακή δύναμη η ίδια αντιπροσωπεύει απλώς ένα ορισμένο ποσό κοινωνικής μέσης εργασίας εξαντικειμενικευμένης σε αυτήν. Η εργασιακή δύναμη υπάρχει μόνο ως έμφυτη ικανότητα του ζωντανού ατόμου. Η παραγωγή της προϋποθέτει λοιπόν την ύπαρξή του. Με δεδομένη την ύπαρξη του ατόμου, η παραγωγή της εργασιακής δύναμης ανάγεται λοιπόν*

στον εργάσιμο χρόνο που είναι αναγκαίος για την παραγωγή αυτών των μέσων διαβίωσης ή η αξία της εργασιακής δύναμης είναι η αξία των μέσων διαβίωσης που είναι αναγκαία για τη συντήρηση του κατόχου της» (Μαρξ, 2016, σελ.145, παρ.3).

Συνεπώς, η αγορά και η πώληση του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη σηματοδοτείται από δύο προϋποθέσεις. Ως πρώτη προϋπόθεση τίθεται η διάκριση μεταξύ του εργάτη, ως κατόχου της εργασιακής δύναμης από τα μέσα διαβίωσης, τα οποία αποτελούν εμπορεύματα και προϊόντα εργασίας. Για αυτό το λόγο γίνεται η χρήση της έκφρασης «ειδικού είδους». Κατά το προαναφερθέν, μέσα από την εξατομίκευση του εμπορεύματος της εργασιακής δύναμης ως ειδικού είδους, δηλαδή ιδιαίτερου εμπορεύματος, παράλληλα εξασφαλίζεται και ο κάτοχός της, ως κάτοχος ενός ιδιαίτερου εμπορεύματος και διαφοροποιείται από τους κατόχους όλων των άλλων εμπορευμάτων, των οποίων τα εμπορεύματα δεν λογίζονται ως ιδιαίτερα (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Ως δεύτερη προϋπόθεση, τίθεται η πληρωμή της εργασιακής δύναμης στην αξία της, όπως άλλωστε ορίζει και η αρχή της ανταλλαγής των ισοδύναμων. Η αξία της εργασιακής δύναμης ταυτίζεται με την εξασφάλιση εκείνων των μέσων διαβίωσης που είναι απαραίτητα για την αναπαραγωγή της. Με άλλα λόγια, για την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης είναι αναγκαία η διατήρηση του κατόχου της στη ζωή. Η διατήρηση του κατόχου της εργασιακής δύναμης στη ζωή εξυπηρετείται μέσα από την προαναφερθείσα πράξη ανταλλαγής κατά την οποία η εργασιακή δύναμη πληρώνεται στην αξία της. Η πληρωμή της εργασιακής δύναμης στην αξία της σηματοδοτεί την εξασφάλιση των αναγκαίων μέσων διαβίωσης για τον κάτοχό της, ο οποίος μέσα από αυτήν την ανταλλαγή κεφαλαίου και εργασίας, έχει την δυνατότητα να επανιδιοποιηθεί τα μέσα διαβίωσης, από τα οποία πριν είχε χωριστεί, προκειμένου να εμφανιστεί ως μεμονωμένος κάτοχος αυτού του ιδιαίτερου, ειδικού εμπορεύματος που ονομάζεται εργασιακή δύναμη (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να αποσαφηνισθεί το εξής. Όπως αναφέρεται, το εμπόρευμα «εργασιακή δύναμη», από τη στιγμή που αποτελεί αξία, αντιπροσωπεύει ένα ορισμένο ποσό μέσης κοινωνικής εργασίας εξαντικειμενικευμένης σε αυτήν και η αξία του εμπορεύματος αυτού, λογίζεται όπως και η αξία όλων των εμπορευμάτων, μέσα δηλαδή από το χρόνο που θεωρείται αναγκαίος για την παραγωγή του. Η φράση «κοινωνική εργασία» δεν είναι διόλου τυχαία. Όταν λέγεται ότι η αξία ενός

εμπορεύματος καθορίζεται από το ποσό της μέσης κοινωνικής εργασίας που έχει εξαντικειμενικευτεί μέσα σε αυτό, εννοείτε το ποσό της εργασίας, που είναι αναγκαίο για την παραγωγή του, μέσα σε μια δοσμένη κοινωνική κατάσταση, κάτω από ορισμένους μέσους κοινωνικούς όρους παραγωγής, με μία μέση κοινωνική εντατικότητα και με μια μέση επιδεξιότητα της εργασίας που χρησιμοποιήθηκε (Μαρξ, 2019, σελ.39, παρ.1). Το προαναφερθέν θα αναλυθεί διεξοδικότερα παρακάτω, μέσα από τον επαναπροσδιορισμό του όρου «αξία της εργασιακής δύναμης».

Η αξία όλων των εμπορευμάτων προσδιορίζεται ως μεταβλητό μέγεθος. Σύμφωνα με το παραπάνω επιχείρημα, η αξία της εργασιακής δύναμης ως εμπόρευμα αποτελεί και αυτή μεταβλητό μέγεθος. Ωστόσο, η μεταβολή αυτή, δεδομένου ότι κάνουμε λόγο για ένα εμπόρευμα «ιδιαιτέρο» όπως είναι η εργασιακή δύναμη, από μόνη της θέτει τους παράγοντες, ή αλλιώς τα όρια εντός των οποίων λαμβάνει χώρα η μεταβολή αυτή της αξίας της εργασιακής δύναμης (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά: *«η εργασιακή δύναμη πραγματοποιείται μόνο στην εξωτερικότητά της, δραστηριοποιείται μόνο στην εργασία. Αλλά μέσω της δραστηριοποίησής της, της εργασίας, ξοδεύεται ένα ορισμένο ποσό ανθρώπινων μύωνων, νεύρων, μυαλού, κλπ. το οποίο πρέπει να αναπληρωθεί εκ νέου. Αυτή η αυξημένη δαπάνη προϋποθέτει μία αυξημένη λήψη. Εφόσον ο ιδιοκτήτης της εργασιακής δύναμης εργάστηκε σήμερα, θα πρέπει αύριο να μπορεί να επαναλάβει την ίδια διαδικασία υπό τους ίδιους όρους δύναμης και υγείας. Το σύνολο των μέσων διαβίωσης θα πρέπει λοιπόν να αρκεί για να συντηρήσει το εργαζόμενο άτομο ως εργαζόμενο άτομο στην κανονική βιοτική κατάστασή του»* (Μαρξ, 2016, σελ.145, παρ.3).

Συνεπώς, κατά το προαναφερθέν, η επίτευξη της εργασίας ως δραστηριότητας αποτελεί την αιτία δημιουργίας σωματικής, πνευματικής και ψυχικής κούρασης του εργάτη, η οποία ορίζεται ως δαπάνη. Η αυξημένη αυτή δαπάνη πρέπει να αναπληρωθεί με μία αυξημένη λήψη, προκειμένου ο εργάτης να βρεθεί πάλι στη σωματική, ψυχική και πνευματική κατάσταση που βρισκόταν πριν προσφέρει την εργασιακή του δύναμη. Για να καταστεί εφικτό το παραπάνω, είναι αναγκαίο τα μέσα διαβίωσης που πλέον έχει επανιδιοποιηθεί ο εργάτης, να μπορούν να τον συντηρούν ως εργάτη, επαναφέροντάς τον στην κανονική βιοτική του κατάσταση. Στο σημείο αυτό γίνεται αντιληπτό ότι η έννοια του όρου «κανονική βιοτική κατάσταση» λαμβάνει ένα πιο αφηρημένο περιεχόμενο, καθιστώντας πιο δύσβατο το πεδίο κατανόησής της.

Αντ' αυτού, η προαναφερθείσα αυτή κανονικότητα επιδιώκεται να αποσαφηνισθεί και να συγκεκριμενοποιηθεί μέσα από τη χρήση μίας αντιδιαστολής, η οποία εστιάζει στο ελάχιστο όριο κατά το οποίο γίνεται να κινηθεί η μεταβολή της αξίας της εργασιακής δύναμης. Το προαναφερθέν γίνεται αντιληπτό στο εξής απόσπασμα: *«Το έσχατο ή ελάχιστο όριο της αξίας της εργασιακής δύναμης διαμορφώνεται από την αξία μιας εμπορευματικής μάζας χωρίς τον καθημερινό εφοδιασμό της οποίας ο φορέας της εργασιακής δύναμης, ο άνθρωπος, δεν μπορεί να ανανεώσει τη βιοτική διαδικασία του, δηλαδή διαμορφώνεται από την αξία των απαραίτητων για το σώμα μέσων διαβίωσης. Εάν η τιμή της εργασιακής δύναμης μειωθεί σε αυτό το ελάχιστο, τότε μειώνεται κάτω από την αξία της, διότι εν τοιαύτη περιπτώσει μπορεί να συντηρείται και να αναπτύσσεται μόνο σε φθίνουσα μορφή. Η αξία όμως της εργασιακής δύναμης καθορίζεται από τον εργάσιμο χρόνο που απαιτείται για να παρέχεται σε κανονική ποιότητα»* (Μαρξ, 2016, σελ. 147, παρ. 2).

Η κανονική βιοτική κατάσταση του εργάτη προϋποθέτει την ύπαρξη μιας συγκεκριμένης εμπορευματικής μάζας, η οποία θα επιτρέπει στον εργάτη να προσφέρει την εργασιακή του δύναμη στην κανονική της αξία. Η αξία της εργασιακής δύναμης αρχίζει και μεταβάλλεται προς τα κατώτατα όρια της, όταν δεν ανανεώνονται τα μέσα διαβίωσης, τα οποία επιτρέπουν στον εργάτη να συντηρείται στην πρωταρχική του κανονική βιοτική κατάσταση. Ο μη ανεφοδιασμός των προαναφερθέντων μέσων διαβίωσης μειώνει την αξία της εργασιακής δύναμης στο ελάχιστο όριό της.

Εάν η τιμή της εργασιακής δύναμης φθάσει σε αυτό το ελάχιστο όριο που έχει φθάσει η αξία της, η αξία της εργασιακής δύναμης δεν θα μπορούσε να καταναλωθεί-αξιοποιηθεί, προκειμένου να συντηρηθεί-προεκταθεί το κεφάλαιο, καθώς δεν θα υπήρχε στην κατάλληλη ποσότητα η τιμή, δηλαδή το χρήμα ως μεσολαβητής αυτής της κατανάλωσης-αξιοποίησης. Κατά αυτόν τον τρόπο θα απαλειφόταν και η ιδιότητα του χρήματος μέσα από τη θεωρία της αξίας του, να αυξάνεται και να μετατρέπεται σε κεφάλαιο. Επομένως, η εργασιακή δύναμη θα προσφερόταν σε φθίνουσα πορεία, και η προσφορά της σε ένα τέτοιο «αντικανονικό» πλαίσιο, θα σηματοδοτούσε την αλλοίωση της ποιότητάς της.

Η ποιότητα αυτή με τη σειρά της, προσδιορίζει τη μεταβολή στο μέγεθος της αξίας της εργασιακής δύναμης, δηλαδή της ποσότητάς της. Για το λόγο αυτό, ο Μαρξ αναφέρεται στο ιστορικό και ηθικό στοιχείο που περιέχεται στον προσδιορισμό της

αξίας της εργασιακής δύναμης. Πιο συγκεκριμένα όπως αναφέρεται: «Με την αντιδιαστολή της «κανονικότητας» ως προς το μέγεθος της αξίας της εργασιακής δύναμης προς το ελάχιστο όριό της, διαπιστώνουμε ότι η «κανονικότητα» αυτή αναφέρεται πρώτα στην ποιότητα του εμπορεύματος, η οποία με τη σειρά της προσδιορίζει τη μεταβολή στο μέγεθός της, την ποσότητά της με άλλα λόγια. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, επισημαίνει ο Κ. Μαρξ το περίφημο ιστορικό και ηθικό στοιχείο που περιέχεται στον αξιακό προσδιορισμό του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη» (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Αναφορικά με το προαναφερθέν, χαρακτηριστικό είναι το εξής απόσπασμα: «Ο ιδιοκτήτης της εργασιακής δύναμης είναι θνητός. Για να εμφανίζεται λοιπόν διαρκώς στην αγορά, όπως προϋποθέτει η διαρκής μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο, τότε πρέπει ο πωλητής της εργασιακής δύναμης να διαιωνίζεται... Το σύνολο των αναγκαίων μέσων διαβίωσης για την παραγωγή της εργασιακής δύναμης περιλαμβάνει λοιπόν και τα μέσα διαβίωσης των ατόμων που θα τον αντικαταστήσουν, δηλαδή των τέκνων των εργατών, έτσι ώστε να διαιωνίζεται στην αγορά εμπορευμάτων αυτή η φυλή των ιδιόμορφων εμπορευματοκατόχων» (Μαρξ, 2016, σελ.146, παρ.2).

Στο απόσπασμα που προηγήθηκε, γίνεται αντιληπτή η εμφάνιση ενός κανόνα, με τη χρήση του οποίου αναπροσδιορίζεται η αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη. Στο εσωτερικό του προαναφερθέντος αυτού κανόνα, εγκολλώνεται η υποχρέωση της παροχής της δυνατότητας αναπαραγωγής των κατόχων της εργασιακής δύναμης. Ωστόσο, ο τρόπος που προσδιορίζεται αυτή η υποχρέωση δεν αποτελεί μόνο μία προσπάθεια εξατομίκευσης των κατόχων της εργασιακής δύναμης ως διαφορετικών κοινωνικών υποκειμένων λόγω της ιδιομορφία τους να κατέχουν ένα «ιδιαίτερο» εμπόρευμα. Πολύ παραπάνω μέσα από την προαναφερθείσα αυτή εξατομίκευση, επιχειρείται η διαμόρφωση μία ιδιαίτερης «φυλής», της οποίας ο προσδιορισμός δεν χωρά φυλετικά χαρακτηριστικά (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Και εάν λάβουμε υπόψη την έκφραση «τέκνα των εργατών», τότε γίνεται αντιληπτό ότι αυτό που αναφέρει ο Μαρξ στο πρωτότυπο κείμενο ως «φυλή», νοηματοδοτείται μέσα από την ύπαρξη του όρου «κοινωνική τάξη», στην οποία εντάσσονται οι εργάτες ως κάτοχοι της εργασιακής δύναμης, αλλά και τα τέκνα τους. Εν κατακλείδι, στην αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», εμπεριέχεται σαν ένα κανονιστικό στοιχείο, η αναπαραγωγή των παραγωγικών σχέσεων ως απόρροια του κεφαλαιοκρατικού

τρόπου της παραγωγής και η αναπαραγωγή της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας εντός της οποίας διακρίνονται διαφορετικές κοινωνικές τάξεις (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Ένα δεύτερο κανονιστικό στοιχείο το οποίο εισέρχεται στον προσδιορισμό της αξίας του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, φανερώνεται μέσα από το ακόλουθο απόσπασμα: *«Για να τροποποιηθεί η ανθρώπινη φύση με τέτοιον τρόπο ώστε να αποκτήσει δεξιότητες και ευχέρεια σε ένα συγκεκριμένο κλάδο, για να γίνει ανεπτυγμένη ως ειδική εργασιακή δύναμη, απαιτείται μια συγκεκριμένη μόρφωση και εκπαίδευση, η οποία με τη σειρά της κοστίζει ένα μεγαλύτερο ή μικρότερο άθροισμα εμπορευματικών ισοδυνάμων. Ανάλογα με τον περισσότερο ή λιγότερο δαμεσολαβημένο χαρακτήρα της εργασιακής δύναμης διαφέρουν και οι δαπάνες εκπαίδευσής της. Αυτά τα κόστη μαθητείας απειροελάχιστα για τη συνήθη εργασιακή δύναμη, εισέρχονται λοιπόν στο πεδίο των αξιών που ξοδεύονται για την παραγωγή της»* (Μαρξ, 2016, σελ. 146, παρ.3).

Το δεύτερο κανονιστικό στοιχείο το οποίο εγκοιλώνεται στο εσωτερικό του προσδιορισμού της αξίας της εργασιακής δύναμης ως εμπορεύματος, αναφέρεται στην εκπαίδευση των κατόχων του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη. Η εκπαίδευση εδώ, συμβάλλει στην ανάπτυξη της εργασιακής δύναμης, προσδίδοντάς της την κατάλληλη δεξιότητα που απαιτεί το κεφάλαιο (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Κατά αυτόν τον τρόπο, η αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» επαναπροσδιορίζεται εκ νέου, γεγονός το οποίο μας οδηγεί στην εξής διατύπωση. Ύστερα των όσων εκθέσαμε, εφόσον η εργασιακή δύναμη αποτελεί το εμπόρευμα του εργάτη, ως εμπορευματοκάτοχου, τότε είναι δυνατό να ορίσουμε ότι: η αξία της εργασιακής δύναμης καθορίζεται από την αξία των μέσων συντήρησης, που απαιτούνται για την παραγωγή, τη διατήρηση, την ανάπτυξη και τη διαίωσή της (Μαρξ, 2019, σελ.47, παρ.2).

Ουσιαστικά, η παρουσία των δύο κανονιστικών στοιχείων εντός του προσδιορισμού που λαμβάνει η αξία της εργασιακής δύναμης, αποσκοπεί κυρίως στην παρουσίαση εκείνων των όρων και των προϋποθέσεων που εσωτερικεύονται στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία. Και η απεικόνιση της λειτουργίας της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, γίνεται με τέτοιον τρόπο από το Μαρξ, όπου αναδεικνύεται ο ταξικός της χαρακτήρας ήδη κατά τη διαδικασία της αγοράς και πώλησης του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Αυτός ο ταξικός χαρακτήρας της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας γίνεται εμφανέστερος κατά τη δεύτερη πράξη ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας (E-X), εκεί όπου αρχίζει πλέον σιγά σιγά να λαμβάνει τα χαρακτηριστικά που θα μετατρέψουν τον ταξικό αυτό χαρακτήρα σε ταξική πλέον διαφορά. Στη δεύτερη, λοιπόν, πράξη ανταλλαγής: *«Ο κεφαλαιοκράτης παίρνει σε αντάλλαγμα την ίδια την εργασία, την εργασία σαν δραστηριότητα που δημιουργεί αξίες, σαν παραγωγική εργασία. Εισπράττει δηλαδή την παραγωγική δύναμη που διατηρεί και πολλαπλασιάζει το κεφάλαιο, και που με αυτό τον τρόπο γίνεται παραγωγική και αναπαραγωγική δύναμη του κεφαλαίου, δύναμη που ανήκει στο ίδιο το κεφάλαιο»* (Μαρξ, 1990, σελ. 217).

Συνεπώς, αυτό το οποίο φανερώνεται κατά τη δεύτερη πράξη ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, είναι η κατανάλωση της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη από τον κεφαλαιοκράτη. Το υλικό στοιχείο, η χρηστική αξία της εργασιακής δύναμης ως εμπορεύματος είναι πηγή αξίας, καθώς όπως έχει προαναφερθεί με την κατανάλωσή της επιδιώκεται η αξιακή μεταβολή στο κύκλωμα X-E-X', ως αποτέλεσμα την εμφάνιση της οικονομικής αξίας του κεφαλαίου, που ορίζεται ως ενότητα χρήματος και εμπορεύματος. Μέσα από την κατανάλωση της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη δίνεται η δυνατότητα στο κεφάλαιο ως οικονομικής αξίας, να διατηρείται και να επεκτείνεται, γεγονός το οποίο μαρτυρά το ρόλο της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη ως υποκειμένου παραγωγής οικονομικών αξιών (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Στο παραπάνω απόσπασμα, η χρηστική αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη αναδεικνύει την ίδια την εργασία ως υποκείμενο παραγωγής των οικονομικών αξιών. Από το σημείο που η αξία χρήσης του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη καταναλώνεται από το ίδιο το κεφάλαιο, δηλαδή είναι αξία για το ίδιο το κεφάλαιο παύει να αποτελεί υποκείμενο αξιοποίησης και γίνεται στοιχείο του κεφαλαίου, συνεπώς και αντικείμενο της διαδικασίας της κυκλοφορίας-αξιοποίησης, αναδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό το κεφάλαιο ως υποκείμενο των οικονομικών αξιών. Συνδυαστικά με τα προαναφερθέντα, η δεύτερη πράξη ανταλλαγής ολοκληρώνει την ανταλλαγή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, και καλλιεργεί το πρόσφορο έδαφος για τη μετάβαση από τη σφαίρα της κυκλοφορίας στη σφαίρα της παραγωγής (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Η περιγραφή της μετάβασης αυτής αποτυπώνεται κατά το ακόλουθο απόσπασμα: «Γνωρίζουμε τώρα το είδος και τον τρόπο προσδιορισμού της αξίας η οποία καταβάλλεται στον κάτοχο αυτού του ιδιόμορφου εμπορεύματος, της εργασιακής δύναμης, από τον χρηματοκάτοχο. Η χρηστική αξία την οποία λαμβάνει αυτός ο τελευταίος δια της ανταλλαγής αναδεικνύεται στην πραγματική ανάλυσή της, στη διαδικασία κατανάλωσης της εργασιακής δύναμης... Η διαδικασία κατανάλωσης της εργασιακής δύναμης, όπως η κατανάλωση κάθε άλλου εμπορεύματος, πραγματοποιείται εκτός της αγοράς ή της σφαίρας κυκλοφορίας. Εγκαταλείπουμε λοιπόν μαζί με τον χρηματοκάτοχο και τον κάτοχο της εργασιακής δύναμης αυτή τη θορυβώδη σφαίρα, που εδράζεται στην επιφάνεια και είναι προσιτή στα μάτια του καθένα, για να ακολουθήσουμε αυτούς του δύο στον κρυφό τόπο της παραγωγής... Εδώ θα φανεί όχι μόνο πώς παράγει το κεφάλαιο, αλλά και πώς παράγεται αυτό το ίδιο το κεφάλαιο. Το μυστικό της γέννησης του κέρδους πρέπει επιτέλους να αποκαλυφθεί» (Μαρξ, 2016, σελ. 149-150).

Η μετάβαση από τη σφαίρα της κυκλοφορίας στη σφαίρα της παραγωγής, δεν εξαλείφει την αναγνώριση τόσο των κατηγοριών που αναπτύχθηκαν στο πεδίο της κυκλοφορίας όσο και των προϋποθέσεων που συνέτειναν στην εμφάνιση αυτών των κατηγοριών. Αντίθετα, οι παραπάνω προϋποθέσεις κατά τις οποίες αναπτύχθηκαν οι προαναφερθείσες κατηγορίες γίνονται αντιληπτές, εντός της σφαίρας της παραγωγής (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Πιο συγκεκριμένα, η διάκριση μεταξύ εμπορευματοκάτοχου και χρηματοκάτοχου, η γέννηση του χρήματος και του εμπορεύματος, καθώς και η εμφάνιση της διαδικασίας της κυκλοφορίας, αποτελούν την έκφανση μίας πραγματικότητας, η οποία είναι ορατή στα μάτια του καθένα και διαμορφώνεται από τις παραγωγικές σχέσεις του κεφαλαιοκρατικού τρόπου της παραγωγής. Με τη μετάβαση αυτή η μαρξική πολιτική οικονομία εξακολουθεί να υφίσταται ως εσωτερική κριτική, δηλαδή ως κριτική που εστιάζει στην ανάλυση ενός θέματος από το εσωτερικό του, αρχίζοντας πλέον να αποκτά εμφανή στοιχεία και χαρακτηριστικά κριτικής της ιδεολογίας (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Τα παραπάνω διαπιστώνονται κατά το ακόλουθο απόσπασμα: «Η σφαίρα της κυκλοφορίας ή της εμπορευματικής ανταλλαγής, εντός των ορίων της οποίας κινείται η αγορά και η πώληση της εργασιακής δύναμης, ήταν πραγματικά μια αληθινή Εδέμ των φυσικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό που κυριαρχεί εδώ είναι αποκλειστικά ελευθερία, ισότητα, ιδιοκτησία και Bentham. Ελευθερία! Διότι ο αγοραστής και ο πωλητής ενός εμπορεύματος, Φερ' ειπείν της εργασιακής δύναμης, καθορίζονται μόνο

μέσω της ελεύθερης βούλησής τους. Συμβάλλονται ως πρόσωπα ελεύθερα, δικαϊκά ισότιμα. Το συμβόλαιο είναι το τελικό αποτέλεσμα με το οποίο δίνουν στη βούλησή τους μια κοινή δικαϊκή έκφραση. Ισότητα! Διότι αλληλοαναφέρονται μόνο ως εμπορευματοκάτοχοι και ανταλλάσσουν ισοδύναμα προς ισοδύναμα. Ιδιοκτησία! Διότι καθένας διαθέτει μόνο το Δικό του. Bentham! Διότι καθένας από τους δύο ενδιαφέρεται μόνο για τον εαυτό του. Η μοναδική δύναμη που τους ενώνει και τους συσχετίζει είναι εκείνη της ιδιοτέλειας, του ιδιαίτερου οφέλους, των ιδιωτικών συμφερόντων τους. Και, ακριβώς επειδή με αυτό τον τρόπο ο καθένας νοιάζεται μόνο για τον εαυτό του και κανείς για τον άλλο, ολοκληρώνουν όλοι τους, ως αποτέλεσμα μιας προκαθορισμένης αρμονίας των πραγμάτων ή υπό την αιγίδα μιας παμπόνηρης Πρόνοιας, απλώς το έργο του αμοιβαίου οφέλους τους, του κοινού οφέλους, του κοινού συμφέροντος» (Μαρξ, 2016, σελ. 150, παρ.2).

Κατά το παραπάνω απόσπασμά, γίνεται αντιληπτό το «εσκεμμένο» πλάσιμο των μαρξικών εγκωμιαστικών σχολίων, αναφορικά με τη σφαίρα της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών. Ο Μαρξ περιγράφει το πεδίο της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών ως μία επίγεια Εδέμ, ως δηλαδή έναν επίγειο παράδεισο, στον οποίο παράγονται τα ηθικοπολιτικά θεμέλια της ισότητας, της ελευθερίας και της ατομικής ιδιοκτησίας. Η ύπαρξη των προαναφερθέντων ηθικοπολιτικών θεμελίων στο πεδίο της κυκλοφορίας του κεφαλαιοκρατικού τρόπου της παραγωγής, εξατομικεύει την κεφαλαιοκρατική κοινωνία, σε κοινωνία αγγελική, όπου όλα τα κοινωνικά υποκείμενα τα οποία λαμβάνουν χώρα εντός της, εξατομικεύονται ως κάτοχοι ελευθερίας, ισότητας και ιδιοκτησίας. Κατά αυτόν λοιπόν το συλλογισμό, η μετάβαση από το πεδίο της κυκλοφορίας, της επίγειας δηλαδή Εδέμ, στο πεδίο της παραγωγής, προσδιορίζεται ως έκπτωση από τον παράδεισο. Και αυτό σηματοδοτεί την αρχή της μαρξικής πολιτικής οικονομίας ως ιδεολογίας (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Ο τρόπος που επιτυγχάνεται η μετατροπή της μαρξικής πολιτικής οικονομίας σε ιδεολογία διατηρώντας την ιδιότητά της ως εσωτερικής κριτικής, είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτος. Όπως έχουμε ήδη προαναφέρει οι κατηγορίες οι οποίες εμφανίζονται και διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στο πεδίο της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών, πηγάζουν από τις παραγωγικές σχέσεις του κεφαλαιοκρατικού τρόπου της παραγωγής, δηλαδή από τη σφαίρα της παραγωγής των οικονομικών αξιών. Ο Μαρξ προσδιορίζοντας την κεφαλαιοκρατική κοινωνία ως επιφάνεια μίας πραγματικότητας, προσπαθεί να διαχωρίσει τη σφαίρα της κυκλοφορίας με τη σφαίρα

της παραγωγής, ως δύο διακριτά πεδία, προκειμένου να εστιάσει παρακάτω στην βαρύτητα της σημασίας που διαδραματίζει η σφαίρα της παραγωγής για τη λειτουργία της κοινωνίας εντός της οποίας διαδραματίζεται και η κυκλοφορία των οικονομικών αξιών.

Με άλλα λόγια, το γεγονός ότι ο Μαρξ διακρίνει τη σφαίρα της κυκλοφορίας και τη σφαίρα της παραγωγής, δεν σηματοδοτεί σε καμία περίπτωση ότι δεν αναγνωρίζει τον «ομφάλιο λώρο» που της ενώνει. Το γεγονός όμως, της παρουσίας του πεδίου της κυκλοφορίας ως παραδείσου, στην ουσία αποτελεί από την πλευρά του Μαρξ, μία «εσκεμμένη εθελουφλία», καλλιεργώντας ένα έδαφος ψευδούς κατανόησης της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, για να αποδείξει αργότερα με εσωτερικούς όρους, μέσα από την εμβάθυνση και την εστίαση στο πεδίο της παραγωγής, όλες αυτές τις ανισότητες που γεννιούνται κατά τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Και ο τρόπος κατά τον οποίο επιδιώκεται το παραπάνω, γίνεται μέσα από τη νομιμοποίηση των εξατομικευμένων κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών, υποκρύπτοντας κατά έναν τρόπο τις κοινωνικές παθογένειες και ιδιαιτερότητες που κυριαρχούν στο εσωτερικό τους. Για το λόγο αυτό, η μετάβαση από τη σφαίρα της κυκλοφορίας στη σφαίρα της παραγωγής λαμβάνει τα χαρακτηριστικά έκπτωσης από την Εδέμ.

Στο σημείο αυτό φανερώνεται η διαλεκτική σύνθεση της κριτικής-θεωρίας και της ιδεολογίας, κατά την οποία η κριτική-θεωρία διαμορφώνεται από την ιδεολογία, αλλά και διαμορφώνει την ιδεολογία. Απέναντι στο κομμάτι αυτό της πραγματικότητας που λογίζεται ως «επιφάνεια», εντός του οποίου λαμβάνει χώρα το πεδίο της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών, οι αξίες της ισότητας, της ελευθερίας και της κατοχής ιδιοκτησίας φαίνονται ως αξίες «κολασμένες» (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Όπως αναφέρεται: *«Με την αποχώρηση από αυτή την σφαίρα της απλής κυκλοφορίας ή της εμπορευματικής ανταλλαγής, από την οποία ο οπαδός του λεύθερου εμπορείου δανείζεται vulgaris (κοινές) εποπτείες, έννοιες και κανόνες για την κρίση του περί της κοινωνίας του κεφαλαίου και της μισθωτής εργασίας, φαίνεται ότι μεταβάλλεται ήδη κάπως η φυσιογνωμία των dramatis personae μας. Ο πάλαι ποτέ χρηματοκάτοχος βαδίζει μπροστά ως κεφαλαιοκράτης, ο κάτοχος της εργασιακής δύναμης τον ακολουθεί ως εργάτης του. Ο ένας κρυφογελώντας με σημασία και με επαγγελματικό ζήλο, ο άλλος ντροπαλός, διστακτικός, όπως κάποιος που έχει φέρει στην αγορά το ίδιο το τομάρι του*

και τώρα δεν έχει να προσδοκά τίποτε άλλο παρά μόνο – το γδάρσιμο» (Μαρξ, 2016, σελ.150, παρ.3).

Τα όρια επομένως που εντοπίστηκαν εντός του πεδίου της κυκλοφορίας και τα οποία τέθηκαν ως όροι και ως προϋποθέσεις της, τώρα εντοπίζονται εντός του πεδίου της παραγωγής, κατά την παραγωγική διαδικασία. Η παραγωγική διαδικασία, λαμβάνοντας μέχρι τώρα την ιδιότητα ενός αντικειμένου, εμφανίζεται στο απόσπασμα αυτό ως διαδικασία παραγωγής της υπεραξίας, προκαλώντας το «γδάρσιμο του εργάτη». Κατά το παραπάνω, η παραγωγική εργασία ως εργασιακή διαδικασία που εδράζεται στη σφαίρα της παραγωγής, αποτελεί το «υλικό στοιχείο», το οποίο έχει υπαχθεί στο «μορφικό στοιχείο» της διαδικασίας της αξιοποίησης, η οποία λαμβάνει χώρα εντός της σφαίρας της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Συνεπώς, κατά το προαναφερθέν γίνεται αντιληπτή μία διαρκώς ανατροφοδότηση από τη σφαίρα της παραγωγής προς τη σφαίρα της κυκλοφορίας, η οποία έχει ήδη διαμορφώσει την κίνηση των σχέσεων που λαμβάνουν χώρα εντός του πεδίου της κυκλοφορίας και κατ'επέκταση εντός του πεδίου της κοινωνίας. Αυτή η «κίνηση» του υλικού στοιχείου προς το μορφικό στοιχείο, αποτελεί αναγκαία διαδικασία για τη δομή του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, εντός του οποίου αναπαράγονται οι παραγωγικές σχέσεις, οι οποίες με τη σειρά τους προσδιορίζουν την κυκλοφορία των οικονομικών αξιών μέσω της ανταλλαγής.

4.4 Συμπεράσματα κεφαλαίου:

Στο παρόν κεφάλαιο σε πρώτο επίπεδο, αναφερθήκαμε στους όρους και τις προϋποθέσεις της αγοράς και της πώλησης του ιδιαίτερου εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» εντός του πεδίου της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών. Σε δεύτερο επίπεδο, εξετάστηκε η έννοια της ιστορικότητας των οικονομικών μορφών που λαμβάνουν χώρα στο πεδίο της κυκλοφορίας, ως μία προσπάθεια ανάδειξης των ορίων δυνατότητας που συνοδεύουν τις μαρξικές έννοιες προκειμένου, να καλλιεργηθεί το γόνιμο έδαφος για την κατανόησή αυτών εντός της σφαίρας της παραγωγής, δίνοντας παράλληλα και απαντήσεις για τις αντιφάσεις που γίνονται αντιληπτές εντός του πεδίου της κυκλοφορίας, το οποίο προσδιορίζεται ως επίγεια Εδέμ.

Η εργασιακή δύναμη κατά την πρώτη πράξη της ανταλλαγής αποτελεί το υποκείμενο της διαδικασίας της αξιοποίησης-κυκλοφορίας. Κατά τη δεύτερη πράξη της ανταλλαγής, η κατανάλωση της χρηστικής αξίας της εργασιακής δύναμης, δίνει τη δυνατότητα στο κεφάλαιο να συντηρηθεί και να προεκταθεί, μέσα από τη μεταβολή της αξίας του ως μεταβλητού μεγέθους. Ωστόσο, στη δεύτερη πράξη της ανταλλαγής, το εμπόρευμα «εργασιακή δύναμη» και ειδικότερα το χρηστικό στοιχείο αυτού ως ζωντανή εργασία, καταναλώνεται από το ίδιο το κεφάλαιο, υπάγοντας τις ιδιότητές της στο εσωτερικό αυτού, ανάγοντάς το ως υποκείμενο της διαδικασίας της αξιοποίησης, ενώ η ίδια η εργασιακή δύναμη λαμβάνει πλέον το ρόλο αντικειμένου.

Συνεχίζοντας, σε τρίτο επίπεδο, αναφερθήκαμε στον προσδιορισμό που λαμβάνει η έννοια της αξίας ως μεταβλητό μέγεθος του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», προκειμένου να γίνει κατανοητός ο επαναπροσδιορισμός των όρων και των προϋποθέσεων της αγοράς και πώλησής της εργασιακής δύναμης, μέσα από την μεταφορά τους από το πεδίο της κυκλοφορίας στο πεδίο της παραγωγής. Στην ουσία, ο προαναφερθείσας επαναπροσδιορισμός συνάγει τη μετατόπιση των όρων και των προϋποθέσεων αυτών, από τη σφαίρα της κυκλοφορίας όπου τα εντοπίσαμε, στη σφαίρα της παραγωγής, επαναπροσδιορίζοντας την παραγωγική διαδικασία από το αντικείμενο στο πλέον υποκείμενο της παραγωγής των οικονομικών αξιών, μέσα από τη μορφή κεφαλαίου.

Η παραγωγική διαδικασία εμφανίζεται ως διαδικασία παραγωγής της υπεραξίας. Η παραγωγική διαδικασία, ως εργασιακή διαδικασία που εδράζεται στη σφαίρα της παραγωγής, αποτελεί το «υλικό» στοιχείο το οποίο έχει υπαχθεί στο «μορφικό»

στοιχείο της διαδικασίας της κυκλοφορίας-αξιοποίησης των οικονομικών αξιών. Κατά το προαναφερθέν επιχειρείται η ενσωμάτωση της σφαίρας της παραγωγής εντός της σφαίρας της κυκλοφορίας.

Πιο συγκεκριμένα επιχειρείται η ενσωμάτωση των παραγωγικών σχέσεων, που διαμορφώνονται εντός της σφαίρας της παραγωγής και πηγάζουν από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο της παραγωγής, εντός της σφαίρας της κυκλοφορίας διαμορφώνοντας και τους όρους-προϋποθέσεις της λειτουργίας της. Και ως πρώτος όρος, θεωρείται, ο χωρισμός του κατόχου της εργασιακής δύναμης από οποιαδήποτε άλλη σχέση εξάρτησης, η οποία δεν απορρέει από την εμπορευματική ανταλλαγή³.

Ως δεύτερος όρος λογίζεται ο χωρισμός της εργασίας (ζωντανής εργασίας) από το προϊόν-μέσο διαβίωσης, το οποίο οι κάτοχοι της εργασιακής δύναμης θα επανιδιοποιηθούν μέσα από την καταβολή του εργατικού μισθού σε αυτούς,⁴ ενώ ως τρίτος όρος τίθεται ο χωρισμός της εργασίας από τα μέσα παραγωγής⁵ που πλέον έχει οικειοποιηθεί το κεφάλαιο. Το κεφάλαιο παρουσιάζεται ως υποκείμενο της παραγωγής των οικονομικών αξιών μέσα από την εκπλήρωση του τέταρτου όρου, σύμφωνα με τον οποίο επιδιώκεται ο χωρισμός της εργασίας από την παραγωγική διαδικασία. Η παραγωγική εργασία ως εργασιακή διαδικασία υπάγεται, στην ειδική για τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, διαδικασία κυκλοφορίας-αξιοποίησης των οικονομικών αξιών⁶.

Προς την ίδια κατεύθυνση με τα παραπάνω, ως πέμπτος όρος τίθεται ο χωρισμός της εργασίας από τον ίδιο της τον εαυτό. Μέσα από την υπαγωγή της ίδιας της εργασίας στο κεφάλαιο, η ιδιότητα της εργασίας να γεννά αξία μεταφέρεται στο κεφάλαιο, το οποίο πλέον έχει ενσωματώσει την εργασία ως αντικειμενοποιημένη στο εσωτερικό του, σαν κατηγορημά του.⁷ Κατά αυτόν τον τρόπο από την πλευρά του Μαρξ, σκιαγραφείται μία προοικονομία μέσα από την αποτύπωση της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, ως μίας κοινωνίας, χωρισμένης σε διαφορετικές τάξεις, καλλιεργώντας το πρόσφορο έδαφος για την εκτενέστερη ανάλυση της σφαίρας της παραγωγής και των παραγωγικών σχέσεων που διαμορφώνονται εντός αυτής, προκειμένου να αναδειχθεί ότι η μισθωτή δουλεία και οι σχέσεις εκμετάλλευσης αποτελούν αναγκαία στοιχεία για

³ Βλ. σελ.22.

⁴ Βλ.σελ.35.

⁵ Βλ.σελ.27.

⁶ Βλ.σελ.45.

⁷ Βλ. σελ.29.

να εμφανιστεί στην «επιφάνεια» η κεφαλαιοκρατική κοινωνία, ως κοινωνία ελευθερίας και ισότητας.

5. Ο ΕΡΓΑΤΙΚΟΣ ΜΙΣΘΟΣ

5.1 Η μετατροπή της αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» σε εργατικό μισθό

Συνεχίζοντας προς την ίδια κατεύθυνση με τα παραπάνω κεφάλαια, και σε αυτό το κεφάλαιο θα επιχειρηθεί να εξετασθεί η «επιφάνεια» της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, από μία διαφορετική όμως βάση, που δικαιολογείται μέσα από μία διαφορετική μετάβαση. Ενώ στα προηγούμενα κεφάλαια, για τη μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο, είχαμε τη μετάβαση από τη διαδικασία της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών στη διαδικασία της παραγωγής, στο κεφάλαιο που θα ακολουθήσει, για να αναλυθεί η μετατροπή της αξίας της εργασιακής δύναμης σε εργατικό μισθό, παρατηρείται ένα είδος επιστροφής των εννοιών κατά την οποία επιδιώκεται η μετάβαση από τη σφαίρα της παραγωγής ξανά στη σφαίρα της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Ενώ δηλαδή, στην πρώτη μετατροπή έχουμε μία μετάβαση από την «επιφάνεια» στη δομή βάθους, στη δεύτερη μετατροπή έχουμε μία αντίστροφη μετάβαση από τη δομή βάθους και πάλι στην επιφάνεια. Επιπρόσθετα, ενώ, στην πρώτη περίπτωση της μετατροπής, η ανταλλαγή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας έχει ολοκληρωθεί μόνο ως προς την πρώτη πράξη (X-E), στο κεφάλαιο αυτό, η επιφάνεια εμφανίζεται, αφού έχει ολοκληρωθεί η δεύτερη πράξη (E-X) της ανταλλαγής κεφαλαίου-εργασίας, σύμφωνα με την οποία το εμπόρευμα «εργασιακή δύναμη» καταναλώνεται από το ίδιο το κεφάλαιο (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Συνεπώς, με βάση την παραπάνω λογική, η μετάβαση από τη σφαίρα της κυκλοφορίας στη σφαίρα της παραγωγής τίθεται σε σχέση με τα όρια της κυκλοφορίας, ενώ, η μετάβαση από τη σφαίρα της παραγωγής και πάλι στη σφαίρα της κυκλοφορίας, γίνεται αντιληπτή μέσα από την ύπαρξη όρων της κυκλοφορίας. Αυτοί οι όροι δεν ανήκουν στην κυκλοφορία. Πιο συγκεκριμένα, διαμορφώνονται εντός της σφαίρας της παραγωγής, ως αποτέλεσμα της ύπαρξης των διαφορετικών παραγωγικών σχέσεων. Έπειτα, ενσωματώνονται στη σφαίρα της κυκλοφορίας λαμβάνοντας τη μορφή ορίων, και καθορίζουν τη λειτουργία της σφαίρας της κυκλοφορίας ως πλέον όροι της παραγωγικής διαδικασίας. Η παραγωγική διαδικασία, ως εργασιακή διαδικασία έχει υπαχθεί στην ανταλλακτική διαδικασία, η οποία λαμβάνει χώρα εντός του πεδίου της

κυκλοφορίας, καθορίζοντας τους όρους με τους οποίους η τελευταία θα λειτουργεί (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Επιπλέον, η κατανάλωση του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» από τον κεφαλαιοκράτη, επαναπροσδιορίζει την πρώτη πράξη ανταλλαγής (X-E) μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, καθώς η ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος εμφανίζεται τώρα ως εργατικός μισθός, ως αξία της εργασίας. Το παραπάνω γίνεται αντιληπτό στο ακόλουθο απόσπασμα: *«Στην επιφάνεια της αστικής κοινωνίας ο μισθός του εργάτη εμφανίζεται ως τιμή της εργασίας, ως ένα ορισμένο ποσό χρήματος που καταβάλλεται για ένα ορισμένο ποσό εργασίας. Μιλούν εδώ για την αξία της εργασίας και ονομάζουν την χρηματική έκφρασή της αναγκαία ή φυσική τιμή της. Από την άλλη πλευρά μιλάνε για τις αγοραίες τιμές της εργασίας, δηλαδή για τιμές που κυμαίνονται πάνω ή κάτω από την αναγκαία τιμή της»* (Μαρξ, 2016, σελ. 495, παρ.1).

Στο προηγούμενο απόσπασμα γίνονται αντιληπτοί οι εξής προσδιορισμοί σχετικά με το μισθό του εργάτη. Πρώτον, ο εργατικός μισθός εμφανίζεται ως τιμή της εργασίας, δηλαδή ως ένα ορισμένο χρηματικό ποσό το οποίο καταβάλλεται για ένα συγκεκριμένο ποσό εργασίας. Δεύτερον, ο εργατικός μισθός εκφράζει την «αξία της εργασίας». Πιο συγκεκριμένα, ο εργατικός μισθός εμφανίζεται ως αναγκαία ή φυσική χρηματική τιμή της αξίας της εργασίας, ως μία δηλαδή καθορισμένη ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος «εργασία». Τρίτον, ο εργατικός μισθός ως πλέον μία καθορισμένη τιμή-ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος «εργασία», μπορεί να λάβει διαφορετικές τιμές-ανταλλακτικές αξίες από αυτήν που ήδη έχει καθορισθεί, τις λεγόμενες αγοραίες τιμές.

Ωστόσο, τα προαναφερθέντα εισάγοντας τον στρεβλό όρο «αξία της εργασίας», έρχονται σε αντίθεση με αυτό που έχουμε εντοπίσει στα προηγούμενα κεφάλαια αναφορικά με τον προσδιορισμό της αξίας. Επιστρέφοντας στην απλή κυκλοφορία η αξία μπορεί να λάβει είτε τη μορφή εμπορεύματος, είτε τη μορφή χρήματος. Η αξία ενός οποιουδήποτε εμπορεύματος, είναι η αντικειμενική μορφή της εργασίας που ξοδεύεται για την παραγωγή του. Το μέτρο της αξίας του εμπορεύματος, είναι το μέγεθος της εργασίας που περιέχει, δηλαδή ο χρόνος που καταβάλλεται για την παραγωγή του εμπορεύματος. Τόσο ο τρόπος κατά τον οποίο ορίζεται η αξία ενός εμπορεύματος, όσο και ο τρόπος κατά τον οποίο αυτή μετριέται μας οδηγούν σε μία ανούσια ταυτολογία.

Για παράδειγμα, η αξία μια δωδεκάωρης εργάσιμης ημέρας, θα καθοριζόταν από τις 12 εργάσιμες ώρες που περιέχονται σε μια εργάσιμη ημέρα 12 ωρών, γεγονός το οποίο αποτελεί μια ανούσια ταυτολογία (Μαρξ, 2016, σελ.495, παρ.2). Υπό τον παραπάνω συλλογισμό θα μπορούσε κανείς πρόχειρα να ισχυριστεί, ότι η αξία της εργασίας καθορίζει την αξία των εμπορευμάτων, και η αξία των εμπορευμάτων καθορίζει την αξία της εργασίας, πράγμα το οποίο συγκροτεί έναν φαύλο κύκλο, ο οποίος εμποδίζει την κατάληξη σε οποιοδήποτε συμπέρασμα. Απόρροια του προαναφερθέντος επιχειρήματος αποτελεί ότι η αξία καθορίζει την αξία και καθορίζεται από την αξία, πράγμα το οποίο εάν υποστηρίξουμε, τότε κάθε συλλογισμός σχετικά με τους γενικούς νόμους της πολιτικής οικονομίας καταντά κούφια φλυαρία. (Μαρξ, 2019, σελ.32-33).

Το εμπόρευμα «εργασία» για να πωληθεί ως εμπόρευμα, θα έπρεπε να υπάρχει πριν την πώλησή του. Εάν όμως ο εργάτης μπορούσε να δώσει στον όρο «εργασία» μία αυτοτελή σημασία, τότε θα πωλούσε εμπόρευμα και όχι εργασία. Πέρα από τις παραπάνω αντιφάσεις μια άμεση ανταλλαγή χρήματος, δηλαδή εξαντικειμενικευμένης εργασίας, με ζωντανή εργασία, θα αναιρούσε το νόμο της αξίας και τη λειτουργία της μισθωτής σχέσης στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής ως διαδικασίας παραγωγής υπεραξίας, και πόσο μάλλον αν αναλογιστούμε ότι η εφεύρεση ορισμένων μηχανών μπορούν να μεταβάλουν την αξία του εμπορεύματος ακόμη και στο μισό (Μαρξ, 2016, σελ.496).

Προς αυτή την κατεύθυνση, η αξία ενός εμπορεύματος δεν είναι το ποσό της ζωντανής εργασίας που είναι αναγκαία για την παραγωγή του, αλλά από το ποσό της ζωντανής εργασίας που έχει εξαντικειμενικευτεί σε αυτό (Μαρξ, 2016, σελ.496, παρ.2). Με βάση το παραπάνω επιχειρήμα, όταν υπολογίζουμε την ανταλλακτική αξία ενός εμπορεύματος, είναι αναγκαίο στο ποσό της εργασίας που ξοδεύτηκε για την παραγωγή αυτού, να προσθέσουμε το ποσό της εργασίας που είχε καταναλωθεί προηγουμένως για την πρώτη ύλη αυτού του εμπορεύματος, καθώς και το ποσό της εργασίας που είχε χρησιμοποιηθεί στις μηχανές, τα εργαλεία για την επεξεργασία της πρώτης ύλης (Μαρξ, 2019, σελ.38, παρ.2). Η αξία ενός εμπορεύματος, είναι το αποτέλεσμα της υπαγωγής της χρηστικής αξίας στην ανταλλακτική του αξία, όπως φάνηκε στο παραπάνω παράδειγμα αναφορικά με τα ποσά των εργασιών. Τα ποσά όμως, των εργασιών δεν είναι σταθερά.

Για το λόγο αυτό, ο Μαρξ χρησιμοποιεί τον όρο «παραγωγικές δυνάμεις». Όπως αναφέρεται: *«το ποσό της εργασίας που χρειάζεται για την παραγωγή ενός εμπορεύματος αλλάζει διαρκώς με τις αλλαγές στις παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας που χρησιμοποιήθηκε. Όσο μεγαλύτερη είναι η παραγωγική δύναμη της εργασίας τόσο περισσότερο προϊόν κατασκευάζεται μέσα σε ένα δοσμένο χρόνο εργασίας, και όσο μικρότερη είναι η παραγωγική δύναμη της εργασίας τόσο λιγότερο προϊόν κατασκευάζεται στο ίδιο χρονικό διάστημα»* (Μαρξ, 2019, σελ.40).

Από το παραπάνω απόσπασμα, ανάγεται ότι ο χρόνος ο οποίος είναι αναγκαίος για να παραχθεί ένα εμπόρευμα, δεν είναι σταθερός, και είναι πλήρως εξαρτώμενος από τις παραγωγικές δυνάμεις ενός τόπου. Κατά αυτόν τον τρόπο οι παραγωγικές δυνάμεις, όταν είναι ανεπτυγμένες, εντατικοποιώντας το χρόνο εργασίας, παράγουν μεγαλύτερη ποσότητα προϊόντος. Έτσι ο χρόνος ο οποίος χρειάζεται για την παραγωγή μίας συγκεκριμένης ποσότητας προϊόντων δεν υφίσταται, καθώς μεταβάλλεται και μειώνεται από τις παραγωγικές δυνάμεις. Από την άλλη μεριά, οι μη ανεπτυγμένες παραγωγικές δυνάμεις, στον ίδιο μεταβεβλημένο χρόνο, παράγουν μικρότερη ποσότητα προϊόντος.

Το παραπάνω γίνεται αντιληπτό κατά το ακόλουθο απόσπασμα. Όπως αναφέρεται: *«όσο μεγαλύτερες είναι οι παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας, τόσο λιγότερη είναι η εργασία που ξοδεύεται για ένα δοσμένο ποσό προϊόντος, τόσο μικρότερη επομένως είναι η αξία αυτού του προϊόντος. Όσο πιο μικρές είναι οι παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας τόσο περισσότερη είναι η εργασία που ξοδεύεται για το ίδιο ποσό προϊόντος, τόσο μεγαλύτερη επομένως είναι η αξία του»* (Μαρξ, 2019, σελ.41, παρ.1). Σύμφωνα με το προαναφερθέν επιχείρημα, εάν εικάσουμε ότι η αξία των εμπορευμάτων καθορίζεται από το χρόνο της εργασίας που είναι αναγκαίος για την παραγωγή τους, θα διαπιστώσουμε εκ νέου ότι ο χρόνος αυτός μεταβάλλεται από τις παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας, οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να τον εντατικοποιούν, δηλαδή να μεταβάλλουν τον αναγκαίο χρόνο για την παραγωγή των εμπορευμάτων, και κατ'επέκταση να μεταβάλλουν και την αξία τους. Συνεπώς, οι αξίες των εμπορευμάτων είναι κατευθείαν ανάλογες προς τον εργάσιμο χρόνο που χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή τους και αντίστροφα ανάλογες προς την παραγωγική δύναμη της εργασίας που χρησιμοποιήθηκε (Μαρξ, 2019, σελ.41, παρ.1).

Συνεχίζοντας και εστιάζοντας στον προσδιορισμό της έννοιας του εργατικού μισθού, έγινε αντιληπτό ότι ο εργατικός μισθός εμφανίζεται ως μία φυσική χρηματική τιμή του εμπορεύματος «εργασία», ως δηλαδή μία ανταλλακτική αξία. Από την άλλη ο εργατικός μισθός εμφανίζεται και ως τιμή της αγοράς, που κυμαίνεται πάνω ή κάτω από την αναγκαία τιμή του. Κατά αυτόν το συλλογισμό, διαμορφώνεται μία σχέση ανάμεσα στην αξία και τις τιμές της αγοράς ή ανάμεσα στις φυσικές τιμές της εργασίας και τις τιμές της αγοράς της, η οποία για να γίνει κατανοητή οφείλουμε να την εξετάσουμε στο εσωτερικό της.

Η τιμή της αγοράς είναι η ίδια για όλα τα εμπορεύματα του ίδιου είδους, όσο διαφορετικοί και εάν είναι οι όροι της παραγωγής για τους διαφορετικούς παραγωγούς. Η τιμή της αγοράς εκφράζει μονάχα το μέσο ποσό της κοινωνικής εργασίας που είναι αναγκαίο με τις μέσες συνθήκες της παραγωγής που υπάρχουν για τον εφοδιασμό της αγοράς με μια ορισμένη μάζα ενός ορισμένου είδους. Η τιμή της αγοράς, υπολογίζεται με βάση το σύνολο των εμπορευμάτων ενός ορισμένου είδους. Τότε η τιμή της αγοράς ενός εμπορεύματος συμπίπτει με την αξία του. Από την άλλη οι διακυμάνσεις των τιμών της αγοράς, πότε κάτω και πότε πάνω από την αξία ή φυσική τιμή, εξαρτώνται από τις διακυμάνσεις της προσφοράς και της ζήτησης. Οι παρεκκλίσεις των τιμών της αγοράς από τις αξίες, είναι λοιπόν συνεχείς (Μαρξ, 2019, σελ.42).

Ένα επιχείρημα το οποίο ξεδιπλώνεται από τον προαναφερθέντα συλλογισμό, αποτελεί ότι ο μισθός ως μία αγοραία χρηματική τιμή, καθορίζεται από τις παροδικές διακυμάνσεις της προσφοράς και της ζήτησης, λύνοντας το μυστήριο της υπεραξίας που καρπώνεται το κεφάλαιο από τον εργάτη. Όπως αναφέρεται: *«Οι σχέσεις ανάμεσα στην προσφορά και τη ζήτηση της εργασίας υφίστανται συνεχείς αλλαγές και μαζί τους και οι τιμές της εργασίας στην αγορά. Αν η ζήτηση ξεπερνά την προσφορά, ο μισθός της εργασίας ανεβαίνει. Αν η προσφορά ξεπερνά τη ζήτηση, τότε ο μισθός της εργασίας πέφτει»* (Μαρξ, 2019, σελ.29, παρ.1).

Κατά το παραπάνω, θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι ο θεσμός της αγοράς, μέσα από την προσφορά και τη ζήτηση, αποτελεί το υποκείμενο της εκμετάλλευσης του εργάτη, η οποία δημιουργείται από τις ανισοροπίες εντός της αγοράς που προκαλούν η προσφορά και η ζήτηση, έχοντας ως αποτέλεσμα τη διακύμανση του μισθού του και την αρπαγή της υπεραξίας από το κεφάλαιο, γεγονός το οποίο θα οδηγούσε σε θεωρητικό ολίσθημα. Όπως αναφέρεται: *«Θα βρισκόσασταν*

σε λαθεμένο δρόμο αν νομίζατε ότι η αξία της εργασίας ή ενός οποιουδήποτε άλλου εμπορεύματος καθορίζεται σε τελευταία ανάλυση από την προσφορά και τη ζήτηση. Η προσφορά και η ζήτηση δε ρυθμίζουν τίποτε άλλο παρά τις παροδικές διακυμάνσεις των τιμών της αγοράς. Μπορούν να σας εξηγήσουν γιατί η τιμή της αγοράς ενός εμπορεύματος ανεβαίνει πάνω από την αξία του ή πέφτει κάτω από αυτήν, μα ποτέ δεν μπορούν να σας εξηγήσουν αυτή την ίδια την αξία» (Μαρξ, 2019, σελ.29, παρ.2).

Η απόδειξη της αρπαγής της υπεραξίας του εργάτη από το κεφάλαιο, μπορεί να αναλυθεί ακόμη και εάν εικάσουμε ότι η προσφορά και η ζήτηση είναι σταθερές ή ισορροπημένες. Για αυτό συμπληρώνεται: «Υποθέστε ότι η προσφορά και η ζήτηση ισοσκελίζονται ή, όπως το λένε αυτό οι οικονομολόγοι, αλληλοκαλύπτονται. Λοιπόν, από τη στιγμή που οι δύο αυτές αντίθετες δυνάμεις γίνονται ίσες, από αυτή τη στιγμή αλληλοεξουδετερώνονται και δεν επενεργούν πια προς τη μια ή προς την άλλη κατεύθυνση. Από τη στιγμή που η προσφορά και η ζήτηση ισοσκελίζονται και για αυτό παύουν να επενεργούν, η τιμή της αγοράς ενός εμπορεύματος συμπίπτει με την πραγματική του αξία, με την κανονική τιμή, που γύρω της κυμαίνονται οι τιμές της αγοράς του. Όταν εξετάσουμε λοιπόν τη φύση αυτής της αξίας δεν μας ενδιαφέρουν οι προσωρινές επιδράσεις της προσφοράς και της ζήτησης πάνω στις τιμές της αγοράς. Το ίδιο που ισχύει για τις τιμές όλων των άλλων εμπορευμάτων ισχύει και για το μισθό της εργασίας» (Μαρξ, 2019, σελ.30, παρ.1).

Συνεχίζοντας, στην έννοια του εργατικού μισθού εμπεριέχονται ορισμένοι βασικοί προσδιορισμοί. Η αξία της εργασιακής δύναμης, δηλαδή η ανταλλακτική αξία ενός ειδικού εμπορεύματος, λαμβάνει τη στρεβλή, αλλά και αναγκαία μορφή ενός αντιτίμου, μίας τιμής που καταβάλλεται για την εκπλήρωση μιας δραστηριότητας, της εργασίας. Ο εργατικός μισθός εμφανίζεται ως το αντίτιμο ή η τιμή μιας δραστηριότητας, της εργασίας. Βέβαια γνωρίζουμε ότι: «Αυτό που αντιπαρατίθεται άμεσα στο χρηματοκάτοχο στην αγορά εμπορευμάτων δεν είναι στην πραγματικότητα η εργασία αλλά ο εργάτης. Αυτό που πουλά ο τελευταίος είναι η εργασιακή δύναμή του. Από τη στιγμή που ξεκινά πραγματικά η εργασία του, έχει ήδη πάψει να του ανήκει, άρα δεν μπορεί πλέον να την πουλήσει. Η εργασία είναι η υπόσταση και το εγγενές μέτρο των αξιών, αλλά αυτή η ίδια δεν έχει καμία αξία» (2016, Μαρξ, σελ.497, παρ.2).

Το προαναφερθέν απόσπασμα δανείζεται και επανεισάγει ορισμένα στοιχεία από τη διαδικασία της αγοράς και της πώλησης του εμπορεύματος «εργασιακή

δύναμη». Αυτό που αντικρίζει ο χρηματοκάτοχος στη σχέση ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, δεν είναι η εργασία, αλλά ο ίδιος ο εργάτης. Το εμπόρευμα που πουλάει ο εργάτης και ανταλλάσσει δεν είναι η εργασία, αλλά η εργασιακή του δύναμη. Η κατανάλωση της εργασίας ως δραστηριότητας δεν ανήκει στον εργάτη αλλά στον κεφαλαιοκράτη. Η εργασία προσδιορίζεται ως υπόσταση και το εγγενές μέτρο κάθε αξίας, ενώ παράλληλα τονίζεται ότι η εργασία δεν έχει αξία.

Τα προαναφερθέντα, φαίνεται ότι ακυρώνουν κατηγορίες όπως η αξία της εργασιακής δύναμης, όπως αυτές έχουν τεθεί από τη διαδικασία της αγοράς και της πώλησής του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη». Σε αυτό το σημείο γίνεται αντιληπτό το εξής. Η μαρξική κριτική της πολιτικής οικονομίας εστιάζει σε δύο κατευθύνσεις: η πρώτη από αυτές αποσκοπεί στην ανάδειξη του ψεύδους αυτών των μορφών συνείδησης, ενώ η δεύτερη στρέφεται προς την ανάδειξη της αναγκαιότητας αυτών των ψευδών μορφών συνείδησης. Στο κεφάλαιο του εργατικού μισθού η μαρξική κριτική αποτελεί κριτική στην πολιτική οικονομία, ως θεωρητικής συνείδησης των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών, κατά την οποία αυτές παρουσιάζονται ως κοινωνίες εξατομικευμένες ισότητας και ελευθερίας, χωρίς περαιτέρω κοινωνικούς επιμερισμούς (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Εξέχοντα από την κριτική στην πολιτική οικονομία, η μαρξική κριτική, πλέον, εμφανίζεται και ως κριτική της πολιτικής οικονομίας, λαμβάνοντας ίσως και στοιχεία μίας κυρίαρχης πλέον και ανεξάρτητης ιδεολογίας. Η κριτική της πολιτικής οικονομίας, αποτελεί όρο για την κριτική στην πολιτική οικονομία, καθώς η τελευταία εμπεριέχεται στιγμιαία στο εσωτερικό της πρώτης (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο), μέσα από την ψευδή εσκεμμένη απεικόνιση των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών ως ίσων και ελεύθερων. Μέσα δηλαδή από το ψεύδος που καλλιεργείται, μέσω της παρουσίασης των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών ως επίγειας Εδέμ, μέχρι να αναδειχθούν οι μηχανισμοί αυτοί, που διαμορφώνουν ως αναγκαιότητα το ψεύδος της ισότητας, της ελευθερίας και της κατοχής ιδιοκτησίας.

5.2 Η έννοια «αξία της εργασίας» και η παραγωγή της υπεραξίας

Αναφορικά με την περίπτωση του εργατικού μισθού, η σχέση ψεύδους και αναγκαιότητας αποτυπώνεται κυρίως στο ακόλουθο απόσπασμα: *«Στην έκφραση «αξία της εργασίας» η έννοια της αξίας δεν έχει μόνο εξαφανιστεί εντελώς αλλά έχει μεταστραφεί στο αντίθετό της. Πρόκειται για μια φανταστική έκφραση, όπως είναι, για*

παράδειγμα, η αξία της γης. Αυτές οι φανταστικές εκφράσεις πηγάζουν εν τούτοις από τις ίδιες τις παραγωγικές σχέσεις. Αποτελούν κατηγορίες για τις μορφές εμφάνισης ουσιωδών σχέσεων. Το γεγονός ότι στην εμφάνισή τους τα πράγματα παρασταίνονται συχνά ανεστραμμένα είναι ευρέως γνωστό σε όλες τις επιστήμες, εκτός από την πολιτική οικονομία» (Μαρξ, 2016, σελ.497, παρ.3).

Το ψεύδος στο προαναφερθέν απόσπασμα, αντιπροσωπεύεται μέσα από την έκφραση «αξία της εργασίας» και δικαιολογείται αφενός από την εξαφάνιση της έννοιας της αξίας και αφετέρου από τη μετατροπή της στο αντίθετό της. Με άλλα λόγια, στην έκφραση «αξία της εργασίας» έχουν συμβεί δύο γεγονότα: η έννοια της αξίας έχει εξαφανιστεί και η εξαφάνιση αυτή σηματοδοτεί τη μεταστροφή της στο αντίθετό της. Πιο συγκεκριμένα, η έννοια της αξίας έχει εξαφανιστεί στο βαθμό που η εργασία δεν έχει, ούτε είναι δυνατό να έχει αξία. Προέκταση του προαναφερθέντος επιχειρήματος, αποτελεί η μεταστροφή της αξίας που πλέον δεν υπάρχει, στο αντίθετό της, δηλαδή σαν μη-αξία (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Ο προσδιορισμός της έκφρασης «αξία της εργασίας» ως «φανταστικής έκφρασης», δεν αποτελεί απλά μία στρέβλωση, η οποία περιορίζεται στο ψεύδος της. Το ψεύδος αυτό είναι αναγκαίο για την επέκταση αυτής της «φανταστικής έκφρασης», ως μορφής εμφάνισης ουσιωδών σχέσεων. Αυτές οι ουσιώδεις σχέσεις, δεν είναι άλλες από τις διακριμένες παραγωγικές σχέσεις, από τις οποίες το ψεύδος αυτό προέρχεται. Καθήκον επομένως της κριτικής της πολιτικής οικονομίας δεν αποτελεί αποκλειστικά η μονομερής ανάδειξη αυτού του ψεύδους, αλλά για να είναι κριτική, οφείλει να προεκτείνει αυτές τις «φανταστικές εκφράσεις» ως αναγκαίες μορφές εμφάνισης των ουσιωδών σχέσεων, δηλαδή των παραγωγικών σχέσεων (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Ο εργατικός μισθός παρασταίνεται ως η μεταβεβλημένη μορφή της αξίας και των τιμών της εργασιακής δύναμης, γεγονός το οποίο αρχίζει να γίνεται κατανοητό μέσα από τον τρόπο που επεκτείνεται η μαρξική συλλογιστική στο ακόλουθο απόσπασμα: *«Γνωρίζουμε ότι η ημερήσια αξία της εργασιακής δύναμης υπολογίζεται με βάση μια ορισμένη διάρκεια ζωής του εργάτη, στην οποία αντιστοιχεί ένα ορισμένο διάστημα της εργάσιμης ημέρας. Ας υποθέσουμε ότι η συνήθης εργάσιμη ημέρα ανέρχεται σε 12 ώρες και ότι η ημερήσια αξία της εργασιακής δύναμης είναι 3 σελίνια, η χρηματική έκφραση (δηλαδή) μιας αξίας στην οποία παρασταίνονται 6 εργάσιμες ώρες. Εάν ο*

εργάτης λαμβάνει 3 σελίνια, τότε λαμβάνει την αξία της εργασιακής του δύναμης η οποία λειτούργησε για 12 ώρες. Εάν αυτή η ημερήσια αξία της εργασιακής δύναμης εκφραστεί ως αξία της ημερήσιας εργασίας, τότε προκύπτει ο εξής τύπος: Η δωδεκάωρη εργασία έχει αξία 3 σελινιών. Η αξία της εργασιακής δύναμης καθορίζει έτσι την αξία της εργασίας ή, εκφρασμένη σε χρήμα, την αναγκαία τιμή της» (Μαρξ, 2016, σελ. 498, παρ.3).

Κατά το παραπάνω απόσπασμα γίνονται αντιληπτές οι εξής παράμετροι: αφενός ο Μαρξ ταυτίζει την έννοια «ημερήσια αξία της εργασιακής δύναμης» με την έκφραση «ημερήσια αξία της εργασίας» και αφετέρου επιχειρείται να αναδειχθεί μέσω της προαναφερθείσας ταύτισης η αληθοφάνεια σχετικά με την έκφραση «αξία της εργασίας» ως υποστρώματος του εργατικού μισθού. Ως απόρροια του προαναφερθέντος επιχειρήματος, είναι αναγκαίο η «αξία της εργασίας» να παρουσιάζει στο εσωτερικό της, την «αξία της εργασιακής δύναμης» (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Η εσωτερίκευση «της αξίας της εργασιακής δύναμης» στην «αξία της εργασίας» γίνεται αληθοφανής και πειστική, μέσα από την ταύτιση της «αξίας της εργασιακής δύναμης» με την «αξία της εργασίας», και τη δυνατότητα της πρώτης να καθορίζει την αξία της δεύτερης. Η δυνατότητα της αξίας της εργασιακής δύναμης να καθορίζει την αξία της εργασίας, συνάγει τη δυνατότητα της αξίας της εργασιακής δύναμης, όταν αυτή εκφράζεται σε χρήμα, να καθορίζει την αξία που λαμβάνει η ίδια η εργασία.

Ας το ξαναδούμε όμως από την αρχή. Η συνήθης εργάσιμη ημέρα ανέρχεται σε 12 ώρες εργασίας, το οποίο σημαίνει ότι αυτές τις 12 ώρες ο εργάτης δαπανά την εργασιακή του δύναμη. Η αξία της ημερήσιας εργασιακής δύναμης των 12 ωρών, εκφράζεται μέσα από τη χρηματική αξία των 3 σελινιών, τα οποία για να παραχθούν ως αξία χρειάζεται η δαπάνη της εργασιακής δύναμης του εργάτη για 6 ώρες. Όταν ο εργάτης λαμβάνει 3 σελίνια για την εργασιακή του δύναμη που δαπανήθηκε 12 ώρες όλη την ημέρα, αυτομάτως η ημερήσια αξία της εργασιακής δύναμης μετατρέπεται σε ημερήσια αξία της εργασίας, με αποτέλεσμα η αξία της εργασιακής δύναμης μέσα από τη χρηματική της έκφραση να καθορίζει την αξία της εργασίας. Εάν όμως συνέβαινε το τελευταίο ο εργάτης θα έπαιρνε 6 σελίνια και όχι 3. Γιατί, όπως προαναφέρθηκε για την παραγωγή της αξίας των 3 σελινιών χρειάζεται η δαπάνη της αξίας της εργασιακής δύναμης για έξι ώρες, ενώ αντίστοιχα για την παραγωγή της αξίας των 6 σελινιών

χρειάζεται η δαπάνη της εργασιακής δύναμης για 12 ώρες. Επομένως, η εργασιακή δύναμη εκ πρώτης όψεως δεν καθορίζει την αξία της εργασίας.

Βέβαια, εάν η τιμή της εργασιακής δύναμης του εργάτη είναι 3 σελίνια, που μέσα σε αυτά είναι αντικειμενοποιημένες 6 ώρες εργασίας κι αν αυτός εργάζεται 12 ώρες, τότε θεωρεί κατά ανάγκη αυτά τα 3 σελίνια σαν την αξία ή την τιμή 12 ωρών εργασίας, αν και οι 12 αυτές ώρες αντικειμενικοποιούνται μέσα σε μια αξία των 6 σελινίων. Απόρροια του προαναφερθέντος συλλογισμού, αποτελεί ότι η αξία ή τιμή της εργασιακής δύναμης λαμβάνει την όψη της τιμής ή της αξίας της ίδιας της εργασίας (Μαρξ, 2019, σελ.51), γεγονός που σηματοδοτεί λαθροχειρία.

Η «λαθροχειρία» αυτή, πραγματώνεται κυρίως μέσα από τη διαδικασία ταύτισης της αξίας της εργασίας με την αξία της εργασιακής δύναμης. Η ταύτιση αυτή, σηματοδοτεί ότι η ημερήσια αξία της εργασιακής δύναμης ταυτίζεται με την ημερήσια κατανάλωσή της χρηστικής αξίας της, ολόκληρη την ημέρα. Ωστόσο, όπως έχουμε διαπιστώσει η ανταλλαγή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας διακρίνεται σε δύο πράξεις ανταλλαγής. Κατά την πρώτη πράξη ανταλλαγής (X-E) το εμπόρευμα «εργασιακή δύναμη» ανταλλάσσεται με την καταβολή της ανταλλακτικής του αξίας, στην οποία ανταλλακτική αξία έχει υπαχθεί η χρηστική του αξία. Κατά τη δεύτερη πράξη της ανταλλαγής, η χρηστική αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» καταναλώνεται από τον ίδιο τον κεφαλαιοκράτη. Συνεπώς, η ταύτιση και η σύγχυση αυτών των δύο πράξεων οδηγεί σε μία ανυπέρβλητη αντινομία (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Όπως αναφέρεται: *«Επειδή η αξία της εργασίας αποτελεί μόνο μια ανορθολογική έκφραση για την αξία της εργασιακής δύναμης, προκύπτει αφ' εαυτού του ότι η αξία της εργασίας θα πρέπει πάντα να είναι μικρότερη από το αξιακό προϊόν της, διότι ο κεφαλαιοκράτης βάζει πάντα την εργασιακή δύναμη να λειτουργεί περισσότερο από ότι είναι αναγκαίο για την αναπαραγωγή της αξίας της. Στο προηγούμενο παράδειγμα η αξία της εργασιακής δύναμης η οποία λειτουργεί επί 12 ώρες είναι 3 σελίνια, μια αξία για την αναπαραγωγή της οποίας χρειάζονται 6 ώρες. Αντιθέτως το αξιακό προϊόν της είναι 6 σελίνια, διότι στην πραγματικότητα λειτουργεί 12 ώρες και το αξιακό προϊόν της δεν εξαρτάται από την αξία της αλλά από το χρονικό διάστημα της λειτουργίας της. Καταλήγουμε λοιπόν στο εκ πρώτης όψεως ανούσιο συμπέρασμα ότι η εργασία που δημιουργεί μια αξία 6 σελινίων έχει μια αξία 3 σελινιών»* (Μαρξ, 2016, σελ.499, παρ.2).

Η ανορθολογικότητα και η αντινομία που έχει εσωτερικευθεί στην έκφραση «αξία της εργασίας» βρίσκεται στο απόγειό της μέσα από την αδύνατη εξίσωση δύο διαφορετικών εμπορευμάτων: του αξιακού προϊόντος και της αξίας της εργασιακής δύναμης. Μέσα από την ύπαρξη της ανορθολογικότητας, η οποία επιβεβαιώνεται μέσα από την αδύνατη προαναφερθείσα εξίσωση, γίνεται αντιληπτή η εξής προέκταση: ο διαχωρισμός του αξιακού προϊόντος από την αξία της εργασιακής δύναμης, που σηματοδοτεί την αδυναμία ύπαρξης της έκφρασης «αξία της εργασίας», και πόσο μάλλον αν αναλογιστούμε ότι ο χρόνος της ζωντανής εργασίας που έχει εξαντικειμενικευτεί για την παραγωγή αυτού του αξιακού προϊόντος των 6 σελινίων, είναι οι 12 ώρες εργασίας, οι οποίες αμείβονται με την αξία των 3 σελινίων. Συνεπώς, σύμφωνα με το παραπάνω, η αξία ενός εμπορεύματος δεν καθορίζεται από το ποσό της ζωντανής εργασίας που έχει εξαντικειμενικευτεί σε αυτό διότι όπως διαπιστώνουμε, οι 12 εργάσιμες ώρες αντικειμενικοποιούνται σε μία αξία 6 σελινίων, ενώ για αυτές δίνεται μία αξία 3 σελινίων, αξία που προϋποθέτει την αντικειμενικοποίηση 6 ωρών εργασίας.

Κατά το παραπάνω, επιβεβαιώνεται σε πρώτο επίπεδο ότι η αξία της εργασιακής δύναμης ως πλέον αξία της ίδιας της εργασίας είναι μικρότερη από το αξιακό προϊόν που της αναλογεί, γεγονός που μαρτυρά ότι η αξία της εργασίας δεν λογίζεται με βάση το αξιακό προϊόν που παράγεται από το χρόνο της δαπάνης της αξίας της εργασιακής δύναμης. Ωστόσο, όπως αναφέρεται το αξιακό προϊόν της αξίας της εργασιακής δύναμης, δεν οφείλεται στην αξία της ίδιας της εργασιακής δύναμης ως εργασίας, αλλά στο χρόνο κατά τον οποίο αυτή λειτουργεί, γεγονός που από μόνο του συγκροτεί μία αντίφαση.

Η έκφραση «αξία της εργασίας», λογίζεται ως το αποτέλεσμα της μετατροπής της αξίας της εργασιακή δύναμης σε αξία της ίδιας της εργασίας. Προς την ίδια κατεύθυνση, η εξίσωση του αξιακού προϊόντος με την αξία της εργασιακής δύναμης, θα μπορούσε να επιτευχθεί, μόνο στην περίπτωση που θα πληρωνόταν στο σύνολό της η κατανάλωση της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη». Το παραπάνω, ωστόσο, είναι αδύνατο να συμβεί στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο της παραγωγής, καθώς εάν η αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» πληρωνόταν στο σύνολό της, δεν θα υπήρχε κεφάλαιο, και συνεπώς κεφαλαιοκράτης (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Η πληρωμή της χρηστικής αξίας της εργασιακής δύναμης από τον κεφαλαιοκράτη, στην ολότητά της, προϋποθέτει ότι ο εργάτης πρέπει να πληρώνεται ανά ώρα. Όπως έχει προαναφερθεί κατά την πρώτη πράξη της ανταλλαγής (X-E) ο κεφαλαιοκράτης πληρώνει την ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη με 3 σελίνια δηλαδή 3 ώρες, ενώ κατά τη δεύτερη πράξη (E-X) η χρηστική αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη καταναλώνεται από τον ίδιο τον κεφαλαιοκράτη. Έτσι αν εικάσουμε, ότι η μέση εργασία είναι 12 ώρες που αποτελείται από δύο εξάωρα, και η μία ώρα μεταφράζεται με την αξία ενός σελινιού, τότε ο εργάτης θα πρέπει να λαμβάνει ως αντίτιμο για την κατανάλωση της ημερήσιας χρηστικής του αξίας 9 σελίνια, αν υπολογίσουμε και τις δύο πράξεις ανταλλαγής, δηλαδή και τα δύο εξάωρα. Στα 9 αυτά σελίνια, που αποτελούν το αντίτιμο της χρηστικής αξίας της εργασιακής δύναμης, έρχεται και προστίθεται η ανταλλακτική αξία των τριών σελίνια με τα οποία ο εργάτης, πληρώνεται για τις 12 εργάσιμες ώρες του. Συνεπώς, ο εργάτης για τις 12 εργάσιμες ώρες του θα έπρεπε να λαμβάνει την αξία των 12 σελινίων. Κατά αυτόν τον τρόπο όμως δεν θα μπορούσε να καταστεί εφικτή η ύπαρξη του κεφαλαίου, και συνεπώς του κεφαλαιοκράτη.

Από την άλλη μεριά, πάλι εάν υπολογίσουμε ότι μία ώρα προσδιορίζει την αξία ενός σελινιού, ο κεφαλαιοκράτης, κατά τα δύο εργάσιμα εξάωρα του εργάτη, στην ουσία θα πληρώσει στον εργάτη τις τρεις πρώτες εργάσιμες ώρες του με την αξία των 3 σελινίων, και θα καρπωθεί τις υπόλοιπες 9 ώρες και μαζί με αυτές την αξία των 9 σελινίων. Κατά αυτόν τον τρόπο, στην επόμενη δωδεκάωρη εργασία του εργάτη, ο κεφαλαιοκράτης θα πληρώσει στον εργάτη ξανά τις 3 πρώτες εργάσιμες ώρες του, δίνοντάς του την αξία των 3 σελινίων, και θα καρπωθεί τις υπόλοιπες εννιά ώρες, που προσδιορίζονται από την αξία των εννιά σελινίων, με αποτέλεσμα και τις δύο αυτές ημέρες ο εργάτης να έχει λάβει για την δωδεκάωρη εργασία του 6 σελίνια, ενώ ο κεφαλαιοκράτης την αξία των 18 σελινίων. Κατά αυτόν τον τρόπο η υπεραξία δεν παράγεται από το κλέψιμο του χρήματος του εργάτη, αλλά από το κλέψιμο των εργατοωρών του, οι οποίες δύναται να μεταφραστούν σε χρήμα.

Επ' αυτού, ο κεφαλαιοκράτης πληρώνοντας 3 σελίνια, θα πραγματοποιήσει μία αξία 6 σελινίων, γιατί πληρώνοντας μια αξία που μέσα της είναι αποκρυσταλλωμένες 6 ώρες εργασίας, θα λάβει ως αντάλλαγμα μια αξία, όπου είναι αποκρυσταλλωμένες 12 ώρες εργασίας. Με την καθημερινή επανάληψη της ίδιας διαδικασίας ο κεφαλαιοκράτης θα καταβάλλει καθημερινά 3 σελίνια και θα βάζει στην τσέπη 6

σελίνα, από τα οποία τα μισά θα ξαναπηγαίνουν για την πληρωμή του μισθού της εργασίας, δηλαδή το επόμενο δωδεκάωρο, και τα άλλα μισά θα αποτελούν την υπεραξία για την οποία ο κεφαλαιοκράτης δεν πληρώνει κανένα ισοδύναμο. Σε αυτό το είδος ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, θεμελιώνεται ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος της παραγωγής ή το μισθωτό σύστημα, το οποίο υποχρεωτικά πρέπει πάντα να καταλήγει στην αναπαραγωγή του εργάτη σαν εργάτη και του κεφαλαιοκράτη σαν κεφαλαιοκράτη (Μαρξ, 2019, σελ.50).

Συνεπώς, η έκφραση «αξία της εργασίας» όπως έχουμε αναφέρει και παραπάνω, εγκολπώνει στο εσωτερικό της ανορθολογισμούς και αντιφάσεις, των οποίων ο ρόλος αρχίζει να γίνεται κατανοητός μέσα από τις συνέπειες της μετατροπής της αξίας της εργασιακής δύναμης σε «αξία της εργασίας». Οι συνέπειες αυτές, αποδίδουν στην ανορθολογική έκφραση «αξία της εργασίας» ένα ιδεολογικό πρόσημο, μία ιδεολογική λειτουργία, η οποία εξυπηρετείται μέσα από την απόκρυψη τόσο του ταξικού χαρακτήρα της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας όσο και των παραγωγικών σχέσεων, από τις οποίες αυτή πηγάζει (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα: *«Βλέπουμε λοιπόν το εξής: Η αξία των 3 σελινιών, στην οποία παρασταίνεται το πληρωμένο τμήμα της εργάσιμης ημέρας, δηλαδή η βωρη εργασία, εμφανίζεται ως αξία ή ως τιμή της συνολικής εργάσιμης ημέρα των 12 ωρών, η οποία περιέχει 6 απλήρωτες ώρες. Η μορφή λοιπόν του εργατικού μισθού σβήνει κάθε ίχνος του χωρισμού της εργάσιμης ημέρας σε αναγκαία εργασία και υπερεργασία, σε πληρωμένη και απλήρωτη εργασία. Όλη η εργασία εμφανίζεται ως πληρωμένη εργασία. Στην αγγαρεία η εργασία του υποτελούς εργάτη για τον εαυτό του και η αναγκαστική εργασία του για τον γαιοδεσπότη διακρίνονται χωρικά και χρονικά με απτό, αισθητηριακό τρόπο. Στην εργασία με δούλους ακόμη και το τμήμα της εργάσιμης ημέρας στο οποίο ο δούλος απλώς αναπληρώνει την αξία των δικών του μέσων διαβίωσης, δηλαδή το τμήμα εκείνο στο οποίο ουσιαστικά εργάζεται για τον εαυτό του, εμφανίζεται ως εργασία για τον κύριό του. Όλη η εργασία του εμφανίζεται ως απλήρωτη εργασία. Στη μισθωτή εργασία, αντιθέτως, ακόμη και η υπερεργασία ή η απλήρωτη εργασία εμφανίζεται ως πληρωμένη. Εκεί η ιδιοκτησιακή σχέση αποκρύπτει την εργασία του δούλου για τον εαυτό του, εδώ η χρηματική σχέση αποκρύπτει τη δωρεάν εργασία του μισθωτού εργάτη»* (Μαρξ, 2016, σελ. 499, παρ.3).

Σύμφωνα με το απόσπασμα που ακολούθησε η ύπαρξη του εργατικού μισθού, αποκρύπτει το απλήρωτο τμήμα της συνολικής εργασίας του εργάτη. Πιο συγκεκριμένα, παρά το γεγονός ότι, μονάχα ένα μέρος από την καθημερινή εργασία του εργάτη πληρώνεται, ενώ το άλλο μέρος μένει απλήρωτο και ενώ αυτή η απλήρωτη εργασία ή υπερεργασία αποτελεί ακριβώς το ποσό από το οποίο σχηματίζεται η υπεραξία ή το κέρδος, ωστόσο, φαίνεται σαν όλη η εργασία να είναι πληρωμένη εργασία (Μαρξ, 2019, σελ.51). Το προαναφερθέν στοιχειοθετεί την απατηλή όψη που διακρίνει τη μισθωτή εργασία από άλλες ιστορικές μορφές εργασίας, η οποία τονίζεται από τη διάκριση μεταξύ του μισθωτού εργάτη και του δούλου.

Σε αντίθεση με τον εργάτη, στο δούλο και το πληρωμένο τμήμα της εργάσιμης ημέρας του φαίνεται ως απλήρωτο. Επειδή όμως ανάμεσα σε αυτόν και τον κύριό του δεν υπάρχει καμιά εμπορική συναλλαγή και δεν γίνεται κανένα είδος αγοραπωλησίας, όλη η εργασία του φαίνεται σαν να παραχωρείται ως χάρισμα. Προς την ίδια κατεύθυνση, εάν εξετασθεί η θέση του δουλοπάροικου αποδεικνύεται ότι το πληρωμένο και το απλήρωτο τμήμα της εργασίας του ήταν αισθητά χωρισμένα σε χρόνο και τόπο. Συνεχίζοντας, στον υποτελή εργάτη, το πληρωμένο και το απλήρωτο κομμάτι της εργασίας του είναι ανακατωμένα με ένα αξεδιάλυτο τρόπο, ο οποίος «ξεδιαλύνεται» μέσα από την ύπαρξη ενός συμβολαίου, δηλαδή του εργατικού μισθού. Συνεπώς, τόσο στο δούλο όσο και στο δουλοπάροικο η δωρεάν εργασία εμφανίζεται ως εθελοντικό δώρο, ενώ στο μισθωτό εργάτη ως αγγαρεία (Μαρξ, 2019, σελ.52).

Για να εξηγηθεί, λοιπόν, η γενική φύση του κέρδους, θα πρέπει να θέσουμε ως θεμελιώδη αρχή, ότι τα εμπορεύματα πωλούνται στις πραγματικές τους αξίες και ότι τα κέρδη βγαίνουν από την πώληση των εμπορευμάτων στις αξίες τους, δηλαδή στην αναλογία τους προς την ποσότητα εργασίας που είναι αντικειμενοποιημένη μέσα σε αυτά (Μαρξ, 2019, σελ.44). Προς αυτήν την κατεύθυνση, η αξία μίας δωδεκάωρης εργάσιμης ημέρας, θα καθοριζόταν από 6 εργάσιμες ώρες, οι οποίες αποτελούν αντικειμενοποίηση της αξίας των 3 σελινίων, και οι οποίες περιέχονται σε μια εργάσιμη ημέρα 12 ωρών, αποτελώντας και την τιμή τους όταν η παραπάνω 6 ώρες εκφράζονται σε χρήμα και αποτελούν τη συνολική χρηματική τιμή της 12ωρης εργασίας του εργάτη, γεγονός το οποίο φανερώνει τις απλήρωτες έξι εργάσιμες ώρες.

Από το προηγούμενο απόσπασμα συνάγεται, ότι η έκφραση «αξία της εργασίας» αποτελεί μία μορφή η οποία νομιμοποιεί τις ταξικές διαφορές μέσα από την

απόκρυψή τους. Πιο συγκεκριμένα, η μορφή αυτή λαμβάνει χώρα μέσα από την ύπαρξη της μισθωτής σχέσης, η οποία λειτουργεί ως προστατευτικός μανδύας της ταξικής εκμετάλλευσης την οποία και ενέχει στο εσωτερικό της ως εγγενές στοιχείο της. Κατά αυτόν τον τρόπο, η υπαγωγή της μισθωτής σχέσης στον εργατικό κώδικα κάθε λαού, της προσδίδει στοιχεία νομιμοποίησης ως μορφή εμφάνισης, νομιμοποιώντας ταυτόχρονα και την ταξική εκμετάλλευση την οποία ενέχει στο εσωτερικό της ως εγγενές της στοιχείο.

Προς την ίδια κατεύθυνση, η μισθωτή σχέση δεν νομιμοποιεί μόνο την ταξική εκμετάλλευση, ως ένα ανεξάρτητο φαινόμενο το οποίο λαμβάνει χώρα στη διαδικασία της κυκλοφορίας και ανταλλαγής των οικονομικών αξιών. Η νομιμοποίηση της ταξικής εκμετάλλευσης, νομιμοποιεί τις ήδη άνισες παραγωγικές σχέσεις οι οποίες διαμορφώνονται εντός του πεδίου της παραγωγής των οικονομικών αξιών και αποτελούν όρο για την εμφάνιση της μορφής της μισθωτής σχέσης στο εσωτερικό της οποίας αποκρύπτεται η ταξική εκμετάλλευση. Συνοπτικά, η απόκρυψη της ταξικής εκμετάλλευσης σηματοδοτεί την απόκρυψη της «ουσίας», η οποία «παίρνει σάρκα και οστά» μέσα από τη μισθωτή σχέση, ως μορφής εμφάνισης.

Το παραπάνω, δύναται να συμβεί μόνο στις κεφαλαιοκρατικές κοινωνίες εξαιτίας της ύπαρξης της χρηματικής σχέσης, η οποία ενώνει τον κεφαλαιοκράτη-χρηματοκότοχο με τον εργάτη-κότοχο του ιδιαίτερου εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη». Η απόκρυψη των παραγωγικών σχέσεων εκμετάλλευσης, οφείλεται στο ότι οι δύο πράξεις ανταλλαγής ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία, απορροφώνται στο εσωτερικό της πρώτης πράξης ανταλλαγής (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Με αυτόν τον τρόπο έχει ήδη διαμορφωθεί το πεδίο της ανισότητας πάνω στο οποίο θα συντελεστούν και οι δύο αυτές πράξεις της ανταλλαγής. Και το πεδίο αυτό της ανισότητας που απορρέει από τις παραγωγικές σχέσεις εκμετάλλευσης που διαμορφώνονται εντός του κεφαλαιοκρατικού τρόπου της παραγωγής, παρουσιάζεται στην αρχή του μαρξικού έργου, ως μία «επιφάνεια» εντός της οποίας όλα τα κοινωνικά υποκείμενα είναι ίσα, κάτοχοι ιδιοκτησίας, ελεύθερα και τα εμπορεύματα πωλούνται και αγοράζονται στην αξία τους.

Αποτέλεσμα του προαναφερθέντος, είναι ο σχηματισμός ενός οξύμωρου σχήματος, κατά το οποίο η ταξική σχέση εκμετάλλευσης στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο της παραγωγής να αποκρύπτεται, με αποτέλεσμα να γίνεται κυρίως αισθητή στη

σφαίρα της παραγωγής των οικονομικών αξιών και όχι τόσο στη σφαίρα της κυκλοφορίας, γεγονός που σηματοδοτεί ότι η ταξική εκμετάλλευση δεν είναι το ίδιο ορατή στις δύο σφαίρες των οικονομικών αξιών. Αυτό το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής από προγενέστερους τρόπους παραγωγής, στους οποίους η ταξική εκμετάλλευση ήταν ορατή και στα δύο μέρη αυτής της σχέσης παρουσιάζεται στα Grundrisse.

Σχετικά με τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικό είναι το εξής απόσπασμα: «...καθώς ο εργάτης εισπράττει το ισοδύναμο με τη μορφή του χρήματος, τη μορφή του γενικού πλούτου, σε αυτή την ανταλλαγή αντικρύζει σαν ίσος τον κεφαλαιοκράτη, όπως και κάθε άλλος συναλλασσόμενος, τουλάχιστον φαινομενικά. Στην πραγματικότητα, την ισότητα αυτή διαταράσσει ήδη το γεγονός ότι η σχέση τους σαν εργάτη προς κεφαλαιοκράτη...είναι προϋπόθεση γι' αυτή τη φαινομενικά απλή ανταλλαγή. Το ότι λοιπόν ο εργάτης βρίσκεται ήδη σε μια διαφορετικά καθορισμένη οικονομική σχέση – έξω από τη σχέση της ανταλλαγής, όπου η φύση της αξίας χρήσης, η ιδιαίτερη αξία χρήσης του εμπορεύματος σαν τέτοια, είναι αδιάφορη. Ωστόσο, αυτή η επίφαση υπάρχει σαν ανταπάτη από τη μεριά του εργάτη, κι ως ένα βαθμό και στην άλλη πλευρά, και άρα τροποποιεί ουσιαστικά τη σχέση του σε αντιδιαστολή προς τη θέση των εργατών σε άλλους κοινωνικού τρόπους παραγωγής» (Μαρξ, 1990, σελ. 210).

Από το απόσπασμα που προηγήθηκε θα μπορούσαμε να εικάσουμε ότι προμηνύεται ένας επαναπροσδιορισμός του όρου «επιφάνεια», έτσι όπως εμείς τον προσεγγίσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια. Επαναπροσδιορισμός που προμηνύει τη μετάβαση από τη σφαίρα της παραγωγής στη σφαίρα της κυκλοφορίας, υπό μία εμπλουτισμένη-ανεστραμμένη οπτική (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Ενώ Ο Μαρξ έως τώρα προσέγγιζε την ταξική εκμετάλλευση ως αναπόσπαστο τμήμα της παραγωγικής διαδικασίας και ως απόρροια των παραγωγικών σχέσεων που εσωτερικεύονται στη σχέση ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας και την καθορίζουν, στο σημείο αυτό παρουσιάζει την ταξική εκμετάλλευση έξω από το πλαίσιο της ανταλλακτικής σχέσης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο), γεγονός που προμηνύει και τη μετάβαση από το πεδίο της παραγωγής στο πεδίο της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών.

Η παρουσίαση της ταξικής εκμετάλλευσης ως εσωτερικευμα της σχέσης ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, ίσως να αποτελούσε μονόδρομο

προκειμένου να παρουσιαστεί η ταξική ανισότητα-υποτέλεια στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο της παραγωγής. Όπως έχουμε ήδη προαναφέρει η «επιφάνεια» της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας προσδιορίζονταν ως μία επίγεια Εδέμ των φυσικών δικαιωμάτων της ελευθερίας, της ισότητας και της κατοχής ιδιοκτησίας, αλλά και της αγοράς και πώλησης των εμπορευμάτων στην αξία τους. Ο Μαρξ προκειμένου να αναδείξει το ψεύδος τόσο των φυσικών δικαιωμάτων όσο και της ισάξιας αγοραπωλησίας των εμπορευμάτων, ανέλυσε το εσωτερικό της σχέσης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, και ανέδειξε εκ των έσω την ταξική εκμετάλλευση, η οποία λαμβάνει τη μορφή της μισθωτής σχέσης και γεννάται κατά την παραγωγική διαδικασία.

Ωστόσο, στο παραπάνω απόσπασμα, η τάση πρόκλησης της ταξικής εκμετάλλευσης και της «προσωποποίησης» της από τη μορφή της μισθωτής σχέσης, εκλαμβάνεται σε ένα πεδίο έξω από τη σχέση της ανταλλαγής κεφαλαίου και εργασίας. Σε ένα επίπεδο αφαίρεσης, κατά το οποίο το ψεύδος της «επιφάνειας» ως επίγειου παραδείσου μπορεί να αναδειχθεί μέσα από την απεικόνιση της «επιφάνειας» αυτής, χωρίς να αναλυθεί το εσωτερικό της σχέσης ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Αντίθετα, η ανάλυση αυτής της «επιφάνειας» στοιχειοθετεί κατά έναν τρόπο και τους όρους κατά τους οποίους η ανταλλακτική σχέση εργάτη και κεφαλαιοκράτη θα πραγματοποιηθεί. Οι όροι αυτοί είναι εκ προοιμίου άνισοι.

Η ανισότητα γίνεται εκ προοιμίου αντιληπτή πριν την πραγματοποίηση της εμπορευματικής ανταλλαγής, όταν για την επίτευξή αυτής, είναι αναγκαία προϋπόθεση να έρθουν σε επαφή δύο εκ των προτέρων διαφορετικά είδη εμπορευματοκατόχων ως κοινωνικών υποκειμένων, ο εργάτης ως κάτοχος της εργασιακής δύναμης και ο κεφαλαιοκράτης ως χρηματοκάτοχος. Η θέση του εργάτη έξω από την εμπορευματική ανταλλακτική σχέση προσδιορίζεται ως διαφορετική οικονομική σχέση. Ταυτίζεται περισσότερο με δουλεία, η οποία δουλεία όπως έχει προαναφερθεί αποκρύπτει την εργασία του δούλου για τον εαυτό του. Η μη ενσωμάτωση του εργάτη στη σχέση της εμπορευματικής ανταλλαγής, σηματοδοτεί την μη δυνατότητα αξιοποίησης της χρηστικής αξίας του ιδιαίτερου εμπορεύματος που κατέχει. Κατά αυτόν τον τρόπο, ο εργάτης έξω από το πλαίσιο της εμπορευματικής ανταλλαγής συνεχίζει να λογίζεται και να εργάζεται ως δούλος.

Επομένως η προσφορά της χρηστικής αξίας του «εμπορεύματος εργασιακή» δύναμη, φαίνεται ως μονόδρομος για τη διαφυγή του δούλου-εργάτη από τη δουλειά. Και αυτή τη λύση διαφυγής ο εργάτης την έχει εσωτερικεύσει αλλά μαζί με αυτόν και ο κεφαλαιοκράτης έως έναν βαθμό. Κατά αυτόν τον τρόπο ο εργάτης επιλέγει να εισχωρήσει στη σχέση της εμπορευματικής ανταλλαγής, μετασχηματίζοντας τη θέση που είχε σε διαφορετικούς τρόπους της παραγωγής. Τη θέση δηλαδή που κατείχε ως δούλος, υπό το επιχείρημα ότι θα σταματήσει να υφίσταται την εκμετάλλευση της δουλείας ως προϊόντος των διαφορετικών οικονομικών σχέσεων.

Το προαναφερθέν αποτελεί ένα εύλογο επιχείρημα το οποίο παρουσιάζει τη μισθωτή σχέση ως μία προοδευτική μέθοδο μετατροπής των δούλων και των δουλοπάροικων σε μισθωτούς εργάτες, αλλάζοντας στην ουσία τη μορφή της, ως μορφή εμφάνισης. Στην πραγματικότητα, η διαμόρφωση της μισθωτής σχέσης, αποτελεί καθοριστικό σημείο της πρωταρχικής συσσώρευσης του κεφαλαίου, απαλλοτριώνοντας τους άμεσους παραγωγούς. Και πώς συμβαίνει αυτό; Διαλύοντας την ατομική ιδιοκτησία που στηρίζεται στην προσωπική εργασία. Η ατομική ιδιοκτησία σε αντίθεση με την κοινωνική, συλλογική ιδιοκτησία, υπάρχει μονάχα εκεί όπου τα μέσα εργασίας και οι εξωτερικοί όροι της εργασίας ανήκουν σε ιδιώτες. Ανάλογα όμως με το αν οι ιδιώτες είναι εργάτες ή μη εργάτες, έχει και η ατομική ιδιοκτησία έναν άλλον χαρακτήρα (Μαρξ, 2019, σελ.89).

Προς την ίδια κατεύθυνση, η απορρόφηση της ανταλλαγής ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία από την πρώτη πράξη της ανταλλαγής των εμπορευμάτων ως ισοδύναμων, εκτός από την απόκρυψη της εκμετάλλευσης ως προϊόντος των διαφορετικών παραγωγικών σχέσεων αλλά και την απόκρυψη των ίδιων των παραγωγικών σχέσεων, προσδιορίζει εκ νέου την «επιφάνεια» μέσα από τον επαναπροσδιορισμό των μορφών εμφάνισης που εμφανίζονται εντός αυτής. Αυτή η «νέα επιφάνεια» εκλαμβάνει τη μισθωτή σχέση έξω από την εμπορευματική ανταλλαγή, ως αποτέλεσμα των ανεστραμμένων σχέσεων. Οι ανεστραμμένες σχέσεις, αποτελούν απόρροια του μαρξικού φετιχισμού, κατά τον οποίο μία έννοια παρουσιάζεται ανεστραμμένα στην πραγματική της μορφή, λαμβάνοντας ψευδείς αλλά και αναγκαίες μορφές εμφάνισης (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Ως συνέχεια του προαναφερθέντος, οι ανεστραμμένες σχέσεις αντιτίθενται στο επιχείρημα που θέλει την ύπαρξη της μισθωτής σχέσης, ως αναγκαίου «κακού», ως

δηλαδή μία ένωση που θα απελευθερώσει τον εργάτη από τη δουλειά. Η αναστροφή λοιπόν των σχέσεων αυτών εδράζεται στο ότι εκ προοιμίου και σε συνδυασμό με την ανάλυση του πεδίου της παραγωγής, η ανταλλαγή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας δεν αποτελεί σχέση ισότητας, ελευθερίας, κατοχής ιδιοκτησίας και ισάξιας αγοραπωλησίας των εμπορευμάτων. Η σχέση αυτή όπως την γνωρίσαμε μέσα από την ενσωμάτωσή της στην επίγεια Εδέμ των φυσικών δικαιωμάτων, πλέον αναστρέφεται εξόφθαλμα στο αντίθετο της. Η αναστροφή αυτή των σχέσεων, δεν επαναπροσδιορίζει μόνο την «επιφάνεια» αλλά δημιουργεί κανόνες, οι οποίοι έρχονται να ρυθμίσουν αυτές τις ανεστραμμένες σχέσεις.

5.3 Ο επαναπροσδιορισμός της «επιφάνειας» και οι διαφορετικές θέσεις του εργάτη και του κεφαλαιοκράτη

Ο επαναπροσδιορισμός της «επιφάνειας» με όρους επιφάνειας, γίνεται εμφανής στο ακόλουθο απόσπασμα: *«Αντιλαμβάνεται λοιπόν κανείς την αποφασιστική σημασία που έχει η μετατροπή της αξίας και της τιμής της εργασιακής δύναμης στη μορφή του εργατικού μισθού ή στην αξία και την τιμή της ίδιας της εργασίας. Σ' αυτή τη μορφή εμφάνισης, που καθιστά αόρατη την πραγματική σχέση και δείχνει ακριβώς το αντίθετό της, βασίζονται όλες οι δικαϊκές παραστάσεις τόσο του εργάτη όσο και του κεφαλαιοκράτη, όλες οι μυστικοποιήσεις του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, όλες οι αυταπάτες του περί ελευθερίας, όλες οι απολογίες της χυδαίας οικονομικής επιστήμης»* (Μαρξ, 2016, σελ. 499-500).

Στο απόσπασμα που προηγήθηκε η «επιφάνεια», φαίνεται να συγκροτείται από τις ανεστραμμένες σχέσεις, από τις οποίες παράγονται κανόνες δικαίου που με τη σειρά τους καθορίζουν αυτές τις ήδη υπαρκτές σχέσεις. Κατά το προαναφερθέν βαρύνουσας σημασίας αποτελεί η μετατροπή της αξίας ή της τιμής της εργασιακής δύναμης σε εργατικό μισθό ή σε αξία και τιμή της εργασίας. Η παραπάνω διαδικασία μετατροπής λαμβάνει τη μορφή της μισθωτής σχέσης, η οποία αποτελεί μορφή εμφάνισης, που ουσιαστικά αποκρύπτει το χαρακτηριστικό της ταξικής εκμετάλλευσης (Γράβαρης, χ.χ., δημοσίευτο). Κατά αυτόν τον τρόπο η μισθωτή σχέση αποτελεί ανεστραμμένη σχέση. Στο παρών απόσπασμα η μισθωτή σχέση προσδιορίζεται στο αντίθετό της, όχι σαν σχέση ισότητας, ελευθερίας και ισάξιας αγοραπωλησίας των εμπορευμάτων που διαθέτουν οι συμβαλλόμενοι αυτής της σχέσης, αλλά σαν σχέση που υποκρύπτει την ουσία της, την ταξική εκμετάλλευση. Η παρουσίαση αυτής της ανεστραμμένης

μισθωτής σχέσης αποκτά πλήρη ισχύ και νομιμοποίηση μέσα από την υπαγωγή της στο νομικό κώδικα.

Η ίση φαινομενικά αλλά άνιση ουσιαστικά μισθωτή σχέση, μέσα από την υπαγωγή της στο νομικό κώδικα κάθε λαού, αποκτά νομική ισχύ και κατ' επέκταση νομική νομιμοποίηση. Κατά αυτόν τον τρόπο από την ανεστραμμένη μισθωτή σχέση, ως μορφής εμφάνισης παράγονται νόμοι, οι οποίοι καθορίζουν τη λειτουργία αυτής της σχέσης. Και οι νόμοι αυτοί υποκρύπτουν την ταξική εκμετάλλευση, εγκολπώνουν δηλαδή την ανισότητα, εφόσον για να παραχθούν έχουν επικυρώσει και αποδεχθεί τη μισθωτή σχέση στην ανεστραμμένη της μορφή. Τη μορφή κατά την οποία η μισθωτή σχέση αποτελεί ένωση εκμετάλλευσης, υποτέλειας και ανισότητας.

Όπως αναφέρεται: *«Ενώ η παγκόσμια ιστορία χρειάζεται πολύ χρόνο για να λύσει το μυστικό του εργατικού μισθού, αντιθέτως τίποτε δεν είναι πιο εύκολο από την κατανόηση της αναγκαιότητας, από την κατανόηση των raisons d' etre αυτής της μορφής εμφάνισης. Η ανταλλαγή ανάμεσα στο κεφάλαιο και στην εργασία παρασταίνεται αρχικά στην (ανθρώπινη) αντίληψη με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όπως η αγορά και η πώληση όλων των άλλων εμπορευμάτων. Ο αγοραστής δίνει ένα ορισμένο χρηματικό ποσό, ο πωλητής ένα είδος διαφορετικό από το χρήμα. Η δικαϊκή συνείδηση αναγνωρίζει εδώ, το πολύ μια υλική διαφορά που εκφράζεται στους δικαϊκά ισοδύναμους τύπους: Do ut des, do ut facias, facio ut des, facio ut facias»* (Μαρξ, 2016, σελ. 500, παρ.2 και 3).

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, τονίζεται η αναγκαιότητα της αποδοχής του ψεύδους της μισθωτής σχέσης, κατά το οποίο αυτή προσδιορίζεται ως ίση, ελεύθερη και ως ένωση ισάξιας αγοραπωλησίας των εμπορευμάτων, προκειμένου να απαντηθούν τα ερωτήματα σχετικά με την κυριαρχία της εμφάνισής της. Για αυτό το λόγο χρησιμοποιείται και η συσχέτιση σύμφωνα με την οποία η ανταλλαγή ανάμεσα σε κεφάλαιο και εργασία είναι ισάξια όπως ακριβώς παρασταίνεται και η αγοραπωλησία όλων των εμπορευμάτων εντός αυτής της σχέσης. Η αποδοχή του παραπάνω ψεύδους, δηλαδή η ισάξια εμπορευματική ανταλλαγή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, λαμβάνει τη μορφή της μισθωτής σχέσης.

Συνεπώς, η μισθωτή σχέση δικαιολογεί την εμφάνισή της μέσα από την αποδοχή του ψεύδους της ως αναγκαιότητας, η οποία αποδοχή οδηγεί και στην κυριαρχία της ως οικονομικής σχέσης. Στο σημείο αυτό ίσως διακρίνεται μία φιλοσοφική οπτική ως προς τη διάσταση της αποδοχής του ψεύδους ως

αναγκαιότητας, που χαρακτηρίζει τη μισθωτή σχέση. Η αποδοχή του αναγκαίου ψεύδους που παίρνει τη μορφή της μισθωτής σχέσης, εδράζεται μέσα από την ψευδή συνείδηση που κυριαρχούσε στην κοινωνία, σχετικά με την ισάξια αγοραπωλησία των εμπορευμάτων που κατείχαν διαφορετικά κοινωνικά υποκείμενα. Η ψευδή συνείδηση της κοινωνίας σχετικά με τη σχέση της ισάξια αγοραπωλησίας των εμπορευματοκατόχων, έρχεται να τροφοδοτηθεί μέσα από την υπαγωγή της μισθωτής σχέσης στο νομικό κώδικα, τον οποίο καθορίζει, αλλά και από τον οποίο καθορίζεται (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Αυτός ο τύπος της μισθωτής σχέσης και οι αντίστοιχοι ρυθμιστικοί κανόνες που απορρέουν από αυτόν αλλά και προσδιορίζουν τη λειτουργία αυτού, είναι το νέο περιεχόμενο που επαναπροσδιορίζει την μορφή της επιφάνειας. Η ελευθερία, η ισότητα και η ιδιοκτησία των μεμονωμένων εμπορευματοκατόχων διατηρούνται ως μορφές εμφάνισης, με τη διαφορά ότι έρχονται να προσδιορίσουν τη σχέση μεταξύ δύο διαφορετικών εμπορευματοκατόχων-κοινωνικών υποκειμένων, λειτουργώντας ως κανόνες. Η εμφάνιση λοιπόν της μισθωτής σχέσης μέσα από την ύπαρξη των φυσικών δικαιωμάτων και τον προσδιορισμό τους πλέον ως κανόνων, επιβεβαιώνει αφενός το επίπεδο της κυκλοφορίας⁸ όπως παρουσιάστηκε στα προηγούμενα κεφάλαια και αφετέρου μαρτυρά ότι η σχέση αυτή εκτός από την εκμετάλλευση κρύβει και τη μη δυνατότητα ύπαρξης της έκφρασης «αξία της εργασίας» (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Όπως αναφέρεται: *«Επειδή η ανταλλακτική αξία και η χρηστική αξία είναι καθ' εαυτές και δι' εαυτές ασύμμετρα μεγέθη, οι εκφράσεις «αξία της εργασίας», «τιμή της εργασίας» δεν φαίνονται πιο ανορθολογικές από τις εκφράσεις: «αξία του βαμβακιού», «τιμή του βαμβακιού». Σ' αυτό προστίθεται ότι ο εργάτης πληρώνεται αφού έχει παραδώσει την εργασία του. Στη λειτουργία του όμως ως μέσου πληρωμής το χρήμα πραγματοποιεί εκ των υστέρων την αξία ή την τιμή του παρεχόμενου είδους, δηλαδή στην δεδομένη περίπτωση την αξία ή την τιμή της παρεχόμενης εργασίας. Τέλος η «χρηστική αξία» την οποία παρέχει ο εργάτης στον κεφαλαιοκράτη δεν είναι στην πραγματικότητα η εργασιακή δύναμή του αλλά η λειτουργίας της, μια ορισμένη χρήσιμη εργασία, ραπτική, υποδηματοποιία, υφαντική κ.λπ. Το γεγονός ότι η ίδια η εργασία είναι από μία άλλη*

⁸ στο εσωτερικό της οποίας γίνεται αντιληπτή η διάκριση μεταξύ ανταλλακτικής και χρηστικής αξίας του εμπορεύματος ««εργασιακή δύναμη»».

πλευρά ένα γενικό, αξιογενετικό στοιχείο, μια ιδιότητα που το διαφοροποιεί από όλα τα άλλα εμπορεύματα, δεν υποπίπτει στο πεδίο της συνηθισμένης συνείδησης» (Μαρξ, 2016, σελ.500, παρ.4).

Η περιεχομενική διαφορά των εννοιών της χρηστικής και της ανταλλακτικής αξίας που προσδιορίζουν την ύπαρξη των εμπορευμάτων, σηματοδοτούν την αδυναμία ύπαρξης της έκφρασης «αξία της εργασίας» μέσα από τη μορφή της ως εργατικού μισθού. Κατά το παραπάνω, η αξία της εργασιακής δύναμης πληρώνεται στην ανταλλακτική της αξία, στην οποία έχει υπαχθεί η χρηστική αξία, και αυτή η υπαγωγή υποκρύπτει την μη πληρωμή της χρηστικής αξίας, που επιβεβαιώνεται μέσα από την ύπαρξη της απλήρωτης εργασίας, όπως αυτή εμφανίζεται στο εσωτερικό της μισθωτής σχέσης. Στο σημείο αυτό, έρχεται να προστεθεί ότι ο εργάτης λαμβάνει τον εργατικό μισθό ως αντίτιμο της εργασίας του, αφού έχει ολοκληρώσει την εργασιακή του διαδικασία.

Όπως ήδη έχει προαναφερθεί στην απλή εμπορευματική κυκλοφορία (E-X-E) το χρήμα λειτουργεί ως μέσο ανταλλαγής, συνδέει τον εργάτη με τον κεφαλαιοκράτη και εξαφανίζεται. Ωστόσο το χρήμα ως μέσο ανταλλαγής δίνεται στον εργάτη εφόσον αυτός έχει ολοκληρώσει την εργασία του. Στην απλή χρηματική κυκλοφορία (X-E-X), όταν το χρήμα ως χρηματική έκφραση λαμβάνει την αξία γενικού ισοδύναμου καθορίζοντας τις πράξεις ανταλλαγής, για να συνεχίσει να αποτελεί γενικό ισοδύναμο πρέπει να διατηρήσει και να αυξήσει την αξία του, το μέγεθός του. Κατά αυτόν τον τρόπο από μέσο ανταλλαγής, μετατρέπεται σε μέσο πληρωμής, αναδεικνύοντας την πράξη (X-E) του κυκλώματος (X-E-X) καταλυτική για την αξιακή μεταβολή του και τη συνέχιση της ύπαρξής του ως γενικού ισοδύναμου στην ανταλλαγή των εμπορευμάτων.

Όπως και στην απλή εμπορευματική κυκλοφορία, το χρήμα αποτελούσε μορφή ανταλλαγής και δινόταν μετά το πέρας της εργασίας του εργάτη, έτσι και στην απλή χρηματική κυκλοφορία το χρήμα ως μέσο πληρωμής δινόταν αφού πρώτα παραχθεί η εργασία από τον εργάτη με μία σημαντική διαφορά. Για να μπορέσει να διατηρήσει την αξία του και να αυξήσει την ποσότητά του το χρήμα ως μέσο πληρωμής, εφόσον πλέον έχει λάβει τη μορφή αντιτίμου της εργασίας του εργάτη, δεν θα μπορούσε να είχε το μέγεθος του αξιακού προϊόντος που ο εργάτης παρήγαγε, καθώς δεν θα ήταν δυνατό να αξιοποιηθεί απλά και μόνο με την κίνησή του. Για να αξιοποιηθεί και να μετατραπεί

λοιπόν σε κεφάλαιο, θα έπρεπε να ανταλλαχθεί με ένα εμπόρευμα η χρηστική αξία του οποίου θα είχε την ιδιότητα να γεννά αξία.

Έτσι, κατά την πρώτη πράξη της ανταλλαγής (X-E) η πληρωμή της ανταλλακτικής αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», είναι ασύμμετρη με τη χρηστική αξία του, και αυτό διότι η χρηστική αξία προσδιορίζεται ως μία χρήσιμη εργασία που απορρέει μέσα από την ιδιότητά της ως ζωντανής λειτουργίας. Κατά αυτόν τον τρόπο μέσα από την καταβολή της ανταλλακτικής αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» κατά την πρώτη πράξη της ανταλλαγής (X-E), αποκρύπτεται το ότι η ίδια η εργασία είναι ένα γενικό, αξιογενετικό στοιχείο, μια ιδιότητα που το διαφοροποιεί από όλα τα άλλα εμπορεύματα, και επομένως δεν πρέπει να προσεγγίζετε με τον τρόπο που εξετάζουμε όλα τα εμπορεύματα.

Συνδυαστικά με τα προαναφερθέντα, στο απόσπασμα που προηγήθηκε, έρχεται ξανά στο προσκήνιο η πρώτη πράξη της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας εντός του πεδίου της χρηματικής κυκλοφορίας, παραμερίζοντας στο περιθώριο τη δεύτερη πράξη της ανταλλαγής. Το παραπάνω, δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός. Με την απόθεση της δεύτερης πράξης της ανταλλαγής, οι ανεστραμμένες σχέσεις και οι μορφές εμφάνισης που περικλείουν αυτές τις πράξεις, τίθενται τώρα ως πραγματικότητα της ανταλλαγής αυτής (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Η ανισότητα, η έλλειψη ελευθερίας και κατοχής ιδιοκτησίας και η μη δυνατότητα ισάξιας αγοραπωλησίας των εμπορευμάτων κατά τη μισθωτή σχέση, αποτελούν πραγματικότητα που δικαιολογείται πλέον με όρους επιφάνειας. Κατά το παραπάνω, από τη μαρξική πλευρά καλλιεργείται ένα γόνιμο έδαφος για να ασκηθεί πλέον επιθετικά η μαρξική κριτική, απέναντι στην κλασική πολιτική οικονομία και την εμφάνιση μιας ελλιπούς πραγματικότητας, που αρχίζει και τελειώνει στην ύπαρξη των φυσικών δικαιωμάτων.

Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα: *«Κατά τα άλλα, για τη μορφή εμφάνισης «αξία και τιμή της εργασίας» ή «εργατικός μισθός», σε διάκριση από την ουσιώδη σχέση που εμφανίζεται σε αυτή τη μορφή, την αξία και την τιμή της εργασιακής δύναμης, ισχύει το ίδιο όπως για όλες τις μορφές εμφάνισης και το κρυμμένο υπόβαθρό τους. Οι πρώτες αναπαράγονται με άμεσα αυθόρμητο τρόπο ως κοινές μορφές σκέψης, ενώ η άλλη πρέπει να ανακαλυφθεί από την επιστήμη. Η κλασική πολιτική οικονομία προσεγγίζει επιφανειακά την αληθινή κατάσταση των πραγμάτων, χωρίς ωστόσο να τη*

διατυπώνει συνειδητά. Δεν μπορεί να το κάνει αυτό όσο παραμένει χωμένη στο αστικό τομάρι της» (Μαρξ, 2016, σελ.501, παρ.4).

Στο απόσπασμα που προηγήθηκε, η ουσιώδης σχέση που εμφανίζεται στη μορφή της μισθωτής σχέσης δεν είναι οι χωριστές παραγωγικές σχέσεις, αλλά η αξία της εργασιακής δύναμης. Η αξία της εργασιακής δύναμης δεν αντανακλάται μόνο στην ανταλλακτική της αξία, αλλά και στη χρηστική της αξία, κατά την οποία η εργασιακή δύναμη εκλαμβάνεται ως υποκείμενο παραγωγής των οικονομικών αξιών. Η συμπερίληψη του χρηστικού στοιχείου και του μορφικού στοιχείου, στην αξία της εργασιακής δύναμης, δείχνει τα όρια της κυκλοφορίας, αναζητώντας του όρους και της προϋποθέσεις της κατά την παραγωγική διαδικασία. Συνεπώς, η αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» αποτελεί το όχημα για την ανάδειξη των χωριστών παραγωγικών σχέσεων του κεφαλαιοκρατικού τρόπου της παραγωγής και την ανάδειξη της παραγωγικής εργασίας ως διαδικασία παραγωγής υπεραξίας (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Εάν, η ανταλλαγή ανάμεσα στο κεφάλαιο και στην εργασία οριστεί μονομερώς ως μία απλή άμεση ανταλλαγή, τότε υποκρύπτοντας τη σχέση της εκμετάλλευσης, νομιμοποιεί την υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο, μέσα από την εξαφάνιση της εργασίας ως υποκειμένου παραγωγής οικονομικών αξιών και πλούτου. Η ανταλλαγή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας όπως προσδιορίζεται στη μισθωτή σχέση, φαίνεται να παράγει ψευδείς και αναγκαίες μορφές συνείδησης, οι οποίες αντανακλώνται αφενός στην θέση του εργάτη και αφετέρου στη θέση του κεφαλαιοκράτη, διαμορφώνοντας τη «σχέση κυρίου και δούλου» (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Όπως ήδη έχουμε προαναφέρει η αξία της εργασιακής δύναμης καθορίζεται από την αξία των μέσων συντήρησης ή από το ποσό της εργασίας που χρειάζεται για την παραγωγή τους. Κατά αυτόν τον τρόπο η αξία της εργασιακής δύναμης δύναται να μεταβληθεί από την αξία των συνηθισμένων μέσων διαβίωσης ή εάν μείνει αμετάβλητη η αξία της, μπορεί να μεταβληθεί η τιμή της από τι μεταβαλλόμενες σχέσεις της αγοράς και της ζήτησης. Σχετικά με την οπτική του εργάτη αναφέρεται: *«Εάν τεθούμε στη σκοπιά του εργάτη, ο οποίος για τη 12ωρη εργασία λαμβάνει, για παράδειγμα, το αξιακό προϊόν 6ωρης εργασίας, ας πούμε 3 σελίνια, τότε στην πραγματικότητα η 12ωρη εργασία είναι γι' αυτόν το μέσο αγοράς των 3 σελινιών. Η αξία της εργασιακής δύναμης του μπορεί να μεταβάλλεται ανάλογα με την αξία των συνηθισμένων μέσων διαβίωσής του*

από 3 σε 4 σελίνια ή από 3 σε 2 σελίνια, ή με αμετάβλητη την αξία της εργασιακής δύναμης του μπορεί η τιμή της, λόγω της μεταβαλλόμενης σχέσης μεταξύ ζήτησης και προσφοράς να ανέλθει σε 4 σελίνια ή να πέσει σε 2 σελίνια, αλλά αυτός παρέχει πάντα 12 εργάσιμες ώρες. Κάθε μεταβολή στο μέγεθος του ισοδυνάμου το οποίο λαμβάνει του εμφανίζεται συνεπώς κατ' ανάγκη ως μεταβολή στην τιμή ή στην αξία των 12 εργάσιμων ωρών του» (Μαρξ, 2016, σελ. 500, παρ. 5).

Όπως γίνεται αντιληπτό από το παραπάνω απόσπασμα, οι αξίες όλων των εμπορευμάτων πραγματοποιούνται μόνο με την εξίσωση των διαρκώς μεταβαλλόμενων τιμών της αγοράς που πηγάζουν από τις συνεχείς διακυμάνσεις της ζήτησης και της προσφοράς. Κατά το παραπάνω επιχείρημα, στη βάση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου της παραγωγής η εργασία αποτελεί εμπόρευμα, και η τιμή της όπως και των άλλων εμπορευμάτων επηρεάζεται από τις διακυμάνσεις των νόμων της προσφοράς και της ζήτησης. Επομένως, θα ήταν παράλογο, από τη μια μεριά να τη μεταχειρίζεται κανείς σαν εμπόρευμα, και από την άλλη μεριά να προσπαθεί να την εξαιρέσει από τους νόμους που ρυθμίζουν τις τιμές των εμπορευμάτων (Μαρξ, 2019, σελ.68, παρ.1).

Σύμφωνα με το προαναφερθέν απόσπασμα, εάν εικάσουμε ότι επικρατεί μία μείωση της παραγωγικότητας, αυτό συνεπάγεται με το ότι θα χρειαζόταν περισσότερη εργασία για να παραχθεί η ίδια ποσότητα προϊόντος με πριν, έτσι που η τιμή των συνηθισμένων μέσων διαβίωσης θα ανέβαινε από 3 σε 4 σελίνια. Στην περίπτωση αυτή, η αξία της εργασιακής δύναμης θα ανέβαινε κατά το 1/3, και θα χρειάζονται 8 ώρες της εργάσιμης ημέρας, για να παραχθεί ένα ισοδύναμο για την καθημερινή συντήρηση του εργάτη σύμφωνα με το παλιό του βιοτικό επίπεδο. Συνεπώς η υπερεργασία θα έπεφτε από 6 σε 4 ώρες και το κέρδος από 100% σε 50%. Εάν όμως ο εργάτης, επέμενε σε μια αύξηση του μισθού της εργασίας του, τότε θα επέμενε μονάχα για να πάρει την αυξημένη αξία της εργασιακής του δύναμης. Εάν ο μισθός της εργασίας δεν ανεβαίνει καθόλου ή δεν ανεβαίνει αρκετά για να ισοφαρίσει τις αυξημένες αξίες των μέσων συντήρησης, τότε η τιμή της εργασιακής δύναμης θα έπεφτε κάτω από την αξία της, και θα χειροτέρευε το βιοτικό επίπεδο του εργάτη (Μαρξ, 2019, σελ. 61-62).

Αντίθετα, σε μία αύξηση της παραγωγικότητας, θα χρειάζονταν λιγότερες ώρες εργασίας για την παραγωγή της ίδιας ποσότητας προϊόντος με πριν. Το ποσό των συνηθισμένων μέσων διαβίωσης θα έπεφτε από 3 σε 2 σελίνια και για την

αναπαραγωγή ενός ισοδύναμου θα χρειάζονταν 4 ώρες εργασίας και όχι 6. Ο εργάτης θα ήταν σε θέση να αγοράσει με 2 σελίνια την ποσότητα του προϊόντος που πριν αγόραζε με 3 σελίνια. Κατά αυτόν τον τρόπο, η αξία της εργασιακής δύναμης θα έπεφτε, στην αξία που είχε πριν την αύξηση της παραγωγικότητας. Το κέρδος του κεφαλαιοκράτη θα ανέβαινε από 3 σε 4 σελίνια και από 100% σε 200%. Αν και το βιοτικό επίπεδο του εργάτη θα έμενε το ίδιο, ο μισθός της εργασίας του θα έπεφτε πιο χαμηλά. Αν ο εργάτης αντιστεκόταν σε αυτήν την πτώση του μισθού, αυτό θα αποτελούσε απλά μια προσπάθεια να εξασφαλίσει για τον εαυτό του ένα ορισμένο μερτικό από την αυξημένη παραγωγική του δουλειά (Μαρξ, 2019, σελ.62).

Συνεπώς, κάθε μεταβολή στο μέγεθος του ισοδύναμου, μεταβάλλει την τιμή ή την αξία της δωδεκάωρης εργασίας. Όταν το μέγεθος του ισοδύναμου που πρέπει να παράξει ο εργάτης αυξάνεται, η αξία ή η τιμή της δωδεκάωρης εργασίας θα αυξηθεί από 3 σε 4 σελίνια. Από την άλλη, όταν το μέγεθος του ισοδύναμου που πρέπει να παραχθεί από τον εργάτη, μειώνεται, τότε η αξία ή η τιμή της δωδεκάωρης εργασίας θα πέσει από τα 3 στα 2 σελίνια. Επομένως, η σχέσεις μεταξύ της προσφοράς και της ζήτησης υφίστανται αλλαγές που μεταβάλλουν με τη σειρά τους και τις τιμές των εμπορευμάτων. Έτσι, εάν η ζήτηση-κατανάλωση ξεπερνά την προσφορά-παραγωγή, ο μισθός της εργασίας ανεβαίνει. Αν η προσφορά ξεπερνά τη ζήτηση ο μισθός της εργασίας μειώνεται.

Αντίστοιχα για τον κεφαλαιοκράτη αναφέρεται: «*Αν πάρουμε από την άλλη πλευρά τον κεφαλαιοκράτη, αυτός θέλει όσο το δυνατό περισσότερη εργασία για όσο το δυνατό λιγότερο χρήμα. Συνεπώς αυτό που τον ενδιαφέρει πρακτικά είναι μόνο η διαφορά ανάμεσα στην τιμή της εργασιακής δύναμης και στην αξία την οποία δημιουργεί η λειτουργία της. Επιδιώκει όμως να αγοράσει όλα τα εμπορεύματα όσο πιο φθηνά γίνεται και εξηγεί παντού το κέρδος του με βάση την απλή απάτη, από την αγορά κάτω από την αξία τους και την πώληση πάνω από την αξία. Συνεπώς δεν αντιλαμβάνεται ότι, εάν ένα πράγμα, όπως η αξία της εργασίας, υπήρχε πραγματικά και εάν πλήρωνε πραγματικά αυτή την αξία, τότε δεν θα υπήρχε κανένα κεφάλαιο και το χρήμα του δεν θα μετατρέποταν σε κεφάλαιο» (Μαρξ, 2016, σελ. 501, παρ.2).*

Από το παραπάνω απόσπασμα γίνεται αντιληπτό ότι η τιμή της εργασιακής δύναμης είναι δυσανάλογη με την αξία που παράγει η λειτουργία της. Όσο μεγαλύτερη είναι η απόσταση μεταξύ της τιμής που λαμβάνει η εργασιακή δύναμη και της αξίας

που παράγει η λειτουργία της, τόσο μικρότερη γίνεται η αναδιανεμητική λειτουργία του μισθού, ως εργαλείο αναδιανομής πλούτου, δηλαδή κέρδους. Προς την ίδια συλλογιστική, εάν η τιμή της εργασιακής δύναμης ήταν ίση με την αξία που παράγει η λειτουργία της τότε δεν θα υπήρχε κεφάλαιο.

Συνδυαστικά με τα δύο αποσπάσματα που προηγήθηκαν, γίνεται αντιληπτό ότι το εσωτερικό της μισθωτής σχέσης προσδιορίζεται από ψευδές μορφές συνείδησης, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ενός πεδίου αντιπαράθεσης. Η μη συνειδητοποίηση του εργάτη, ότι η εργάσιμη ημέρα του χωρίζεται σε ένα τμήμα πληρωμένης και σε ένα τμήμα απλήρωτης εργασίας, στο βαθμό δηλαδή που αντιλαμβάνεται το μισθό του ως αμοιβή για ολόκληρη την εργάσιμη ημέρα του, τότε η αντιπαράθεσή του θα είναι προϊόν αλλοτρίωσης, δηλαδή παραδοχής και νομιμοποίησης των χωρισμών, που τον έχουν αποκόψει από τις συνθήκες της αναπαραγωγής του (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Κατά το παραπάνω στο σύγχρονο κόσμο όλες οι εργασιακές διεκδικήσεις, που εγκολπώνονται στο κοινωνικό δικαίωμα της προστασίας της απασχόλησης, και φέρνουν ως αίτημα την πλήρη και σταθερή εργασία, φαντάζουν στην καλύτερη περίπτωση ως σαθρές. Και αυτό διότι το αίτημα της σταθερής και πλήρους εργασίας εκλαμβάνεται σε ένα θεωρητικό επίπεδο, το οποίο δεν αναγνωρίζει τους χωρισμούς που έχουν αποκόψει τον εργάτη από τη διαδικασία της αναπαραγωγής του. Προς την ίδια κατεύθυνση, το να κραυγάζει κανείς για ίση ή ακόμα και για δίκαιη αμοιβή πάνω στη βάση του μισθωτού συστήματος, είναι σαν να φωνάζει κανείς λευτεριά πάνω στο σύστημα της δουλείας. Στη βάση του μισθωτού συστήματος, η αξία της εργασιακής δύναμης καθορίζεται με τον ίδιο τρόπο όπως και η αξία κάθε άλλου εμπορεύματος. Και επειδή τα διάφορα είδη της εργασιακής δύναμης, έχουν διαφορετικές αξίες ή απαιτούν διαφορετικά ποσά εργασίας για την παραγωγή τους, πρέπει να πραγματοποιούν διαφορετικές τιμές στην αγορά εργασίας (Μαρξ, 2019, σελ.47, παρ.1).

Από την άλλη πλευρά, η μη συνειδητοποίηση του κεφαλαιοκράτη ότι το κέρδος του προκύπτει από την παραγωγική διαδικασία, και όχι από τη διαδικασία της αγοραπωλησίας των εμπορευμάτων κάτω και πάνω από την αξία τους, θεωρώντας ότι έχει πληρώσει την εργασία στο ακέραιο της, η αντιπαράθεσή του με τον εργάτη στο εσωτερικό της μισθωτής σχέσης αποτελεί εξίσου προϊόν αλλοτρίωσης. Με τη διαφορά

ότι σε αυτήν την αλλοτρίωση, ο κεφαλαιοκράτης βρίσκεται σε καθεστώς ελευθερίας, ενώ ο εργάτης βρίσκεται σε καθεστώς μισθωτής δουλείας (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Όπως έχει προαναφερθεί, κατά τη μισθωτή σχέση ο εργάτης λαμβάνει τον εργατικό μισθό ως αντίτιμο της προσφοράς της εργασίας για μία συγκεκριμένη εργασιακή ημέρα. Κατά αυτόν τον τρόπο ο εργατικός μισθός παρουσιάζεται ως πληρωμή ολόκληρης της εργάσιμης ημέρας του εργάτη. Γνωρίζουμε όμως, ότι η εργάσιμη ημέρα του εργάτη διακρίνεται σε ένα τμήμα πληρωμένης και σε ένα τμήμα απλήρωτης εργασίας. Το πληρωμένο τμήμα της εργασίας προκύπτει από την πληρωμή της ανταλλακτικής αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», ενώ το απλήρωτο τμήμα προκύπτει από την μη πληρωμή της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, κατά το οποίο η εργασία εμφανίζεται ως ζωντανή δραστηριότητα, ως λειτουργία και υποκείμενο παραγωγής οικονομικών αξιών και πλούτου.

Ωστόσο, αναφέρεται το εξής: «*Επιπλέον, η πραγματική κίνηση του εργατικού μισθού αναδεικνύει φαινόμενα τα οποία είναι σαν να αποδεικνύουν ότι δεν πληρώνεται αξία της εργασιακής δύναμης, αλλά η αξία της λειτουργίας της, της ίδιας της εργασίας. Τα φαινόμενα αυτά μπορούμε να τα αναγάγουμε σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Πρώτον: μεταβολή του εργατικού μισθού με μεταβαλλόμενη διάρκεια της εργάσιμης ημέρας. Θα μπορούσε κανείς εξίσου καλά να συμπεράνει ότι δεν πληρώνεται η αξία της μηχανής αλλά η αξία του χειρισμού της, διότι κοστίζει περισσότερο να μισθώσει κανείς μία μηχανή για μία εβδομάδα παρά για μία ημέρα. Δεύτερον: η ατομική διαφορά στους εργατικούς μισθούς διαφορετικών εργατών οι οποίοι επιτελούν την ίδια λειτουργία. Αυτή η ατομική διαφορά απαντά, χωρίς να δίνει αφορμή για αυταπάτες, και στο σύστημα της δουλείας, όπου πωλείται η ίδια η εργασιακή δύναμη τελείως ανυπόκριτα χωρίς τσιριμόνιες. Απλώς, το πλεονέκτημα μιας εργασιακής δύναμης που βρίσκεται πάνω από το μέσο όρο ή το μειονέκτημα μιας εργασιακής δύναμης που βρίσκεται κάτω από το μέσο όρο επιβαρύνει στο δουλοκτητικό σύστημα τον ίδιο το δουλοκτήτη, ενώ στο σύστημα της μισθωτής εργασίας επιβαρύνει τον ίδιο τον εργάτη, διότι η εργασιακή δύναμή του στη μία περίπτωση πωλείται από αυτόν και στην άλλη από ένα τρίτο πρόσωπο» (Μαρξ, 2016, σελ. 501, παρ.3).*

Στο απόσπασμα που προηγήθηκε διακρίνονται δύο ξεχωριστές κατηγορίες, κατά τις οποίες ο εργατικός μισθός, φαίνεται σαν πληρωμή της λειτουργίας της

εργασιακής δύναμης, δηλαδή της ζωντανής δραστηριότητας του εργάτη. Έως τώρα τα όρια της εργάσιμης ημέρας τα υποθέταμε ως δεδομένα. Ωστόσο, παρατείνοντας τη μέρα εργασίας ο κεφαλαιοκράτης μπορεί να πληρώνει υψηλότερο μισθό εργασίας και όμως να κατεβάζει την αξία της εργασίας, αν η αύξηση του μισθού δεν αντιστοιχεί στο μεγαλύτερο ποσό εργασίας που ξεζουμίστηκε και στη γρήγορη φθορά της εργατικής δύναμης που προκλήθηκε με αυτόν τον τρόπο (Μαρξ, 2019, σελ.66).

Όπως αναφέρεται αυτό μπορεί να γίνει και με άλλο τρόπο: *«Οι αστοί στατιστικοί θα σας πουν, λ.χ., ότι ανέβηκε ο μέσος μισθός των οικογενειών των εργοστασιακών εργατών στο Λαγκασίρ. Ξεχνούν όμως ότι εκτός από την εργασία του άντρα, του αρχηγού της οικογένειας, ρίχνονται τώρα κάτω από τις ρόδες του Τζαγκερνάουτ του κεφαλαίου και η γυναίκα του και ίσως τρία ως τέσσερα από τα παιδιά του, και ότι η ύψωση του συνολικού μισθού της εργασίας δεν ανταποκρίνεται καθόλου στη συνολική υπερεργασία που ξεζουμίζεται από όλη την οικογένεια»* (Μαρξ, 2019, σελ.66, παρ.2).

Υπό την παραπάνω οπτική, με σύγχρονους όρους, η μεταβολή του εργατικού μισθού ως ακόλουθο της μεταβαλλόμενης διάρκειας της εργάσιμης ημέρας, αποτελεί μία μέθοδο, αφενός ελαχιστοποίησης του εργοδοτικού-κεφαλαιοκρατικού κόστους και αφετέρου, μία επιπρόσθετη συγκεκαλυμμένη προσπάθεια άντλησης της υπεραξίας που παράγει ο εργάτης. Ένα επιχείρημα που επιβεβαιώνει τις δύο παραπάνω συνιστώσες έγκειται στο ότι ο εργάτης πληρώνεται για την αξία του χειρισμού του πάνω στην μηχανή, γεγονός που συμφέρει το κεφάλαιο. Και αυτό διότι, είναι πιο φθηνό να πληρώνεις τον εργάτη, παρά να πληρώνεις τα εβδομαδιαία έξοδα συντήρησης της μηχανής.

Η περίπτωση κατά την οποία, οι εργατικοί μισθοί των εργατών είναι διαφορετικοί, παρά το γεγονός ότι οι εργάτες επιτελούν την ίδια λειτουργία, μπορεί να θεωρηθεί ως προέκταση του προηγούμενου συλλογισμού που τέθηκε αναφορικά με τη μεταβολή του εργατικού μισθού μέσα από τη μεταβαλλόμενη διάρκεια της εργάσιμης ημέρας, αποσκοπώντας στην επίτευξη της διαρκούς τάσης του κεφαλαίου να αυξάνεται. Πιο συγκεκριμένα, όπως έχουμε ήδη προαναφέρει ο εργάτης οφείλει να πουλά σε καθεστώς ελευθερίας ο ίδιος την εργασιακή του δύναμη. Κατά αυτόν τον τρόπο η προαναφερθείσα αυτή ελευθερία του εργάτη δύναται να αλλοιωθεί, και να μετατραπεί σε εκούσια δέσμευσή του από τον κεφαλαιοκράτη, μέσα από την παροχή σε αυτόν ενός κινήτρου.

Και το κίνητρο της δέσμευσης του εργάτη από τον κεφαλαιοκράτη, καλλιεργείται μέσα από τη δυνατότητα καταβολής σε αυτού υψηλότερου ή χαμηλότερου μισθού. Το παραπάνω κίνητρο, προσδίδει στο χαρακτήρα της μισθωτής σχέσης την ιδιότητα της εξαρτημένης σχέσης, η οποία εδράζεται στην εκούσια και όχι καταναγκαστική εργασία του εργάτη, αποτελώντας και μία προσπάθεια δημιουργίας μίας ψευδαίσθησης περί δικαίου, ελλοχεύοντας υποχθόνια την προώθηση της εντατικοποίησης της ίδιας της εργασίας. Για αυτόν τον λόγο, χρησιμοποιείται και η σύγκριση μεταξύ του δουλοκτητικού συστήματος και του συστήματος της μισθωτής σχέσης, ως μορφών εμφάνισης.

Στο δουλοκτητικό σύστημα η προσφορά της εργασιακής δύναμης πάνω ή κάτω από το μέσο όρο που χρειάζεται για τη διαιώνισή της μέσα από την αναπαραγωγή του «εκφραστή» της, βλάπτει τον ίδιο τον δουλοκτήτη. Η εργασιακή δύναμη ανήκει αποκλειστικά και μόνο στον δουλοκτήτη, και εκφραζόταν μέσα από την εργασία των δούλων του, οι οποίοι αποτελούσαν υποκείμενα ιδιοκτησίας του. Κατά αυτόν τον τρόπο η ύπαρξη της εργασιακής δύναμης πάνω ή κάτω από το μέσο όρο που χρειάζεται για την αναπαραγωγή της βλάπτει τον ίδιο το δουλοκτήτη έμμεσα, μέσα από το άμεσο βλάψιμο των υποκειμένων ιδιοκτησίας του, δηλαδή των δούλων.

Στο σύστημα της μισθωτής σχέσης βλάπτει τον ίδιο τον εργάτη, γιατί κατά την πρώτη πράξη της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, η εργασιακή δύναμη πωλείται από τον ίδιο τον εργάτη, ως ιδιοκτησία του, ενώ κατά τη δεύτερη πράξη της ανταλλαγής η εργασιακή δύναμη πωλείται από τρίτο πρόσωπο, από το «πρόσωπο» που έχει αφομοιώσει την αξιογενετική της ιδιότητα, ενσωματώνοντάς την στο εσωτερικό του ως κατηγορημά του. Και το πρόσωπο αυτό δεν είναι άλλο από το κεφάλαιο. Η εσωτερίκευση της εργασιακής δύναμης από το κεφάλαιο και η ενσωμάτωση στο εσωτερικό του ως κατηγορήματος, αναδεικνύει το ψεύδος της ιδιοκτησίας του εργάτη στο εμπόρευσμά του «εργασιακή δύναμη», και φανερώνει τη σχέση της ταξικής εκμετάλλευσης, που γίνεται αντιληπτή στη διαμορφωμένη πλέον σχέση της μισθωτής δουλείας-εξάρτησης.

Εν κατακλείδι, η διαφορετική διαβάθμιση των μισθών ανάμεσα σε εργάτες που επιτελούν την ίδια λειτουργία, ίσως αποτελεί ένα εργαλείο με αμιγώς ιδεολογικό πρόσημο. Πιο συγκεκριμένα, το διαφορετικό μέγεθος που δύναται να λάβει ο μισθός κυρίως για κατηγορίες εργατών που επιτελούν την ίδια εργασία, λειτουργεί ως μέσο

κατακερματισμού των ενιαίων συμφερόντων της εργατικής τάξης, διαμορφώνοντας στο εσωτερικό της κοινωνικούς αυτοματισμούς, οι οποίοι λειτουργούν ως τροχοπέδη στην προώθηση των συλλογικών διεκδικήσεων. Κατά αυτόν τον τρόπο, διαμορφώνονται εργάτες δύο ταχυτήτων, δηλαδή εργάτες που παρά το γεγονός ότι εκπληρώνουν την ίδια λειτουργία, λαμβάνουν διαφορετικές αμοιβές, μικρότερες και μεγαλύτερες.

Η διάκριση αυτή, εξατομικεύει την ύπαρξή τους ως δρώντων υποκειμένων, μέσα από την εξατομίκευση των συμφερόντων τους, τα οποία πλέον φαίνονται ως αντικρουόμενα. Κατά αυτόν τον τρόπο, η εργατική τάξη απεικονίζεται ως μία τάξη αντικρουόμενων συμφερόντων, χωρίς να τονίζεται ο πυρήνας που την ενώνει. Και ο πυρήνας αυτός δεν είναι άλλος από την προσφορά της εργασιακής της δύναμης αντί ενός αντιτίμου, που είναι σαφώς αξιακά μικρότερο από το αξιακό προϊόν το οποίο παράγει. Πιο συγκεκριμένα, ο πυρήνας της ένωσής των συμφερόντων της εργατικής τάξης, τίθεται μέσα από την υποχρέωσή της για να επιβιώσει, να λάβει μέρος στη μισθωτή σχέση, εντός της οποίας υποκρύπτεται η ταξική εκμετάλλευση, μετατρέποντας την πλέον από μισθωτή σχέση σε μισθωτή δουλεία.

5.4 Συμπεράσματα κεφαλαίου

Στο παρών κεφάλαιο εξετάσαμε τη μετατροπή της αξίας της εργασιακής δύναμης σε εργατικό μισθό, εξετάζοντας τη μετάβαση από τη σφαίρα της παραγωγής στη σφαίρα της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών. Το παραπάνω, αποτελεί μία προσπάθεια, αναζήτησης των όρων εκείνων, οι οποίοι διαμορφώνονται εντός της σφαίρας της παραγωγής και καθορίζουν τη λειτουργία της διαδικασίας της κυκλοφορίας, μέσα από την υπαγωγή της παραγωγικής διαδικασίας στην ανταλλακτική διαδικασία του πεδίου της κυκλοφορίας των οικονομικών αξιών.

Κατά αυτόν τον τρόπο επαναπροσδιορίζεται η πρώτη πράξη της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, καθώς η ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» εμφανίζεται πλέον ως εργατικός μισθός. Ο εργατικός μισθός λαμβάνει τους εξής προσδιορισμούς: α) προσδιορίζεται ως τιμή της εργασίας και β) παρουσιάζεται ως «αξία της εργασίας». Στο σημείο αυτό, γίνεται αντιληπτή η στρεβλή έκφραση «αξία της εργασίας». Η χρήση του όρου «αξία της εργασίας» στοχεύει στην ανάδειξη των αντιφάσεων εντός του πλαισίου της μισθωτής σχέσης. Εάν η εργασία ήταν εμπόρευμα, θα ονομαζόταν εμπόρευμα και όχι εργασία.

Η ύπαρξη του εργατικού μισθού, ανάγεται ως μία αναγκαία και ψευδή μορφή εμφάνισης της ανταλλακτικής αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», ενώ παράλληλα ορίζεται ως τιμή, ως το αντίτιμο για την εκπλήρωση μιας δραστηριότητας, της εργασίας. Μέσα από τους τέσσερις προσδιορισμούς που έχουν αποδοθεί στον εργατικό μισθό, γίνεται αντιληπτή η ταύτιση της έννοιας «αξία της εργασίας» με την έννοια «αξία της εργασιακής δύναμης». Η ταύτιση αυτή, ακυρώνει την αξία της εργασιακής δύναμης όπως έχει γίνει αντιληπτή στα προηγούμενα κεφάλαια. Η παραπάνω ακύρωση αποτελεί το όχημα, με το οποίο αναδεικνύεται το ψεύδος και η αναγκαιότητα που προσδιορίζεται στις μορφές εμφάνισης που λαμβάνουν χώρα στη σχέση ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Σύμφωνα με το παραπάνω, δίνονται στη μαρξική κριτική δύο κατευθύνσεις: α) στην πρώτη, ως κριτικής στην πολιτική οικονομία και β) στη δεύτερη, ως κριτική της πολιτικής οικονομίας.

Συνεχίζοντας, εστιάζοντας στην έκφραση «αξία της εργασίας» ως μορφής εμφάνισης, γίνεται αντιληπτό τόσο το ψεύδος όσο και η αναγκαιότητα που προσδιορίζει την ύπαρξη της μορφής αυτής. Το ψεύδος της αξίας της εργασίας, φανερώνεται μέσα από τη μετατροπή της στο αντίθετό της, δηλαδή ως μη-αξίας. Η

αναγκαιότητα του ψεύδους αυτού, έγκειται στο έναυσμα για την ανάδειξη του ρόλου που διαδραματίζουν οι παραγωγικές σχέσεις, δηλαδή οι μηχανισμοί από τους οποίους το ψεύδος αυτό προέρχεται.

Προς την ίδια κατεύθυνση, η ανορθολογικότητα και η αντινομία που γίνονται αντιληπτές στο εσωτερικό της έννοιας «αξία της εργασίας», έχουν ως στόχο τα εξής: α) το διαχωρισμό του αξιακού προϊόντος από την αξία της εργασιακής δύναμης, και β) τη φανέρωση της νομιμοποίησης της ταξικής εκμετάλλευσης μέσω της απόκρυψης των παραγωγικών σχέσεων, εμφανίζοντας την υπερεργασία ή την απλήρωτη εργασία ως πληρωμένη. Εάν η έκφραση «αξία της εργασίας» ήταν ορθολογική, τότε δεν θα υπήρχε κεφάλαιο, και αυτό διότι η πληρωμή της εργασίας στην αξία της δεν επιτρέπει ούτε τη συντήρηση, αλλά ούτε και την επέκταση του κεφαλαίου.

Συνεπώς, η ταξική εκμετάλλευση πλέον παρουσιάζεται με όρους επιφάνειας, έξω από τη σχέση της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Κατά αυτόν τον τρόπο η μισθωτή σχέση ως μορφή εμφάνισης, παρουσιάζεται ανεστραμμένα. Από εκεί που προσδιοριζόταν ως σχέση ισότητας, ελευθερίας, ισάξιας αγοραπωλησίας εμπορευμάτων, πλέον προσδιορίζεται στο αντίθετό της, και παράλληλα δημιουργεί κανόνες που καθορίζουν τη λειτουργία της, μέσα από την υπαγωγή της στο δικαϊκό σύστημα. Τα προαναφερθέντα, επαναπροσδιορίζουν πλέον την «επιφάνεια», δηλαδή την απεικόνιση της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο της παραγωγής, φέρνοντας ξανά στο προσκήνιο την πρώτη πράξη της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, κατά την οποία αποκρύπτεται το αξιογενετικό στοιχείο της εργασίας, ως αποτέλεσμα του ανορθολογικού τρόπου που αυτή προσεγγίζεται ως «αξία της εργασίας». Κατά τα παραπάνω, η μισθωτή σχέση λαμβάνει πλέον πιο σύνθετα χαρακτηριστικά.

Από την άλλη μεριά, στο βαθμό που η μισθωτή σχέση εκλαμβάνεται ως μία απλή σχέση άμεσης ανταλλαγής, παράγονται ψευδείς και αναγκαίες μορφές συνείδησης, οι οποίες εντάσσουν τον εργάτη και τον κεφαλαιοκράτη σε μία σχέση κυρίου και δούλου. Αυτές οι ψευδείς και αναγκαίες μορφές συνείδησης γίνονται αντιληπτές, τόσο στη σκοπιά του εργάτη, όσο και στη σκοπιά του κεφαλαιοκράτη, διαμορφώνοντας ένα πεδίο αντιπαράθεσης. Για τον εργάτη η μη συνειδητοποίηση ότι η εργάσιμη ημέρα του, διακρίνεται σε ένα τμήμα πληρωμένης και σε ένα τμήμα απλήρωτης εργασίας, καθιστά την αντιπαράθεσή του ως προϊόν αλλοτρίωσης, μέσα

από την αφαίρεση στην αντιπαράθεση αυτή των χωρισμών που τον απέκοψαν από τις συνθήκες της αναπαραγωγής του, με αποτέλεσμα να τους νομιμοποιεί και να τους αποδέχεται. Από την άλλη οπτική, η αντιπαράθεση του κεφαλαιοκράτη, που ανάγεται στο ότι το κέρδος του προέρχεται μέσα από την πώληση και την αγορά των εμπορευμάτων πάνω και κάτω από την αξία τους, και όχι από τη μη πληρωμή ενός τμήματος της εργασιακής ημέρας του εργάτη, αποτελεί επίσης προϊόν αλλοτρίωσης. Με τη διαφορά όμως ότι ο κεφαλαιοκράτης στην αλλοτριωμένη αυτή διάσταση είναι ελεύθερος, ενώ ο εργάτης μισθωτός δούλος.

6. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα εργασία, εξετάσαμε τη σχέση της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, η οποία λαμβάνει τη μορφή της μισθωτής σχέσης, στο εσωτερικό της οποίας συντελούνται δύο πράξεις ανταλλαγής. Κατά την πρώτη πράξη της ανταλλαγής, ο εργάτης προσφέρει τα εμπόρευμα «εργασιακή δύναμη» στον κεφαλαιοκράτη, αντί ενός χρηματικού αντιτίμου. Κατά τη δεύτερη πράξη της ανταλλαγής, ο κεφαλαιοκράτης παίρνει ως αντάλλαγμα την εργασία του εργάτη, την εργασία ως δραστηριότητα με αξιογενετική ιδιότητα. Η λήψη αυτή από τη μεριά του κεφαλαιοκράτη ολοκληρώνει τις δύο πράξεις ανταλλαγής που λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό τη μισθωτής σχέσης.

Η σχέση αυτή, αποτελεί αποτέλεσμα δύο μετατροπών: α) της μετατροπής του χρήματος σε κεφάλαιο και β) της μετατροπής της αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» σε εργατικό μισθό. Στην πρώτη μετατροπή εμπεριέχεται η πρώτη πράξη της ανταλλαγής και εξετάζεται η μετάβαση από τη σφαίρα της κυκλοφορίας στη σφαίρα της παραγωγής. Στη δεύτερη μετατροπή, εξετάζεται η μετάβαση από τη σφαίρα της παραγωγής και πάλι στη σφαίρα της κυκλοφορίας, με τη διαφορά ότι κατά τη μετατροπή αυτή, οι δύο πράξεις της ανταλλαγής φαίνονται πλέον ως ολοκληρωμένες.

Σε πρώτο επίπεδο, αναφορικά με την ανάλυση της μετατροπής του χρήματος σε κεφάλαιο, γίνονται εμφανή δύο αιτήματα. Το πρώτο αίτημα, φέρει, τη διατήρηση των οικονομικών μορφών που αναπτύχθηκαν κατά την απλή κυκλοφορία, και τη διατήρηση της ισχύς της αρχής της «ανταλλαγής των ισοδύναμων», δηλαδή της πώλησης και της αγοράς των εμπορευμάτων στην αξία τους, σηματοδοτώντας και τα όρια της κυκλοφορίας. Το δεύτερο αίτημα, αφορά τη μετατροπή των ορίων αυτών σε όρους της κυκλοφορίας. Τα προαναφερθέντα όρια της κυκλοφορίας συμπεκνώνουν μία διπλή αντίφαση που δικαιολογείται αφενός, μέσα από την αγοραπωλησία των εμπορευμάτων στην αξία τους και αφετέρου, από τη διατήρηση της ύπαρξης της χρηματικής μορφής του κεφαλαίου, ως υποκειμένου παραγωγής οικονομικών αξιών και αυτοαξιοποιούμενης αξίας.

Το κεφάλαιο ορίζεται ως ενότητα χρήματος και εμπορεύματος, ενώ στη χρηματική του έκφραση λογίζεται ως η πιο ολοκληρωμένη μορφή του χρήματος. Το ίδιο το χρήμα, λαμβάνει διαφορετικές ιδιότητες, ανάλογα με το επίπεδο της κυκλοφορίας στο οποίο βρίσκεται. Στην εμπορευματική κυκλοφορία αποτελεί απλά

ένα μέσο ανταλλαγής, το οποίο ενώνει τους συμβαλλόμενους διαφορετικούς εμπορευματοκατόχους και εξαφανίζεται. Στη χρηματική κυκλοφορία, όταν το χρήμα αρχίζει και αποκτά τη μορφή γενικού ισοδύναμου των ανταλλαγών, μίας δηλαδή γενικής μορφής ύπαρξης της αξίας δεν εξαφανίζεται, αλλά μέσα από την κίνησή του διατηρείται και επεκτείνεται, με αποτέλεσμα να μετατρέπεται σε κεφάλαιο. Εάν δεν επεκτεινόταν αντί για γενική μορφή ύπαρξης της αξίας θα αποτελούσε νεκρικό απολίθωμα. Κατά αυτόν τον τρόπο, μέσα από την κίνηση της αυτοαξιοποίησης που ακολουθεί το χρήμα για να έχει τη δυνατότητα να αποτελεί γενική μορφή ύπαρξης της αξίας, κι εφόσον, το χρήμα αποτελεί γενική μορφή ύπαρξης της αξίας, παρουσιάζεται η αξία ως ένα αυτόνομο υποκείμενο το οποίο μεταβάλλει το μέγεθός της, μέσα από τη μορφή που λαμβάνει αυτή η ίδια στο χρήμα.

Κι εφόσον, το χρήμα μέσα από την κίνησή του βρίσκει την πιο ολοκληρωμένη μορφή του στο κεφάλαιο, η αξία λαμβάνει πλέον και τη μορφή του κεφαλαίου, προσδίδοντας πλέον στο κεφάλαιο την ιδιότητα του υποκειμένου της παραγωγής των οικονομικών αξιών και εκπροσώπου όλων των εμπορευμάτων, αναπροσδιορίζοντας παράλληλα τη διαδικασία της κυκλοφορίας σε διαδικασία αξιοποίησης. Το κεφάλαιο εφόσον ενέχει στο εσωτερικό του το χρήμα, έχει καρπωθεί και την ιδιότητα που λαμβάνει το ίδιο το χρήμα να επεκτείνεται. Για να καταστεί εφικτή η διατήρηση και η προέκταση του κεφαλαίου, πρέπει να βρεθεί ένα εμπόρευμα το οποίο όπως και το κεφάλαιο, να έχει τη δυνατότητα να παράγει αξία και να είναι αξία. Και για να επιτευχθεί το προαναφερθέν, πρέπει το εμπόρευμα αυτό, να μην προσδιορίζεται από την αξιακή υπόσταση της αντικειμενοποιημένης εργασίας που προσδιορίζει όλα τα άλλα εμπορεύματα, των οποίων γενικός εκπρόσωπος είναι το κεφάλαιο.

Με άλλα λόγια, για τη μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο, είναι απαραίτητο να βρεθεί ένα εμπόρευμα το οποίο, θα δημιουργεί αξία και για να δημιουργεί αξία, πρέπει να είναι αξία. Και το εμπόρευμα αυτό δεν είναι άλλο, από τη χρηστική αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», τη ζωντανή και παραγωγική δηλαδή εργασία. Την εργασία ως δραστηριότητα, ως αξιογενετικό στοιχείο, με την ιδιότητα να γεννά αξία. Συνεπώς, η μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο, δεν συμβαίνει αυτοτελώς από την κίνηση του χρήματος που αυξάνει συνεχώς την αξία του και μετατρέπεται σε κεφάλαιο. Η μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο, επιτυγχάνεται κατά την πρώτη πράξη της ανταλλαγής (X-E) ανάμεσα σε κεφάλαιο και εργασία, που ανάγεται στην ανταλλαγή του χρήματος με τη χρηστική αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη».

Έτσι, εάν εξετασθεί η σχέση μεταξύ του χρήματος και της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», προκύπτει ότι μέσα από την ιδιογενή χρηστική αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, το κεφάλαιο στη χρηματική του μορφή, δύναται να διατηρηθεί και να αυξηθεί, εκπληρώνοντας την τάση του να αυξάνεται ως η πιο ολοκληρωμένη μορφή του χρήματος. Κατά αυτόν τον τρόπο, η αξιακή μεταβολή του χρήματος που μεταφράζεται μέσα από την ύπαρξη της χρηματικής έκφρασης του κεφαλαίου, δεν προέρχεται αποκλειστικά από την κίνηση που διαδραματίζει το χρήμα για να αυξάνεται και να αποτελεί γενικό ισοδύναμο ή γενική μορφή ύπαρξης της αξίας. Η αξιακή μεταβολή προέρχεται από την ανταλλαγή του χρήματος και της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», η οποία επιτρέπει στο κεφάλαιο ως οικονομική μορφή να συντηρείται και να προεκτείνεται.

Σε συνδυασμό με τα προαναφερθέντα, με την εμφάνιση του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» στη σφαίρα της κυκλοφορίας, αναπροσδιορίζεται το εύρος των οικονομικών μορφών που εντάσσονται στην τελευταία. Στον ορίζοντα των αξιών, εκτός από το χρήμα, το εμπόρευμα και το κεφάλαιο, εισέρχεται και η χρηστική αξία του εμπορεύματος της εργασιακής δύναμης, από την κατανάλωση της οποίας πηγάζει η αξιακή μεταβολή στο κύκλωμα $X-E-X'$. Μέσα από την κατανάλωση της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», δίνεται η δυνατότητα στο κεφάλαιο να διατηρείται και να πολλαπλασιάζεται εντός της κυκλοφορίας, γεγονός το οποίο φαίνεται να απαντά στις ερωτήσεις που εγείρονται σχετικά με την προέλευση της αξιακής μεταβολής του χρήματος, και τη μετατροπή του σε κεφάλαιο.

Προς την ίδια κατεύθυνση, το κεφάλαιο δεν προσδιορίζεται μόνο κατά τη χρηματική του μορφή, δηλαδή ως αξία η οποία δημιουργήθηκε μέσα από την εγγενή ιδιότητα της αξίας του χρήματος να αυτοαξιοποιείται και συνεπώς να διατηρείται και να προεκτείνεται. Το κεφάλαιο, εμφανίζεται ως το αποτέλεσμα της ενότητας χρήματος και κεφαλαίου, όπου για τη διατήρηση της ύπαρξης και του πολλαπλασιασμού του, δίνεται έμφαση στο ρόλο που διαδραματίζει η διαδικασία της ανταλλαγής μεταξύ του κεφαλαίου και της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» κατά την πρώτη πράξη ανταλλαγής ($X-E$), κατά την οποία καταβάλλεται στον εργάτη η ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη».

Κατά το προαναφερθέν, γίνεται αντιληπτό πως η σχέση της ανταλλαγής των ισοδύναμων εξακολουθεί και υφίσταται, παρά την εμφάνιση της εργασιακής δύναμης

στο πεδίο της κυκλοφορίας. Με άλλα λόγια, η αύξηση της αξίας δεν πηγάζει μέσα από την ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη». Αντίθετα, προέρχεται από τη χρηστική αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», η οποία ανταλλάσσεται με το κεφάλαιο. Τέλος, η χρηστική αξία ως υλικό στοιχείο των εμπορευμάτων δεν εξαφανίζεται, δεν αφαιρείται στο εμπόρευμα της εργασιακής δύναμης. Αντιθέτως, η κατανάλωσή της χρηστικής αξίας της εργασιακής δύναμης, που προϋποθέτει την ανταλλαγή της με κεφάλαιο, πλέον σηματοδοτεί βασικό όρο λειτουργίας της διαδικασίας της κυκλοφορίας-αξιοποίησης.

Τα όρια του πεδίου της κυκλοφορίας, προϋποθέτουν τη μετάβαση από τη σφαίρα της παραγωγής στη σφαίρα της κυκλοφορίας, στην οποία τα όρια αυτά μετατρέπονται σε όρους που γίνονται κατανοητοί με μεγαλύτερη σαφήνεια μέσα από τις προϋποθέσεις της αγοράς και της πώλησης του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν παρουσιάζουν αντιφάσεις στο εσωτερικό τους. Ο συνδυασμός του πρώτου όρου αγοράς και πώλησης του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», όπου η κεφαλαιοκρατική κοινωνία φαίνεται εξατομικευμένη με κοινωνικά υποκείμενα ίσα ελεύθερα και κατόχων ιδιοκτησίας, και του δεύτερου όρου, όπου διακρίνεται η εξαντικευμένη από τη ζωντανή εργασία, εξατομικεύοντας τον εργάτη ως ένα ιδιαίτερο είδος εμπορευματοκάτοχου και επιτρέποντας στην εργασιακή δύναμη να λάβει άλλοτε το ρόλο υποκειμένου και άλλοτε το ρόλο αντικειμένου των οικονομικών αξιών, εγκολπώνει ορισμένες αντιφάσεις.

Αντιφάσεις, που φθάνουν στο απόγειό τους μέσα από το αντιφατικό νόημα που λαμβάνει η ελευθερία, κατά την οποία ο εργάτης πρέπει να είναι ελεύθερος από όποια σχέση εξάρτησης δεν απορρέει από την ανταλλαγή μεταξύ του κεφαλαίου και της εργασίας, σχετικοποιώντας τον πρώτο όρο ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, χωρίς παράλληλα να τον αναιρεί. Η παραπάνω αντίφαση, δικαιολογείται μέσα από την ύπαρξη δύο διαφορετικών πραγματικοτήτων που είναι αντιφατικές, από τη στιγμή που και οι δύο υπάρχουν. Προς την ίδια συλλογιστική, οι αντιφάσεις αυτές εκλαμβάνονται ως αναγκαίοι όροι της ανταλλαγής των εμπορευμάτων, αποτελώντας δομικό στοιχείο των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών και των σχέσεων που πηγάζουν από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο της παραγωγής.

Οι προαναφερθείσες αντιφάσεις του πεδίου της κυκλοφορίας, ξεπερνούνται μέσα από τη διάσταση της ιστορικότητας που χρησιμοποιείται από τη μαρξική κριτική,

κατά την οποία αναδεικνύονται τα ιστορικά όρια δυνατότητας των εννοιών, μέσα από τη γραμμική και διαλεκτική έκθεση και ανάπτυξή τους, προκειμένου να τονιστεί ο σημαντικότερος ρόλος του κεφαλαιοκρατικού τρόπου της παραγωγής στη δημιουργία των αντιφατικών αυτών σχέσεων στο πεδίο της κυκλοφορίας. Ουσιαστικά, η κίνηση που ακολουθούν οι μαρξικές έννοιες «παίρνει τροφή» από τις αντιφάσεις, που γίνονται αντιληπτές κατά τη σχέση κεφαλαίου και εργασίας, οι οποίες δικαιολογούν την παρουσία τους, μέσα από τον τρόπο που ορίζεται η αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» κατά την αγορά και την πώλησή του.

Ενώ αρχικά, η αξία της εργασιακής δύναμης παρουσιάζεται ότι ορίζεται από το χρόνο που είναι αναγκαίος για την παραγωγή της ως ειδικού είδους εμπορεύματος, εξατομικεύοντας παράλληλα τον εργάτη ως μεμονωμένο-ιδιαιτέρο εμπορευματοκάτοχο, στη συνέχεια στον ορισμό αυτό προστίθεται ότι η αξία της εργασιακής δύναμης ορίζεται από μια αναγκαία μάζα εμπορευμάτων που επιτρέπουν στον εργάτη να συντηρείται στην κανονική βιοτική του κατάσταση. Η «κανονικότητα» αυτή, επιχειρείται να εξηγηθεί από τη χρήση μιας αντιδιαστολής, η οποία παραθέτει το κατώτατο όριο το οποίο μπορεί να κινηθεί η αξία της εργασιακής δύναμης, αναδεικνύοντας το πυρήνα του μαρξικού υλισμού κατά τον οποίο η ποιότητα στοιχειοθετεί την ποσότητα. Πιο συγκεκριμένα, η ποιότητα του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» δύναται να μεταβάλλει την αξία του ως μεταβλητό μέγεθος, δηλαδή την ποσότητά του.

Για τον λόγο αυτό, ο Μαρξ επισημαίνει το περίφημο ιστορικό και ηθικό στοιχείο το οποίο επαναδιατυπώνει τον ορισμό της αξίας της εργασιακής δύναμης μέσα από την ύπαρξη δύο κανονιστικών στοιχείων. Το πρώτο κανονιστικό στοιχείο, αφορά τη δυνατότητα του εργάτη ως ιδιαίτερου εμπορευματοκάτοχου να δικαιώνεται, κατατάσσοντάς τον με αυτόν τον τρόπο σε μία «ιδιαιτέρη» ομάδα-κοινωνική τάξη, ενώ το δεύτερο κανονιστικό στοιχείο αφορά την εκπαίδευση του εργάτη, προσδίδοντάς του την κατάλληλη δεξιοτεχνία που απαιτεί το κεφάλαιο. Με την παρουσία των δύο αυτών κανονιστικών στοιχείων, η αξία της εργασιακής δύναμης επαναπροσδιορίζεται, με αποτέλεσμα να καθορίζεται πλέον από τα μέσα συντήρησης που απαιτούνται για την παραγωγή, τη διατήρηση, την ανάπτυξη και τη διαίωσή της.

Μέσα από τη χρήση των κανονιστικών αυτών στοιχείων, παρουσιάζονται οι όροι και οι προϋποθέσεις της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, με τέτοιο τρόπο όπου

αναδεικνύεται ο ταξικός της χαρακτήρας, ο οποίος γίνεται περισσότερο αντιληπτός κατά τη δεύτερη πράξη της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, εκεί όπου η χρηστική αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» καταναλώνεται από το ίδιο το κεφάλαιο, μετατρέποντάς την σε κατηγορημά του καρπώνοντας παράλληλα την ιδιότητά της να γεννά αξία, να αποτελεί δηλαδή υποκείμενο της παραγωγής των οικονομικών αξιών. Συνεπώς, τα όρια της κυκλοφορίας, τα οποία τίθενται και ως όροι ή προϋποθέσεις της γίνονται αντιληπτά κατά την παραγωγική διαδικασία. Κατά αυτόν τον τρόπο, η δεύτερη πράξη της ανταλλαγής, φανερώνει τον τρόπο που παράγεται η υπεραξία, και ο οποίος εξηγείται μέσα από την υπαγωγή του υλικού στοιχείου, δηλαδή της παραγωγικής εργασίας ως εργασιακής διαδικασίας στο μορφικό στοιχείο, δηλαδή στη διαδικασία της αξιοποίησης, η οποία λαμβάνει χώρα εντός του πεδίου της κυκλοφορίας.

Η κίνηση αυτή του υλικού προς το μορφικό στοιχείο, είναι αναγκαία για να κατανοηθεί η δομή του κεφαλαιοκρατικού τρόπου της παραγωγής, στο εσωτερικό του οποίου αναπαράγονται οι διακριτές παραγωγικές σχέσεις. Η υποχρέωση του εργάτη να πουλά την εργασιακή δύναμη που περιέχεται στη ζωντανή σωματικότητα του, κι όχι σε άλλα εμπορεύματα στα οποία έχει εξαντικειμενικευτεί η εργασία του, σε συνδυασμό με το ότι ο εργάτης οφείλει να είναι «ελεύθερος» από οποιαδήποτε άλλη σχέση που δεν απορρέει από τη σχέση ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, αποτελούν προϋποθέσεις, που λειτουργούν ως αποτελέσματα των διακεκριμένων παραγωγικών σχέσεων. Των σχέσεων, κατά τις οποίες πρώτον: 1) διακρίνεται η ζωντανή εργασία ως υποκείμενο γένεσής των οικονομικών αξιών από τα μέσα παραγωγής, τα οποία μετατρέπονται σε ιδιοκτησία του κεφαλαίου, και δεύτερον: 2) διακρίνεται η εργασία από το εργασιακό προϊόν, τα μέσα διαβίωσης τα οποία οι ίδιοι οι εργάτες παρήγαγαν και αφού χωρίστηκαν από αυτά, έχουν τη δυνατότητα να τα επανιδιοποιηθούν με την καταβολή σε αυτούς του εργατικού μισθού (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Προς την ίδια κατεύθυνση, 3) παρατηρείται η διάκριση της εργασίας από την παραγωγική διαδικασία, η οποία ως εργασιακή διαδικασία υπάγεται στη διαδικασία της αξιοποίησης, στην οποία το υποκείμενο της παραγωγής οικονομικών αξιών είναι το κεφάλαιο και όχι η εργασία, ως ζωντανή δραστηριότητα. Απόρροια του προαναφερθέντος γεγονότος, 4) είναι η διάκριση της εργασίας από τον ίδιο της τον εαυτό, η οποία δικαιολογείται κατά τη δεύτερη πράξη της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, στην οποία η ζωντανή εργασία καταναλώνεται από το ίδιο το

κεφάλαιο, και μετατρέπεται σε κατηγορημά του ως υποκειμένου παραγωγής των οικονομικών αξιών, αφού το ίδιο το κεφάλαιο έχει πλέον αφομοιώσει τις αξιογενετικές της ιδιότητες και ικανότητες (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο).

Συνδυαστικά με τις προαναφερθείσες διακρίσεις, γίνεται αντιληπτό ότι η κεφαλαιοκρατική κοινωνία εμφανίζεται ως μία κοινωνία εντός της οποίας κυριαρχούν δύο ασυμφιλίωτες κοινωνικές τάξεις. Κατά αυτόν τον τρόπο, το πεδίο της κυκλοφορίας που προσδιορίζεται από τα ηθικοπολιτικά θεμέλια της εξατομικευμένης κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, διαμορφώνουν μία «επιφάνεια», όπου η απεικόνισή της στη δομή βάθους παρουσιάζει τη μετατροπή της ελευθερίας σε μισθωτή δουλειά και τη μετατροπή της ισότητας σε σχέση εξάρτησης. Η μισθωτή δουλειά και οι σχέσεις εξάρτησης και εκμετάλλευσης, είναι απαραίτητοι όροι για να εμφανιστεί στην επιφάνεια της κυκλοφορίας, η κεφαλαιοκρατική κοινωνία ως κοινωνία ελευθερίας και ισότητας. Με αυτόν τον τρόπο, δίνεται η δυνατότητα στη μαρξική κριτική της πολιτικής οικονομίας να λάβει χαρακτηριστικά ιδεολογίας και να υποστηρίξει ότι το πεδίο της κυκλοφορίας στο οποίο λαμβάνει χώρα η «Εδέμ των φυσικών ανθρώπινων δικαιωμάτων» αποτελούν μια επιφάνεια, η οποία συμπυκνώνει ψευδείς αλλά και αναγκαίες μορφές εμφάνισης διακεκριμένων παραγωγικών σχέσεων, διαμορφώνοντας μία σχέση μεταξύ ψεύδους και αναγκαιότητας, η οποία οφείλει να αναζητηθεί για να κατανοηθεί στη σφαίρα της παραγωγής.

Η σχέση ψεύδους και αναγκαιότητας, αναδεικνύεται μέσα από την έκφραση «αξία της εργασίας», κατά την οποία η έννοια της αξίας έχει εξαφανιστεί, από τη στιγμή που όπως υποστηρίζεται, η εργασία δεν γίνεται να έχει καμία αξία, και πλέον παρουσιάζεται στο αντίθετό της, ως μη-αξία, ακυρώνοντας παράλληλα κατηγορίες οι οποίες έχουν γίνει αντιληπτές στο πεδίο της κυκλοφορίας όπως η αξία της εργασιακής δύναμης. Ως συνέχεια του προαναφερθέντος, η έκφραση «αξία της εργασίας», δεν αποτελεί μία στρεβλή και ψευδή διατύπωση που περιορίζεται στο ψεύδος της. Το ψεύδος αυτό είναι αναγκαίο να γίνει αποδεκτό, προκειμένου να επεκταθεί και η επέκτασή του αυτή θα δικαιολογηθεί μέσα από τη δυνατότητα του ψεύδους αυτού, να λαμβάνει τη μορφή ουσιωδών σχέσεων, δηλαδή των παραγωγικών σχέσεων.

Η προαναφερθείσα συλλογιστική, μαρτυρά τις δύο κατευθύνσεις που οφείλει να αναπτύξει η μαρξική κριτική. Την κατεύθυνση της κριτικής στην πολιτική οικονομία, αναδεικνύοντας το ψεύδος των μορφών συνείδησης που λαμβάνουν χώρα

στο πεδίο της κυκλοφορίας και την κατεύθυνση της κριτικής της πολιτικής οικονομίας, κατά την οποία επιχειρείται η ανάδειξη της αναγκαιότητας αποδοχής του ψεύδους των μορφών αυτών συνείδησης, προκειμένου να αναδειχθούν οι μηχανισμοί που το παράγουν. Προς την ίδια κατεύθυνση, καθήκον της μαρξικής κριτικής της πολιτικής οικονομίας, δεν είναι μόνο η ανάδειξη του ψεύδους των μορφών συνείδησης μέσα από τη χρήση των φανταστικών εκφράσεων που κάνει χρήση, αλλά η αναγνώριση της αναγκαιότητας των ψευδών αυτών φανταστικών εκφράσεων, προκειμένου να διαφωτιστεί η στρεβλότητα και το ψεύδος των σχέσεων που τις παράγουν, των ουσιαστικών σχέσεων της εξάρτησης και της μισθωτής δουλειάς, δηλαδή των παραγωγικών σχέσεων εκμετάλλευσης.

Η παρουσίαση της έκφρασης «αξία της εργασίας» ακυρώνει την «αξία της εργασιακής δύναμης», στο βαθμό που οι δύο αυτές έννοιες ταυτίζονται, καθώς όπως έχει ήδη προαναφερθεί, το εμπόρευμα που πουλά ο εργάτης είναι η «εργασιακή δύναμη» και όχι η «εργασία». Η προαναφερθείσα ταύτιση, αποσκοπεί στο να προσδώσει ψήγματα πειστικότητας στην «αξία της εργασίας» ως υποστρώματος του εργατικού μισθού, και το επιτυγχάνει μέσα από την ενσωμάτωση στο εσωτερικό της της αξίας της εργασιακής δύναμης, που οδηγεί στην περαιτέρω ταύτισή τους. Με την ταύτιση αυτή, σηματοδοτείται ότι η ημερήσια αξία της εργασιακής δύναμης ταυτίζεται με την ημερήσια κατανάλωση της χρηστικής αξίας, γεγονός που σηματοδοτεί λαθροχειρία.

Η λαθροχειρία, έγκειται στο γεγονός, κατά το οποίο όπως έχει ήδη προαναφερθεί η σχέση της ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας προσδιορίζεται από δύο πράξεις ανταλλαγής. Κατά την πρώτη πράξη, η εργασιακή δύναμη ανταλλάσσεται με την καταβολή της ανταλλακτικής της αξίας, ενώ κατά τη δεύτερη πράξη η χρηστική αξία της εργασιακής δύναμης καταναλώνεται από το ίδιο το κεφάλαιο. Συνεπώς η ταύτιση της «αξίας της εργασίας» με την «αξία της εργασιακής δύναμης», συνάγει ότι η ημερήσια αξία της εργασιακής δύναμης ταυτίζεται με την ημερήσια κατανάλωση της χρηστικής αξίας, κρύβοντας τις έξι εργάσιμες ώρες του εργάτη, τις οποίες καρπώνεται το κεφάλαιο χωρίς να τις πληρώνει, ενώ καταναλώνει τη χρηστική αξία του εμπορεύματος του εργάτη. Η κατανάλωση της χρηστικής αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» από τον κεφαλαιοκράτη επαναπροσδιορίζει την πρώτη πράξη της ανταλλαγής, καθώς η ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος

«εργασιακή δύναμη» εμφανίζεται πλέον ως εργατικός μισθός, συγχέοντας παράλληλα δύο πράξεις ανταλλαγής σε μία.

Προς την ίδια κατεύθυνση, η ταύτιση και η σύγχυση των δύο αυτών πράξεων σε μία, στην πρώτη πράξη, οδηγεί σε μία ανυπέρβλητη αντινομία-ανορθολογικότητα, η οποία κορυφώνεται μέσα από την αδύνατη εξίσωση δύο διαφορετικών εμπορευμάτων: του αξιακού προϊόντος και της αξίας της εργασιακής δύναμης. Η επίτευξη της εξίσωσης αυτής, θα γινόταν εφικτή εάν πληρωνόταν ολοκληρωτικά η χρηστική αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», γεγονός το οποίο δεν θα επέτρεπε την ύπαρξη του κεφαλαιοκράτη και συνεπώς του κεφαλαίου. Κατά συνέπεια, η αξία της εργασιακής δύναμης είναι μικρότερη από το αξιακό προϊόν που αυτή παράγει και της αναλογεί, με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται μία άνιση σχέση ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας.

Σε αυτό το είδος της ανταλλαγής διαμορφώνεται ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος της παραγωγής. Κατά αυτόν τον τρόπο, η έκφραση «αξία της εργασίας» κρύβει πίσω από την ανορθολογικότητά της μία ιδεολογική λειτουργία που διαμορφώνεται από την απόκρυψη του ταξικού χαρακτήρα της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας και των διακεκριμένων παραγωγικών σχέσεων. Κατά το παραπάνω, η προσπάθεια εμφάνισης της «αξίας της εργασίας» ως υποστρώματος του εργατικού μισθού, πέρα από την ιδεολογική λειτουργία που αποκτά η αξία της εργασίας, γίνεται φανερή και ιδεολογική λειτουργία που αποκτά ο μισθός της ως εργατικός μισθός. Με την καταβολή του εργατικού μισθού, φαίνονται και τα δύο εξάωρα της εργασίας του εργάτη ως πληρωμένα, αποκρύπτοντας το απλήρωτο δεύτερο εξάωρο του εργάτη, κατά το οποίο η χρηστική αξία του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη» καταναλώνεται από το ίδιο το κεφάλαιο, αποκρύπτοντας παράλληλα την αγγαρεία του εργάτη, που μεταφράζεται από τις έξι απλήρωτες ώρες εργασίας του

Συνεπώς, κατά το προαναφερθέν η απόκρυψη των διακεκριμένων παραγωγικών σχέσεων εκμετάλλευσης, οφείλεται στο ότι οι δύο πράξεις της ανταλλαγής, απορροφώνται στην πρώτη πράξη, στην οποία και οι δύο συμβαλλόμενοι, τόσο ο εργάτης όσο και ο κεφαλαιοκράτης, φαίνονται ως ισάξιοι εμπορευματοκάτοχοι και ελεύθεροι ιδιοκτήτες εμπορευμάτων τα οποία ανταλλάσσονται στην αξία τους. Αυτό το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, διαφέρει τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο της

παραγωγής από προγενέστερους τρόπους της παραγωγής, στους οποίους η σχέση εκμετάλλευσης ήταν ορατοί και στα δύο μέρη.

Με την απορρόφηση της σχέσης ανταλλαγής μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας από την πρώτη πράξη της ανταλλαγής, εκτός από την απόκρυψη της εκμετάλλευσης, επαναπροσδιορίζεται η «επιφάνεια», η οποία πλέον εμφανίζεται ότι συγκροτείται από ανεστραμμένες σχέσεις από τις οποίες παράγονται κανόνες δικαίου, και οι οποίοι με τη σειρά τους καθορίζουν αυτές τις ανεστραμμένες σχέσεις. Κατά αυτόν τον τρόπο, η μισθωτή σχέση εκλαμβάνεται σε ένα επίπεδο έξω από την εμπορευματική ανταλλαγή, ως αποτέλεσμα των ανεστραμμένων σχέσεων, λαμβάνοντας χαρακτηριστικά «κανόνα», σκιαγραφώντας την προσπάθεια του επαναπροσδιορισμού της επιφάνειας με όρους επιφάνειας.

Προς την ίδια συλλογιστική, τα φυσικά ανθρώπινα δικαιώματα διατηρούνται ως μορφές εμφάνισης, δημιουργώντας κανόνες, οι οποίοι έρχονται να προσδιορίζουν τη σχέση μεταξύ δύο εκ προοιμίου διαφορετικών εμπορευματοκατόχων. Κατά το προαναφερθέν, επιβεβαιώνεται το πεδίο της κυκλοφορίας στο οποίο παρατηρείται η διάκριση μεταξύ της χρηστικής και της ανταλλακτικής αξίας του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», η οποία δεν φανερώνει μόνο την εκμετάλλευση του εργάτη από τον κεφαλαιοκράτη, αλλά παρουσιάζει και την ανορθολογικότητα του όρου «αξία της εργασίας». Με την ανορθολογικότητα αυτή, έρχεται ξανά στο προσκήνιο η πρώτη πράξη της ανταλλαγής στην οποία το εμπόρευμα «εργασιακή δύναμη» προσεγγίζεται με τον ίδιο τρόπο, που προσεγγίζονται όλα τα άλλα εμπορεύματα, με αποτέλεσμα να αποκρύπτεται το χρηστικό της στοιχείο, δηλαδή η ιδιότητά της ως χρήσιμης, ζωντανής δραστηριότητας η οποία γεννά αξία.

Με τον τρόπο αυτό, η εργασία ως δραστηριότητα εμφανίζεται ότι ανήκει ακόμα στο εργάτη και ότι δεν έχει πωληθεί στον κεφαλαιοκράτη, για να καταναλωθεί στην παραγωγική διαδικασία. Το προαναφερθέν, σηματοδοτεί τον παραμερισμό της δεύτερης πράξης της ανταλλαγής, ο οποίος αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για να εμφανιστούν οι ανεστραμμένες αυτές σχέσεις και οι μορφές που της περικλείουν ως πραγματικότητα της ανταλλαγής αυτής. Οι ανεστραμμένες παραγωγικές σχέσεις της μη ισότητας, της μη ελευθερίας και της εκμετάλλευσης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, και οι μορφές συνείδησης της ανισότητας κι της ανελευθερίας, λαμβάνουν

τη μορφή κανόνων μέσα από τη μορφή της μισθωτής σχέσης, διαμορφώνοντας την άνιση και ανελεύθερη πραγματικότητα της σχέσης αυτής.

Κατά το προαναφερθέν, στη μισθωτή σχέση η ουσιαστική σχέση που αποκρύπτεται δεν είναι οι διακεκριμένες παραγωγικές σχέσεις, αλλά η αξία της εργασιακής δύναμης. Η αξία της εργασιακής δύναμης, στο βαθμό που περιέχει και τα δύο της στοιχεία, δείχνει τα όρια της κυκλοφορίας και αναζητά τα όρια και τις προϋποθέσεις της στη σφαίρα της παραγωγής. Κατά αυτόν τον τρόπο, η αξία της εργασιακής δύναμης αποτελεί το όχημα ανάδειξης των διακεκριμένων παραγωγικών σχέσεων του κεφαλαιοκρατικού τρόπου της παραγωγής και της παραγωγικής διαδικασίας ως διαδικασίας παραγωγής της υπεραξίας.

Προς την ίδια συλλογιστική, στην περίπτωση όπου η ανταλλαγή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας εκλαμβάνεται ως μία απλή άμεση ανταλλαγή, αποκρύπτεται η σχέση εκμετάλλευσης, νομιμοποιώντας την υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο κατά την οποία εξαφανίζεται η ιδιότητα της εργασίας ως υποκειμένου παραγωγής οικονομικών αξιών και πλούτου. Ο μονοδιάστατος αυτός προσδιορισμός της σχέσης ανταλλαγής, παράγει αναγκαίες και ψευδείς μορφές συνείδησης, εγκαθιδρύοντας μία σχέση κυρίου και δούλου, διαμορφώνοντας στο εσωτερικό της μισθωτής σχέσης ένα πεδίο αντιπαράθεσης το οποίο προσδιορίζεται από τις ψευδείς αυτές μορφές συνείδησης.

Κατά το παραπάνω, ο εργάτης στο βαθμό που εκλαμβάνει το μισθό ως την πληρωμή της ολόκληρης ημέρας του, χωρίς να αντιλαμβάνεται το απλήρωτο τμήμα αυτής, η αντιπαράθεσή του θα είναι προϊόν αποδοχής και νομιμοποίησης των χωρισμών που τον έχουν αποκόψει από την αναπαραγωγή του. Από την άλλη μεριά, ο κεφαλαιοκράτης, στο βαθμό που εξηγεί το κέρδος του όχι από την απλήρωτη εργασία του εργάτη, αλλά από την αγοραπωλησία των εμπορευμάτων κάτω και πάνω από την αξία τους, αποτελεί εξίσου προϊόν αλλοτρίωσης. Με τη διαφορά ότι ο κεφαλαιοκράτης βρίσκεται σε καθεστώς ελευθερίας, ενώ ο εργάτης σε καθεστώς μισθωτής δουλείας.

Εν κατακλείδι, συνδυαστικά με τα προαναφερθέντα όπως αναφέρεται: «*Τόσο η επιφάνεια όσο και η δομή βάθους είναι αναπόσπαστα κομμάτια της πραγματικότητας των κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών. Ίσως, μάλιστα, η επιφάνεια να χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη σκληρότητα και αντοχή σε σύγκριση με τη δομή βάθους*» (Γράβαρης, χ.χ., αδημοσίευτο). Η μεγαλύτερη σκληρότητα που προσδιορίζει την επιφάνεια από τη δομή

βάθους, ίσως να προέρχεται από το γεγονός ότι πλέον η παραγωγή της υπεραξίας του εργάτη και η εκμετάλλευσή του, μπορεί να γίνεται αντιληπτή πιο εύκολα με «γυμνό μάτι», κατά την παραγωγική του διαδικασία που λαμβάνει χώρα εντός του πεδίου της παραγωγής.

Σύμφωνα με το παραπάνω, από τη στιγμή που ο εργάτης αντιλαμβάνεται ότι η εκμετάλλευσή και η αρπαγή της υπεραξίας του εδράζεται κατά την παραγωγική διαδικασία, αλλά δεν αντιλαμβάνεται ότι οι όροι της παραγωγικής διαδικασίας διαμορφώνουν τη λειτουργία του πεδίου της κυκλοφορίας μέσα από τα όριά της που μετατρέπονται σε όρους, και επαφίεται στην ύπαρξη των κοινωνικών και των σύγχρονων πανανθρώπινων δικαιωμάτων, γίνεται ο ίδιος αποδέκτης της δικής του εθελουφλίας ή αμάθειας στην αδικία που μεθοδεύεται και περιτριγυρίζεται γύρω από το άτομό του. Προς αυτήν την κατεύθυνση, το επιχείρημα κατά το οποίο θεωρεί τη σφαίρα της κυκλοφορίας και τη σφαίρα της παραγωγής ως δύο ανεξάρτητα πεδία, καλλιεργεί μία μέση συνείδηση, η οποία δεν βοηθάει τον εργάτη να κατανοήσει τις «αυταπάτες» που κυριαρχούν στο πεδίο της κυκλοφορίας, μετατρέποντάς τον σε δεσμώτη από τα «δικά του δεσμά».

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γράβαρης, Δ. (χ.χ.). «Η ανταλλαγή ανάμεσα σε κεφάλαιο και εργασία», αδημοσίευτο.
2. Μαρξ, Κ. (1990). Grundrisse: Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας. (Δ.Διβάρης, μεταφρ.). Αθήνα: Στοχαστής.
3. Μαρξ, Κ. (2016). Karl Marx Το κεφάλαιο. (Θ. Γκιούρας, μεταφρ.). Αθήνα: ΚΨΜ.
4. Μαρξ, Κ. (2019). *Μισθός τιμή και κέρδος*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
5. Χάινριχ, Μ (2017). *Το κεφάλαιο του Καρλ Μαρξ*. (Σ. Λιαποπούλου, μεταφρ.). Αθήνα: futura-Μιχάλης Παπαρούνης.